

Lunds universitet

Historiska institutionen

HISS33

Seminarieledare: Yvonne Maria Werner

Handledare: Ulf Zander

Seminarium: 2019-06-10, kl. 10.15-12.00, LUX:B429

Nils Holgersson och synen på barn, barndom och nationen

En komparativ studie av hundra års utveckling i Sverige och den engelskspråkiga världen

Evelina Kallträsk

Sammanfattning

Barnböcker är en källa som sällan används i historiska undersökningar trots att de har en stor potential att ge kunskap om föreställningar som var rådande i den samtid de författades i. Detta gäller inte minst föreställningar om barndomen, vilket gör att barnlitteraturen är en god väg in i barndomens komplexa historia. *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906-1907) är numera en klassiker, men skrevs som en läsebok med det ursprungliga syftet att både underhålla barnen och lära dem om Sveriges geografi. Det faktum att verket har överlevt förskjutning i tid och rum gör den till en intressant källa för en undersökning av hur synen på barn och barndomen, inte minst i relation till idén kring nationen, har utvecklats med nya utgåvor och översättningar.

I denna uppsats undersöks utvecklingen av synen på barn och barndomen, bilden av nationen samt synen på barndomen i relation till nationen i boken om Nils samt fyra svenska bearbetningar och fyra engelska översättningar. Dessa utvecklingsförlopp ställs mot tidigare barndomsforskning och undersökningen syftar till att visa på barndomshistoriens komplexitet genom en komparation i både tid och rum. I centrum för undersökningen står begreppen *föreställd läsare* och *föreställd gemenskap* som används i kombination för att nå hur verket har anpassats för nya läsare i nya kontexter och vad detta innebär för den syn på barndomen och den nationella gemenskapen som förmedlas. De olika verken undersöks dels på ett övergripande plan för att se vilken inriktning man har valt i bearbetningarna och översättningarna, dels undersöks även tio kapitel närmare för att se hur barnkaraktärer skildras, vilka inslag av död och våld som finns, samt vilken bild av den nationella gemenskapen som förmedlas till den föreställda läsaren.

Studien visar att barndomen, likt läsaren och den nationella gemenskapen är föreställd och ständigt förändras. Undersökningen visar på en komplex utveckling där de svenska bearbetningarna och de engelska översättningarna har gått i olika riktningar – de svenska har kommit att anpassas alltmer efter en ny barnläsare med andra upplevda behov, medan den senaste engelska översättningen snarare befäster bokens status som klassiker genom en fullständig översättning trogen originalet med fokus på bokens ursprungliga dualitet. Utvecklingen av synen på barndomen visar många likheter kulturerna emellan samt likhet med den generella utveckling tidigare forskning har pekat på, men samtidigt visar den på viktiga skillnader inte minst i relation till barns rättigheter, inslag av död, samt fokus på den nationella gemenskapen. Därmed konstateras det att det finns en komplexitet som kräver fler komparativa barndomshistoriska studier mellan nationer och att barndomens historia inte kan reduceras till generella trender eller begränsas till lokala studier.

Abstract

Children's literature is an underused source for historical studies even though children's books have great potential to give us insights into the time in which they were written. This is especially true when it comes to views of children and childhood which makes children's literature a good way into the complex history of childhood. *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906-1907) is a classic all over the world today, but it was written as a Swedish schoolbook with the purpose to both entertain children and teach them the geography of their country. The fact that the story has survived displacement in both time and space makes it an interesting source for a study on how views of childhood, not least in relation to the idea of nation, have developed in new adaptations and translations.

This essay examines the development of views of children and childhood, the idea of the nation, and the view of childhood in relation to the nation in the story of Nils as well as four Swedish adaptations and four English translations. These developments are compared to earlier research on the history of childhood and the aim of the study is to shed light upon the complexity of the history of childhood through a comparison in both time and space. Two concepts are central to this essay, *the implied (or imagined) reader* and *imagined communities*, which are combined to show how the story has been adapted to new readers within new contexts and how this affects the view of childhood and the idea of the national community that is mediated. The different versions are examined on a general scale to show the purpose and orientation of the adaptation, but ten chapters are also examined more closely to see how the child characters are portrayed, what elements of death and violence are included, and what image of the national community that is mediated to the implied reader.

The essay shows that childhood, just like the implied reader and the national community, is imagined and undergoes constant change. The study indicates a complex development where the Swedish adaptations are increasingly adapted to suit new child readers with new perceived needs, while the latest English translation rather affirms the book's status as a classic with a translation that is complete and faithful to the Swedish original and its duality. The development of views of childhood shows many similarities between the two cultures as well as to the general trends that are listed in earlier research, but it also points to important differences in relation to the rights of children, elements of death, and focus on the national community. Therefore, it is concluded that there is a complexity which demands more comparative studies between nations and cultures within the history of childhood and that it is a field that cannot be reduced to general trends or limited to local studies.

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Syfte.....	2
1.2 Frågeställningar.....	3
1.3 Forskningsläge.....	4
1.3.1 Forskning kring Nils Holgerssons underbara resa.....	4
1.3.2 Barndomshistorisk forskning.....	7
1.4 Teori.....	15
1.5 Källmaterial och metod.....	20
1.5.1 Källmaterial.....	20
1.5.2 Avgränsningar.....	22
1.5.3 Metod.....	23
1.5.4 Disposition.....	26
2 Historisk bakgrund	27
3 Lagerlöfs skolbok och dess teman	32
Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige I & II (1906–1907).....	32
I – ”Pojken”.....	33
IX – ”Karlskrona”.....	37
XVI – ”Kråkorna”.....	39
XVII – ”Den gamla bondkvinnan”.....	41
XXXVII – ”Stockholm”.....	44
XLIII – ”Västerbotten och Lappland”.....	46
XLIV – ”Åsa gåsapiga och lille Mats”.....	49
XLV – ”Hos lapparna”.....	54
LIV – ”Hos Holger Nilssons”.....	58
LV – ”Avsked från vildgässen”.....	60
Sammanfattning:.....	61
4 Engelska översättningar och svenska bearbetningar	63
The Wonderful Adventures of Nils (1907) & Further Adventures of Nils (1911).....	63
Sammanfattning:.....	67
Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige (1931).....	68
Sammanfattning:.....	72
Nils Holgerssons underbara resa (1962) & The Wonderful Adventures of Nils (1967)....	73

Sammanfattning:	82
Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige (1989) & The Wonderful Adventures of Nils & The Further Adventures of Nils (1984)	84
Svensk nyutgåva av bilderboken	84
Sammanfattning:	88
Engelsk nyutgåva av Howards översättning	89
Sammanfattning:	92
Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige (2017) & Nils Holgersson's Wonderful Journey through Sweden (2014)	92
En ny svensk bearbetning av Arne Norlin	92
Sammanfattning:	99
Den första fullständiga engelska översättningen	100
Sammanfattning:	103
5 Utvecklingen av synen på barn, barndomen & nationen	105
6 Avslutning & vidare forskning	113
6 Käll- och litteraturförteckning	114
Tryckta källor	114
Film	115
Litteratur	115
7 Bilagor	118
Bilder från skolboken 1906-1907	118
Bilder från Velma Swanston Howards översättning 1907 & 1911	125
Lybecks illustrationer 1931	133
Bilder från bilderböckerna från 1960-talet	144
Bilder från den bearbetade bilderboken 1989	155
Bilder från den bearbetade översättningen 1984	162
Bilder från den senaste svenska bearbetningen 2017	168
Bilder från den fullständiga översättningen 2014	175

1 Inledning

Historiker är som andra forskare. Inte heller de har tagit barnlitteraturen till sig i någon högre utsträckning. En förklaring, förutom de som har med makt och tradition att göra, kan vara att barnboken befinner sig i gränslandet mellan historisk och litteraturvetenskaplig forskning.¹

Maria Sundkvist, docent vid Linköpings universitet inom Tema Barn, lyfter barnbokens potential för historisk forskning. Hon menar att "[b]arnböcker ger kunskap om den samtid de skrevs i" med tillägget att "[e]ftersom de har en sällsynt förmåga [...] att överleva från en generation till en annan, så är de också intressanta att analysera utifrån att de möter nya läsare och lyssnare".² Trots denna potential undersöks sällan barnlitteratur historievetenskapligt. Barndomsforskning hamnar ofta i gränslandet mellan olika discipliner. Förvisso kan barndomens historia vara svår att få ett fast grepp om, eftersom barn efterlämnar få skriftliga källor. En väg in i ämnet är att undersöka synen på barn och barndomen som råder i ett visst samhälle, eftersom dessa till största del formuleras av vuxna samt ofta lämnar tydliga spår efter sig. Synen på barn och barndomen i olika tidsperioder och kulturer reflekterar i sin tur samhällena som de existerar inom. Detsamma gäller även ett samhälles populärkultur, och för en historiker med litteraturvetenskaplig bakgrund förefaller barnboken som en ypperlig, men till stor del outnyttjad, källa för historisk forskning. Den här uppsatsen tar därför formen av en tvärvetenskaplig barndomshistorisk studie, där historia och litteraturvetenskap möts.

Även skolböcker kan sägas vara av särskilt intresse för historiska studier eftersom man i dem kan spåra statssanktionerad kunskap riktad mot barn, vilket historieprofessorn Simone Lässig framhåller: "Schoolbooks are rewarding source material for tracking continuity and change in state-sanctioned knowledge as well as in social debates on knowledge and relevance."³ Med detta i åtanke ligger fokus i denna studie på en av 1900-talets viktigaste svenska barnböcker, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* av Selma Lagerlöf, samt dess bearbetningar och översättningar till engelska. Detta är ett verk som både faller inom kategorierna skolböcker och populärkultur – ett verk som är riktat mot barn och ämnat för att både fostra dem till svenska medborgare och underhålla dem.

¹ Sundkvist, Maria, "Bilderboken som källa i barndomshistorisk forskning" i *Historien, barnen och barndomarna*, Lind, Judith, Lindgren, Cecilia, Sjöberg, Mats & Zetterqvist Nelson, Karin (red.), Linköping: Linköpings universitet 2009, s. 371.

² Sundkvist 2009, s. 371.

³ Lässig, Simone, "The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda", *Bulletin of the German Historical Institute* 2016, s. 40-41.

Lagerlöf fick i uppdrag att skriva en läsebok i geografi till folkskolan, men valde då att skriva den på ett nytt sätt. Verket publicerades i två volymer 1906–1907 och blev omedelbart en succé. Litteraturhistorikern Gunnar Ahlström menar att "[d]et särpräglade med *Nils Holgersson* såsom skolbok är att den målmedvetet ställer fantasien i kunskapsmeddelelsens [sic] tjänst".⁴ När boken utgavs 1906 utgjorde den en ny form av pedagogisk litteratur med en sagolik karaktär som utmanade den tidigare *Läsebok för folkskolan*, som hade varit dominerande i årtionden. Boken blev även känd internationellt och den första volymen översattes redan 1907 till engelska. Litteraturvetaren Louise Vinge beskriver i samband med hundraårsjubileet *Nils Holgersson* som "ett verk som flera generationer av svenskar har läst eller lyssnat till. Det har skapat gemenskap och bidragit till nationell samhörighetskänsla, och det har därtill givit människor i andra länder en innehållsrik och tilltalande Sverigebild."⁵

Än idag görs nya bearbetningar av *Nils Holgersson*, både i Sverige och utomlands, vilket innebär att detta svenska nationalminne och denna internationella klassiker har överlevt i över ett sekel. Samtidigt har boken genomgått en hel del förändringar i de versioner som kommit sedan den först infördes som läsebok i folkskolan för att tillmötesgå nya publikationer. Med tiden har verket anpassats i bearbetningar och översättningar till nya kontexter och varje version är färgad av sin samtid. Därför lämpar sig sagan om Nils väl för en undersökning av utvecklingen synen på barn och barndom, inte minst i relation till nationen.

1.1 Syfte

Denna uppsats syftar till att undersöka utvecklingen av synen på tre aspekter som reflekteras i *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906–1907) och dess bearbetningar samt engelska översättningar. Dessa är dels synen på barn och barndomen, dels bilden av nationen, dels synen på barndomen i relation till nationen. Studien ämnar även att undersöka hur dessa utvecklingsförlopp förhåller sig till den generella utveckling av synen på barndomen i Sverige och Västvärlden, med fokus på Storbritannien och USA, som tidigare forskning har visat på. Förhoppningen är att denna studie ska bidra till att fördjupa och bredda kunskapsområdet kring utvecklingen av synen på barn och barndom i modern tid och dess koppling till populärkulturen, som under perioden har haft en viktig roll inte minst för barndomskulturen. Analysen är även inriktad på hur den nationella identiteten har kommit till uttryck i anslutning

⁴ Ahlström, Gunnar, *Den underbara resan*, Stockholm: Bonniers 1942, s. 8.

⁵ Vinge, Louise, "Nils Holgersson – Hundra år efteråt", *Nordisk Tidskrift* 82:2 2006, s. 108.

till de olika utgåvorna av *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*. Västvärlden behandlas ofta som en enhet i internationell barndomsforskning varför komparativa studier kan ge en mer komplex bild av utvecklingen i olika områden. Studien önskar därför visa hur den svenska utvecklingen förhåller sig till den mer generella utvecklingen i Västvärlden för att utröna vad som definierar svensk modern barndomshistoria. Komparationen mellan den svenska och engelskspråkiga kontexten över tid syftar till att lyfta både de gemensamma dragen och de skillnader som finns mellan de olika kulturerna och dess utveckling både när det gäller synen på barndomen och synen på nationen. På ett övergripande plan kommer studien att bidra till att belysa barndomshistoriens komplexitet, inte minst i relation till populärkulturella produkter med internationellt genomslag samt hur en kulturs normer och värderingar implementeras i dessa produkter.

Barn, barndomen och populärkulturella produkter har, som sagt, ofta blivit förbisedda inom historieforskningen trots att dessa aspekter har stor potential att belysa samhällen över tid och rum. Denna studie ämnar därför att bidra till att lyfta fram synen på barndomen samt populärkulturella produkter som undersökningsområden inom historisk forskning och visa på den potential de har för att belysa en kulturs värderingar och tankefigurer samt den historiska samhällsutvecklingen.

1.2 Frågeställningar

Uppsatsens övergripande frågeställningar lyder: Vilken utveckling av synen på barn och barndomen, bilden av nationen samt synen på barndomen i relation till nationen reflekteras i *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906–1907) och dess bearbetningar samt engelska översättningar? I vilken grad ligger dessa utvecklingsförlopp i linje med den generella utveckling av synen på barndomen i Sverige och Västvärlden som tidigare forskning har visat på? Dessa kommer att besvaras med hjälp av följande underfrågor:

- Hur har den föreställda läsaren förändrats för de olika utgåvorna och hur har berättelsen anpassats i olika tider när det gäller gestaltningen av barnkaraktärer, inslag av död och våld samt bilden av barns, barndomens och människans natur? Vad säger dessa bearbetningar om synen på barndomen samt samhällets utveckling?

- Vilken bild av nationen, den nationella gemenskapen och en god medborgare förmedlas till de olika utgåvornas föreställda läsare och hur påverkas den nationella aspekten av förskjutning i tid och rum?
- Vilka likheter och skillnader finns det mellan de svenska och engelska upplagorna och vad säger detta om utvecklingen av synen på barndomen i relation till nationen i Sverige respektive i en engelskspråkig kontext?
- I vilken grad överensstämmer synen på barn och barndom i relation till nationen som framträder i de undersökta verken i linje med den samtida syn som tidigare forskning visat på?

1.3 Forskningsläge

Nedan kommer två forskningslägen att tecknas. Först kommer forskningen kring *Nils Holgersson* att tas upp. Därefter kommer den barndomshistoriska forskningen kring synen på barn och barndomen från 1900 till nutid i Sverige och Västvärlden, med fokus på Storbritannien och USA, att avhandlas under en egen rubrik.

1.3.1 Forskning kring *Nils Holgerssons underbara resa*

En genomgående komparativ studie kring *Nils Holgersson* i både tid och rum av den typ som denna studie ämnar att göra har inte tidigare genomförts. Det finns dock forskning som tangerar några av de teman eller verk som undersökningen kommer att ta upp och som därmed kan komma till användning för analysen. Denna forskning är dock främst relevant för ursprungsverket samt Velma Swanston Howards översättning.

Två kända verk har skrivits kring Selma Lagerlöfs läsebok. Litteraturhistorikern Gunnar Ahlström utgav *Den underbara resan* år 1942. Denna bok är en genomgående redogörelse för hur sagan om Nils Holgersson kom till där han tar upp skrivprocessen, utgångspunkter, litterära förebilder och samtida förutsättningar som har påverkat verket. Han tar även upp dess mottagande samt en del teman, däribland den sedelärande aspekten/moraliska tendensen, verklighetsunderlaget samt bilden av Sverige som förmedlas. De flesta senare texter som skrivits om *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* hänvisar till Ahlström när det gäller bakgrunden till verket och hans bok kommer att bli av vikt för denna studies historiska bakgrund samt det kapitel som avhandlar ursprungsverket.⁶

⁶ Ahlström 1942.

Litteraturprofessor Vivi Edström har skrivit *Uppdrag läsebok: Nils Holgersson* (1995), i vilken även hon presenterar bokens historia och några av dess teman. Hon återger även ett urval av tolv kapitel från boken.⁷ Boken ger dels en god bakgrund till läseboken samt syftet och tankarna bakom, och den tar dels fasta på intressanta teman för analys, vilket kommer att tas upp i relation till delen av uppsatsen som avhandlar originalverket.

En annan bok som kommer att vara av stort intresse är Bjarne Thorup Thomsens *Lagerlöfs litterære landvinding* (2007). Thorup Thomsen är docent vid institutionen för Scandinavian Studies vid University of Edinburgh och intresserar sig för regionala, nationella och transnationella aspekter av nordiska romaner och reseskildringar. Ett av de verk som han har undersökt är just *Nils Holgersson*. I sin bok tar han upp både bakgrunden till och en hel del teman i läseboken. Stor vikt läggs vid verkets pedagogiska ambition, vilken kopplas till samtida debatter samt upplösandet av unionen med Norge, vilket gav ett behov för en ny Sverigebild. Thorup Thomsen menar att Nils Holgerssons resa visar en utopisk bild av Sverige i vilken små lokala berättelser som sammanfogas i en helhet för att skapa en föreställning om ett integrerat nationellt territorium. För att skapa en ny nationell lojalitet fungerar läseboken även som en subtil dekonstruktion av traditionella lokala och regionala avgränsningar. Skolbarnen runt om i Sverige gör genom sagan inte enbart bekantskap med nationens övriga landskap och regioner utan får även se sin egen del av landet med nya ögon.⁸

Thorup Thomsen visar även på detta genom att exempelvis peka på att Nils hem, Västra Vemmenhög, i sagans början inte ses som en absolut plats, utan beskrivs i förhållande till den övriga nationen med sitt sydliga läge och den tidiga våren – barnen får bekantskap med Skåne genom ett utifrånperspektiv där de får veta vad som är speciellt med landskapet och samtidigt tydliggörs redan i bokens inledning att Nils hem ska ses som en del av något större.⁹ Boken verkar således både domesticerande och främmandegörande för att göra läsaren till en del av nationen. Thorup Thomsen pekar på att fädernelandets innehåll beskrivs i mångfald och att det nationella består av ett integrerat spektrum.¹⁰ Den bild av nationen som Thorup Thomsen

⁷ Edström, Vivi, *Uppdrag läsebok: Nils Holgersson*, Falun: Rabén & Sjögren Bokförlag 1995.

⁸ Thorup Thomsen, Bjarne, *Lagerlöfs litterære landvinding*, Amsterdam: Scandinavisch Instituut 2007.

⁹ Thorup Thomsen, Bjarne, ”Terra (In)cognita” i *Selma Lagerlöf Seen from Abroad*, Vinge Louise (red.), Stockholm: Kungliga Vitterhets Historie & Antikvitets Akademien 1998, s. 131-141.

¹⁰ Thorup Thomsen 2007, s. 144.

pekar på i läseboken kommer att jämföras med denna studies resultat både när det gäller ursprungsverket, men även med utvecklingen av denna aspekt i övriga utgåvor.

Thorup Thomsen har även skrivit en artikel om *Nils Holgerssons* kartläggning av Sverige med fokus på Norrland. Han beskriver i denna *Nils Holgersson* som en bildningsroman på tre nivåer: den berör huvudpersonens utveckling, Sveriges tillblivelse samt utvecklingen av målgruppens nationalkänsla/nationella identitet.¹¹ Denna syn på verket, med utveckling på tre nivåer, är något som jag kommer att återkoppla till – hur dessa utvecklingar gestaltas i de olika upplagorna och hur de förhåller sig till varandra.

Under åren har det skrivits en del kortare artiklar om *Nils Holgersson*, och två forskare kommer att vara av särskilt intresse för bilden av nationen kopplad till barn och barndom i verket. Litteraturprofessorn Björn Sundmark har skrivit ett flertal artiklar om *Nils Holgersson* som kommer att vara av användning för denna studie, dels hans artiklar om läsebokens betydelse för nationen samt Lagerlöfs konstruktiva och inkluderande nationsidé, men dels även hans artiklar om Lagerlöfs amerikanska översättare Velma Swanston Howard och de ändringar hon gjorde när hon översatte berättelsen om Nils.¹² Dessa kommer att hänvisas till där de är relevanta – främst i relation till skolboken och dess första engelska översättning. Den franske historikern Patrick Cabanel har författat en artikel om det nationella temat och den nationalistiska strävan med boken, i vilken han jämför *Nils Holgersson* med liknande projekt i andra länder. Han ger även en bakgrund till boken och dess syfte.¹³ Denna artikel kommer att tas upp i teorikapitlet i relation till skolboken och den föreställda gemenskapen.

Litteraturprofessorn Louise Vinge har skrivit en kort artikel för Selma Lagerlöf-sällskapet om det humanistiska och existentiella temat i *Nils Holgersson*.¹⁴ Boken behandlas som en bildningsroman och artikeln fokuserar på Nils Holgerssons personliga utveckling och

¹¹ Thorup Thomsen, Bjarne, ”Nils Holgersson og grænselandet”, *Kritik*, 33:146 2000, s. 56-62.

¹² Sundmark, Björn, ”Of Nils and Nation”, *International Research in Children's Literature*, 1:2 2011, s. 168-186; Sundmark, Björn, ”Citizenship and Children's Identity in The Wonderful Adventures of Nils and Scouting for Boys”, *Children's Literature in Education*, 2009:40, s. 109-119; Sundmark, Björn, ”Lagerlöf's Legacy: A Hundred Years of Writing the Nation”, *Bookbird*, 2008:3, s. 14-21; Sundmark, Björn, ”But the Story Itself Is Intact' (Or Is It?): The Case of the English Translations of The Further Adventures of Nils” i *Northern Lights – Translation in the Nordic Countries*, Epstein B. J. (ed.), Bern: Peter Lang 2009, s. 167-180; Sundmark, Björn, ”Selma Lagerlöf's Translation Instructions to Velma Swanston Howard” i *Authorial and Editorial Voices in Translation*, Jansen, Hanne & Wegener, Anna (ed.), Montréal: Vita Traductiva 2013, s. 165-182; Sundmark, Björn, ”Dear Selma' – 'Dear Velma'” i *Re-Mapping Lagerlöf*, Forsås-Scott, Stenberg, Lisbeth & Thorup Thomsen, Bjarne (ed.), Lund: Nordic Academic Press 2014, s. 296.

¹³ Cabanel, Patrick, (översatt av Cynthia Johnson), ”Book, School & Nation: Sweden in the Wonderful Adventures of Nils Holgersson (1906-1907)”, *Nordic Historical Review*, 2007:3, s. 93-112.

¹⁴ Vinge, Louise, ”Nils Holgerssons uppgift: att bli människa igen”, *Selma Lagerlöf-sällskapets småskrifter* 1999.

strävan efter att bli människa igen. Den tar därför upp frågan om vad det innebär att vara människa och att bli vuxen, och artikeln är därmed användbar för analysen av gestaltningen av barnkaraktärerna i boken samt synen på barns och människans natur.

Om *Nils Holgersson* har ett antal kortare uppsatser publicerats i Sverige som står att finna i Uppsök. De flesta av dessa är avgränsade och bedöms inte vara relevanta för denna studie. En magisteruppsats i lingvistik, skriven av Elin Bäckström, undersöker däremot ett kapitel i den engelska översättningen av den andra volymen av Velma Swanston Howard från 1911 med fokus på lingvistiska faktorer i naturbeskrivningarna. Hennes resultat när det gäller översättningsstrategierna som har använts kommer att nämnas i relation till Howards översättning.¹⁵

Eftersom mycket av den forskning som finns om *Nils Holgersson* och dess teman endast berör begränsade delar av denna studie kommer en del av forskningen enbart att nämnas i de delar av uppsatsen där de är relevanta.

1.3.2 Barndomshistorisk forskning

Sedan barndomens historia uppmärksammades av historikern Philippe Ariès (vars studie än idag är frekvent omdebatterad) på 1960-talet är det allt fler forskare som har tagit sig an barndomens historia, inte minst på senare år.¹⁶ Det är dock inte ett ämne som är lätt att undersöka eftersom barn inte har lämnat särskilt många källor efter sig och eftersom det är svårt att komma åt vad föräldrarna tänkte kring barn och barndomen. Man har ofta fått fokusera på en mer övergripande samhällslik syn som går att komma åt genom att undersöka lagar, kulturella rörelser och organisationer, alternativt har man valt att undersöka barndomen på en mikronivå där material har stått att finna. Det är dock utvecklingen av samhällets övergripande syn på barndomen som är aktuell för denna studie och forskningsläget kring denna i Sverige och internationellt, med fokus på Storbritannien och USA, kommer att jämföras med den utveckling av synen på barn och nationen visar sig i de olika upplagorna av berättelsen om Nils Holgersson. Eftersom det är den mer övergripande utvecklingen som är av intresse kommer det forskningsläge som här skissas upp att ta fasta på de mer övergripande

¹⁵ Bäckström, Elin, *Translation Norms, Strategies and Solutions in Lagerlöf's The Further Adventures of Nils (1911): A Comparative Analysis of Proper Nouns and Lexical Items for Natural Phenomena*, Stockholm University HT 2009.

¹⁶ Ariès, Philippe, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris: Plon 1960.

studier som genomförts och inte gå in på mer specifika studier om barndomen i särskilda kontexter.

Vidare är det intressant att påpeka att majoriteten av den barndomshistoriska forskningen antingen rör sig på en väldigt övergripande nivå, såsom Västvärlden som enhet, alternativt håller sig inom en nationell eller till och med lokal ram, medan det finns ett behov av fler komparativa studier mellan nationer och kulturer på mellannivån. Denna studie ämnar att bidra till detta fält.

Barndomens historia är ett relativt nytt forskningsområde, men har sedan det uppmärksammades på 1960-talet förändrats i grunden. Forskning från några decennier tillbaka, som vid den tiden var allmänt vedertagen, är idag förlegad med ståndpunkter som få historiker står bakom idag, eftersom man har nya rön att förhålla sig till. Av denna anledning kommer endast nyare studier och synteser av barndomen att användas i denna studie. I detta forskningsläge kommer utvecklingen av barndomen som olika svenska och internationella forskare ser att skissas på en övergripande nivå, medan mer specifika förändringar eller företeelse kommer att nämnas där de är relevanta i undersökningen.

En viktig bok inom den internationella barndomsforskningen är *Children and Childhood in Western Society Since 1500* av Hugh Cunningham, professor emeritus i socialhistoria. I denna fokuserar han på upplevelsen av barndomen och synen på barn och barndomen i Västvärlden sedan 1500-talet. Han vill med boken fylla ett hål i barndomens historia genom att förankra den i en vidare social, ekonomisk och politisk kontext än tidigare forskning. Han intresserar sig i verket för relationer mellan barn och vuxna, stater och filantropers roll i förhållande till barndomen och idéer kring barndomen.¹⁷

Till skillnad från tidigare forskare anser Cunningham att den största förändringen i barndomens conceptualisering kom under 1900-talet. Tiden fram till 1700-talet präglas av kontinuitet, sedan kom den sekulariserade synen på barn och barndomen vilket förde med sig viktiga förändringar såsom den romantiska synen på barndomen som Cunningham pekar på som särskilt inflytelserik. Även industrin var betydelsefull för att synliggöra arbetarbarnen och deras svårigheter, varför många filantropiska organisationer hade som mål att ”rädda barnet” i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Syftet var då att barnen skulle få en ”riktig” barndom, karakteriserad av beroende och oskuldsfullhet samt skild från vuxenlivet.

¹⁷ Cunningham, Hugh, *Children and Childhood in Western Society Since 1500*, 2:a uppl., London & New York: Routledge 2014, s. 1-16.

Barnet slutade också generellt att ses som färgad av arvssynden och barndomen kom att tillmätas allt större vikt.¹⁸

Cunninghams studie bekräftar teorin om att barndomen blivit alltmer separerad från vuxenlivet, men han hävdar även att det kom en vändpunkt i denna utveckling under andra halvan av 1900-talet då barn kunde delta i den kommersiella kulturen och fick viss makt gentemot sina föräldrar juridiskt, emotionellt och ekonomiskt. Anledningen var att vuxna därefter endast kunde kontrollera barns deltagande i den kommersiella kulturen i viss utsträckning och barn fick rättigheter som enligt Cunningham förde dem närmare vuxna och gav ökad respekt för barns åsikter, exempelvis i familjetvister. Man ville således fastslå barns rättigheter och inte längre enbart skydda dem.¹⁹

Intressant nog menar Cunningham att vuxna har närmat sig barnens värld samtidigt som barndomen har blivit alltmer avskild från vuxenlivet, vilket enligt honom överensstämmer med romantikens syn på barndomen och visar på denna syns starka inflytande. Romantikens ideal kom dock aldrig att införlivas – även om samhället fram till mitten av 1900-talet tycktes närma sig idealet kom dissonansen mellan ideal och verklighet att öka under den senare delen av århundradet. Vidare har även föräldrarnas makt över barnens uppfostran alltmer kommit att ifrågasättas, varför denna process blivit en förhandlingsfråga mellan barnen och föräldrarna med staten som övervakare. Cunningham pekar därmed på att det som karakteriserar tiden sedan slutet av 1900-talet är synen på att barn har rätt till självbestämmande i en viss utsträckning – något som står i kontrast till den romantiska idén om barns rätt att vara barn i och med att de ökade juridiska rättigheterna för barn- och vuxenvärlden närmare varandra och den romantiska synen vill bevara en tydlig särskiljning mellan dessa.²⁰

Den utveckling av synen på barn i västvärlden sedan slutet av 1800-talet som Cunningham skissar kommer att jämföras med den utveckling som framträder i de olika upplagorna av *Nils Holgersson* – inte minst för att se om det går att se någon vändning av den typ som Cunningham pekar på efter mitten av 1900-talet.

I sin bok, *Childhood in World History*, försöker historieforskaren Peter N. Stearns se barndomshistorien i en global kontext, eftersom globaliseringen har en inverkan på synen på och upplevelsen av barndomen. Han fokuserar alltså på tre olika versioner av barndomen

¹⁸ Cunningham 2014, s. 201-205.

¹⁹ Cunningham 2014, s. 201-205.

²⁰ Cunningham 2014, s. 201-205.

som funnits genom mänsklighetens historia där fokus ligger på den moderna barndomen och övergången till industriella samhällen. Stearns modell för den moderna barndomen har fyra karaktärsdrag som skiljer den från den som rådde i jordbrukssamhällen och definieras av generella förändringar som först framträdde under 1700- och 1800-talet i Västvärlden och sedan spridit sig. Dessa är dramatiskt minskande spädbarnsdödlighet, mindre familjestorlekar, övergång från arbetsliv till skola samt ett ökat intresse för nationen i relation till barndomen.²¹

Stearns menar att den moderna barndomen fick vissa konsekvenser. Barnens övergång från arbetsliv till skolan gjorde dem till ekonomiska bördor snarare än resurser, varför man blev tvungen att omdefiniera barndomens natur. Eftersom barn blev kostsamma minskade familjestorlekarna och färre barn föddes, men de barn som föddes överlevde oftare till vuxen ålder tack vare den minskade spädbarnsdödligheten. Nationalstatens intresse för barnuppfostran ökade även alltmer för att förse nationen med goda medborgare som kunde träda in i arbetsmarknaden och militären. Staten sökte därför mer inflytande vilket gjorde att en del av föräldrarnas kontroll överfördes till statliga aktörer. Med färre barn ökade, enligt Stearns, investeringen i var enskild individ, både från föräldrarna och från staten. Samtidigt separerades barndomen alltmer från vuxenlivet eftersom barnen nu gick i skolan istället för att arbeta tillsammans med vuxna och barndomen skildes därmed helt från det övriga livet.²²

Stearns framhåller att denna utveckling var utdragen i väst, men att stora delar av den moderna barndomsmodellen hade implementerats vid tidigt 1900-tal. Han pekar också på det faktum att nationalstaterna ville bygga upp en stark och lojal befolkning genom att ha inflytande över barndomen och här var den statliga och sekulära skolan viktig.²³

Viktiga utvecklingar under 1900-talet som Stearns lyfter är globaliseringen, barnet som konsument och den ökade fixeringen vid glädje och lycka i relation till barn och barndomen. Barnet blir nu en konsument i sin egen rätt som är svårare att skydda och kontrollera. Med egna pengar och ny media som direkt nådde barn, såsom TV, radio och internet, minskade föräldrarnas kontroll vilket medförde ökad oro över mediernas inflytande, inte minst när det gäller våld och sexualitet. Utbudet barn hade tillgång till i media ökade och så även förekomsten av sexualitet och våld, men inflytandet av dessa faktorer är ännu omdebatterat.

²¹ Stearns, Peter N., *Childhood in World History*, 3:e uppl., New York & London: Routledge 2017, s. 73-75.

²² Stearns 2017, s. 74-77.

²³ Stearns 2017, s. 75 & 80.

Konsumtionen blev en central del av barndomen, som fick sin egen konsumentkultur – något som inte alltid har uppskattats av föräldrar.²⁴

Globaliseringen medförde i sin tur att kulturer och trender kunde få global spridning. Den globala konsumtionskulturen, som fick sitt främsta genombrott i slutet av århundradet, inkluderar barn och kom att påverka både beteenden och värden i världens alla hörn. Unga fick en egen konsumtionskultur med trender inom exempelvis mat, media och leksaker och denna kom att påverka synen på barndomen och föräldrarnas ansvar – det blev viktigt att ge barnen saker och underhållning och föräldrarna började känna skuld om de misslyckades med detta.²⁵ Även om Stearns pekar på att denna utveckling främst tillhör slutet av 1900-talet är *Nils Holgersson* ett intressant exempel på en kulturprodukt för barn som fått stor internationell spridning. Den översattes snabbt till andra språk och har under sin livstid omstöpts i många former världen över. Stearns påpekar medias betydelse och den här uppsatsen om ett verk som rest så långt, och fortsatt sin resa genom hela 1900-talet in i 2000-talet, blir intressant eftersom media både kan påverka och spegla kulturen.

Den starka kopplingen mellan barn och glädje och idén om att barndomen ska vara lycklig har enligt Stearns sitt ursprung i den moderna Västvärlden. I och med att ökad kritik riktades mot barnarbete ställdes idén om den glada barndomen som en kontrast till det hårda arbetslivet. Föräldrarnas nya glädjeansvar utnyttjades av konsumtionskulturen, där Disney med sitt motto ”make people happy”, vilket konsumtionen av deras produkter skulle innebära, är ett bra exempel på. Disney bildades under 1920-talet i USA, och det är vid denna tid som Stearns menar att det stora engagemanget för den lyckliga barndomen kom.²⁶

Den moderna barndomsmodellen och medföljande utvecklingar fick dock inte enbart positiva konsekvenser. Konsumtionskulturen och dess koppling till glädjekravet har gjort barn beroende av underhållning för att inte känna sig uttråkade och relationen mellan barn och vuxna har i och med denna kommit att handla mer om konsumtion och mindre om känslor. Samtidigt har det även blivit svårare för barn att visa besvikelse och sorg eftersom det kan väcka skuld-känslor hos föräldrarna. Eftersom alla någon gång trots allt upplever dessa känslor kan detta leda till att man döljer sina känslor, vilket i sin tur kan leda till mental ohälsa och Stearns pekar på att barn allt oftare diagnostiseras med depression. Det är ett relativt nytt

²⁴ Stearns 2017, s. 131-132.

²⁵ Stearns 2017, s. 161 & 163.

²⁶ Stearns 2017, s. 166-168.

fenomen, vilket delvis kan förklara detta, men en koppling kan även dras till den nya pressen på barn som följer med glädjefixeringen. Enligt Stearns ser inte heller föräldrar barndomens utveckling enbart i positiva termer, då exempelvis den amerikanska moderna barndomen har kritiserats för att ha blivit respektlös, egocentrisk, odisciplinerad och skild från ett familjeansvar samtidigt som varken barnmisshandel eller utnyttjandet av barn har minskat.²⁷ Barndomen är således ingen renodlad framgångssaga utan utvecklingen har både positiva och negativa konsekvenser.

Enligt Stearns är de ekonomiska ramarna avgörande för hur barndomen i ett samhälle utformas, både historiskt och globalt. Han menar dock att man kan se en global trend mot en förlängning av barn- och ungdomstiden. Återkommande förändringar i barndomen som koncept finns i hela mänsklighetens historia, men industrialiseringen och moderna idéer har gjort att förändringarna sker i ett allt högre tempo och den moderna barndomen har inneburit förändringar som både är fundamentala och färska – vilket gör att det även idag pågår en anpassningsprocess och att barn och vuxna är i ständig förhandling om vad barndomen ska innebära och inrymma – utvecklingen av barndomen är således ständigt pågående.²⁸

Stearns moderna barndomsmodell och den medföljande utvecklingen han ser sedan sekelskiftet 1900 kommer att jämföras med utvecklingen som reflekteras i de olika upplagorna av berättelsen om Nils.

I sin bok, *De små då*, undersöker Eva Österberg, professor emeritus i historia, perspektiv på barn i historien. Hennes utgångspunkt är medeltiden i Sverige och Norden och det hon vill undersöka är om barn och barndom är begrepp som genomgår ständig förändring eller om idéerna kring dem tillhör tröga mentala strukturer. Österberg vill ifrågasätta kontrasten som ofta görs mellan ”traditionellt” och ”modernt” och ställer sig kritisk mot teorier som ser på medeltiden som en både grym och primitiv utgångspunkt för en framgångssaga mot det moderna samhället. Österberg kritiserar även starkt Ariés tes om att synen på barndomen som en egen fas i livet då barnet står i centrum och älskas uppfanns i samhällsutvecklingen från traditionellt till modernt. Hon menar istället att ”konstruktionen av barndomen har försiggått ständigt – i meningen föreställningar om hurdana barn är samt vad de behöver och kan i olika faser av sitt liv”.²⁹ Synen på barn och barndomen förändras således

²⁷ Stearns 2017, s. 171 & 178.

²⁸ Stearns 2017, s. 173-174 & 181-182.

²⁹ Österberg, Eva, *De små då: Perspektiv på barn i historien*, Stockholm: Natur & Kultur 2016, s. 349.

ständigt och olika uppfattningar präglas av sin temporala och kulturella kontext. Hon finner det inte fruktbart att se traditionellt och modernt som motpoler och att leta efter någon strikt övergång mellan dem, då de har varit sammanflätade. Tidsbundna konstruktioner av kärlek till barn och idéer om barndomens faser har alltid funnits.³⁰

Österberg pekar på en ständig föränderlighet i synen på barn och barndomen. Därmed blir det intressant att se om de undersökta materialet visar prov på samma föränderlighet eller om det snarare vittnar om tröga strukturer.

Susanna Hedenborg, professor i idrottsvetenskap och docent i ekonomisk historia, skriver i sitt tillägg i boken *Barndomshistoria* om barns historia i Sverige från medeltiden till nutid. I sin överblick över den svenska forskningen kring barn och barndomen pekar Hedenborg på att samhället alltmer med tiden begränsat föräldrars makt över sina barn och tar upp lagen mot barnaga som kom 1979 som ett exempel. Men hon framhåller att samhället även tidigare ingripit i barnuppfostran när föräldrarna inte ansetts vara tillräckliga. Här tar hon en lag från 1902 som innebar att barnavårdsnämnden kunde omhänderta barn som ansågs missköta sig, exempelvis genom att jobba – en lag som ”speglade nya föreställningar om barndomen”.³¹ Detta var medelklassens uppfattning om ”den goda barndomen” som ”innebar att barn skulle leka och gå i skolan”, men arbetarklassen var samtidigt beroende av barnens arbetskraft för familjens försörjning.³² Arbetarbarnen hade inte heller alltid tillgång till passning när föräldrarna arbetade och vistades därför ofta ute på gatorna, vilket ansågs opassande.³³ När det gäller barns arbete kom fabriksarbetet att uppröra många reformatorer på 1800-talet och man begränsade bland annat arbetstiden för barn och ungdomar 1881. Under 1890-talet kom lagen att gälla även utanför industrin, men det dröjde ända till 1948 innan jordbruket omfattades av någon lagstiftning som reglerade barnarbete, men även därefter följdes inte alltid lagen.³⁴

Dikotomin mellan idealet och arbetarbarnens verklighet syns även i filantropiska projekt under 1900-talet då exempelvis kolonier upprättades dit arbetarbarnen skulle åka för

³⁰ Österberg 2016.

³¹ Hedenborg, Susanna, ”Barns villkor och uppfattningar om barn i Sverige” i Heywood, Colin, *Barndomshistoria*, översatt av Sven-Erik Torhell, med tillägg av Susanna Hedenborg, Lund: Studentlitteratur 2018, s. 278.

³² Hedenborg i *Barndomshistoria* 2018, s. 278.

³³ Hedenborg i *Barndomshistoria* 2018, s. 277-278.

³⁴ Hedenborg 2018, s. 286.

att ”få uppleva sommarlovet och bli starka och friska genom att äta och vara ute”.³⁵ De skulle även verka fostrande för de fattiga barnen som kom dit – ”Den barndom de erbjöds i sina hem var inte den barndom som sekelskiftets filantroper menade att barnen skulle ha.”³⁶ Här stod således medelklassideal mot arbetarverklighet.

Hedenborg pekar även på att Sverige utmärker sig för tidiga utbildningssträvanden för fattiga barn som började redan på 1600-talet. Sverige var även tidig i Europa med att införa obligatorisk statlig skola med folkskolans införande 1842 som gav flickor och pojkar samma rätt till grundläggande undervisning, även om det i praktiken kunde förekomma anpassade minimikurser för flickor, fattiga och krent begåvade. Skolplikten var till en början sex år, men när den obligatoriska skolan infördes var det som ett krav för kommunerna att starta skolor och ”[d]et dröjde till slutet av 1800-talet innan de flesta barn gick i skolan.”³⁷ Samtidigt fanns det i Sverige, som i andra europeiska länder, en konflikt mellan föräldrar och skola om tiden barnen borde spendera i skolan och införandet av den obligatoriska skolan var en utdragen process. Skolan har under 1900-talet successivt byggts ut och skolgången har förlängts och denna förändring mot allt längre och alltmer teoretisk utbildning är tydlig i barndomens historia. Hedenborg menar att samhällets ansvar för barnen ökade alltmer under 1900-talet.³⁸

Arbetarnas krav på ökad fritid mot slutet av 1800-talet har påverkat synen på barndomen och ”frågan om vad fritiden ska innehålla har blivit allt viktigare”.³⁹ Hedenborg pekar på att barndomen ofta har kopplats ihop med naturen – en idé som härstammar från 1800-talets romantiska strömningar. Dessa tankar var internationella i sin spridning, men ”anses ha fått särskilt starkt fäste i den nordiska barndomskonstruktionen” och återfinns i såväl förskolepedagogik som barnlitteratur.⁴⁰

Slutligen lyfter Hedenborg att Sverige tidigt ratificerade Barnkonventionen 1990, med föreställningar om att barn behöver skydd, men också är kompetenta aktörer. Konventionen gäller dock inte som svensk lag ”utan avfärdas av många myndigheter och politiker” eftersom Sverige istället har valt att ändra och anpassa sina lagar efter konventionen, men på senare år

³⁵ Hedenborg i *Barndomshistoria* 2018, s. 301.

³⁶ Hedenborg i *Barndomshistoria* 2018, s. 301.

³⁷ Hedenborg i *Barndomshistoria* 2018, s. 297.

³⁸ Hedenborg i *Barndomshistoria* 2018, s. 295-301.

³⁹ Hedenborg i *Barndomshistoria* 2018, s. 306.

⁴⁰ Hedenborg i *Barndomshistoria* 2018, s. 307.

har det utretts om man kan göra Barnkonventionen till lag och det kan komma att bli verklighet i framtiden.⁴¹

I Hedenborgs överblick kan man se en utveckling med ett initialt fokus på att skydda barnen och försöka ge dem en god barndom – genom ökad skolgång, reglerat arbete och ett ökat ansvar från staten. Föräldrarnas makt har minskat till förmån för staten, vilket stämmer väl med den internationella utveckling som Cunningham och Stearns pekar på. Den goda barndomen består av lek, skola samt en närhet till naturen – ett romantiskt ideal, vars inflytande Cunningham understryker, men som här även utpekats som extra starkt i Norden. Den goda barndomen karaktäriseras av beroende, och barn som inte kan leva beroende av en vuxen anses inte ha en riktig barndom. Vidare pekar även Hedenborg på förlängningen av barn- och ungdomstiden, vilket även det stämmer överens med internationella trender. På senare tid har även synen på barnet som aktör stärkts, och eftersom Barnkonventionen är internationellt utformad visar även detta på en internationell utveckling mot ökade rättigheter för barnets självbestämmande och inte enbart rätt till skydd. Dikotomin mellan ideal och verklighet är även återkommande och det pekar både Cunningham, Stearns och Hedenborg på. Likt Stearns och Österberg ger Hedenborgs framställning inget riktigt slut – utvecklingen är ständigt pågående och barndomens historia framställs inte som en framgångssaga. Mycket är således likt i den svenska forskningen och de internationella trenderna, men Hedenborg lyfter att Sverige utmärker sig genom att vara tidig med både obligatorisk skola och ratificering av Barnkonventionen samt med extra strakt inflytande från romantiken.

Utvecklingarna som skissats ovan kommer att jämföras med resultaten av undersökningen av de olika utgåvorna av *Nils Holgersson*.

1.4 Teori

För denna studies teoretiska ramverk kommer två begrepp att vara centrala: *implied reader* och *imagined communities*.

Litteraturvetaren Barbara Wall har skrivit boken *The Narrator's Voice*, vilken beskrivs som ”den främsta studien av berättarperspektivet i barnlitteraturen”.⁴² I denna definierar hon *the implied reader* som

⁴¹ Hedenborg i *Barndomshistoria* 2018, s. 309.

⁴² Nikolajeva, Maria, *Barnbokens byggklossar*, Lund: Studentlitteratur 2017, s. 45.

the reader for whom the real and implied authors have, consciously and unconsciously, shaped the story, who is always there, and whose presence and qualities – as the real reader adapts himself or herself to the moral and cultural norms of the narrative – can be deduced from the totality of the book.⁴³

Implied reader är med andra ord personen som författaren skriver sin bok för – personen som han eller hon föreställer sig ska läsa den. Denna implicita läsare finns alltid närvarande i texten och bokens utformning och genom att analysera den i sin helhet kan man ta reda på denna abstrakta persons karaktärsdrag. Den föreställda läsaren av originalverket i sin egen tid skiljer sig dock från den läsare som bearbetaren eller översättaren föreställer sig i sin tid. Om publiken hade varit densamma och haft samma karaktärsdrag hade det funnits liten anledning att uppdatera eller översätta verket.

Vilken läsare som översättaren eller bearbetaren föreställer sig styr verkets utformning. Gillian Lathey, filosofie doktor i barnlitteratur med specialisering mot översättning, pekar på betydelsen av skillnaden i den föreställda barnläsaren i översättningar:

Since the translator is writing for an implied child reader living in different cultural and social circumstances from those of the implied reader of the source text, he or she may omit, rewrite or insert passages of text in order to aid the child's understanding or to follow trends and adhere to norms in children's publishing in the target culture.⁴⁴

I översättningar anpassas alltså ursprungstexten för att passa en annan typ av barnläsare i en annan kulturell kontext. Bearbetningar, eller adaptationer, handlar också om att anpassa: ”According to its dictionary meaning, 'to adapt' is to adjust, to alter, to make suitable.”⁴⁵ Berättelser anpassas för nya tider, kulturer, medium och publik. Linda Hutcheon, professor i engelska och komparativ litteratur, tar upp den problematik och förtjusning som finns med bearbetningar. Det handlar om repetition med variation, förändring och trofasthet. Detta är dock både det som lockar med en bearbetning och samtidigt medför risker – samtidigt som bearbetningen måste bjuda på någonting nytt och spännande, kan den få utstå kritik om den inte är tillräckligt trogen originalversionen. Hutcheon förklarar att det handlar om en dubbel process av tolkning av ursprungsverket och skapandet av någonting nytt – bearbetaren både anpassar och bevarar berättelsen. Hon förklarar även att ”[a]n adaptation, like the work it adapts, is always framed in a context – a time and a place, a society and a culture; it does not

⁴³ Wall, Barbara, *The Narrator's Voice: the Dilemma of Children's Fiction*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan 1991, s. 6-7.

⁴⁴ Lathey, Gillian, *Translating Children's Literature*, London & New York: Routledge 2016, s. 23.

⁴⁵ Hutcheon, Linda, *A Theory of Adaptation*, New York & London: Routledge 2006, s. 7.

exist in a vacuum. Fashions, not to mention value systems, are context-dependent.”⁴⁶ Både bearbetningen och ursprungsverket är kontextbundna och färgade av de samhällen, tidsperioder och kulturer de skapades i.⁴⁷

Bearbetningar och översättningar måste gå en balansgång mellan trofasthet till ursprungsverket och anpassning till nya samhällen, tidsperioder, kulturer och medium. Dessa processer innebär att värdesystem och idéer från den nya kontexten implementeras i det nya verket. Som Maria Nikolajeva, professor i barnlitteratur, formulerar det: ”Adaptations reveal the beliefs of what was suitable for children and what children were capable of understanding”, och hon menar att ”it is worth contemplating what qualities of the novel were considered appropriate enough to be adapted to the young audience”.⁴⁸ Utgångspunkten för denna studie är därför att man genom att analysera bearbetningarna och översättningarna av *Nils Holgersson* samt utröna karaktärsdragen hos *the implied reader* för de olika verken, och hur de förändras med förflyttning i tid och rum, kan komma åt föreställningar kring barn, barndom och nationen och hur dessa har utvecklats.

Imagined communities är ett numera välkänt begrepp som myntades av Benedict Anderson, som var professor i internationella studier och antropolog. Han definierar en nation som ”an imagined political community – and imagined as both inherently limited and sovereign”.⁴⁹ Han menar att det är en *föreställd* gemenskap eftersom medborgarna aldrig kommer att känna, möta eller höra talas om de allra flesta av nationens övriga medborgare. Anderson menar dock att detta inte enbart gäller för nationer. Alla gemenskaper som sträcker sig vidare än möjligtvis en liten by där alla känner varandra är föreställda och det intressanta ligger i att undersöka *hur* de är föreställda. Han menar vidare att nationen föreställs som *begränsad*, eftersom även de största nationerna har dragna gränser mot andra nationer och ingen nation föreställer sig inkludera hela mänskligheten. En nation föreställs även som en *gemenskap* eftersom den ses som en horisontell kamratskap, trots den faktiska ojämlikhet och exploatering som finns inom nationens gränser.⁵⁰ Stor vikt för skapandet av denna föreställda gemenskap tillmäts tryckkulturen för att få ett gemensamt och stabilt nationalspråk fixerat i

⁴⁶ Hutcheon 2006, s. 142.

⁴⁷ Hutcheon 2006, s. 1-9, 20 & 142.

⁴⁸ Nikolajeva, Maria, ”Children’s literature” i *The Routledge History of Childhood in the Western World*, Fass, Paula S. (ed.), London & New York: Routledge 2013, s. 317.

⁴⁹ Anderson, Benedict, *Imagined Communities*, London & New York: Verso 1991, s. 6.

⁵⁰ Anderson 1991, s. 6-7.

böcker – det bildades språkfält där läsarna förenades av tryckta verk och dessa lade en grund för nationellt föreställda gemenskaper.⁵¹ Andersons tankar kring nationell gemenskap och om den förutsättning som medier innebär för den nationella identiteten är något som andra har byggt vidare på och undersökt hur den nationella föreställda gemenskapen tar sig uttryck i olika medier.

Den franske historikern Patrick Cabanel tar sin utgångspunkt i Andersons tankar kring nationen och menar att

a Nation is first and foremost a "fabrication", a *fiction*, a narrative that some people repeat again and again and that others listen to, read, sing, and learn by heart with a sense of wonder. It is a fiction in the sense of a fable or a founding myth [...], and in a material sense, a book that everyone can have in their homes.⁵²

Nationen ses som en kollektiv identitet, ett delat minne samt en ideologisk, lingvistisk och kulturell konstruktion. Cabanel tillmäter stor betydelse till klassiska litterära verk för formandet av nationell identitet, inte minst inom barnlitteraturen: "Nations were partly created thanks to classics of children's literature, which knew how to mix together amusing and informative elements."⁵³ Han menar även att *Nils Holgersson* hade denna funktion i Sverige, där det fanns ett stort behov av förnyelse efter att Norge lämnat unionen 1905. Boken gav barnen en bild av den egna nationen – dess natur, folk och historia, och introducerade samtidigt Sverige till övriga världen då dess internationella framgång spred kunskap om landet.⁵⁴

Litteraturvetaren Anna Smedberg Bondesson går steget längre och menar att berättelsen om Nils Holgersson inte "bara skapar en föreställd svensk gemenskap" utan även "en gemensam universell fantasiföreställning som kan ta sig tusen och åter tusen olika uttryck med minst lika många tolkningsmöjligheter" samt att boken "sägs bidra till ett slags universell, transnationell och fredlig föreställd nationsgemenskap".⁵⁵ Hon understryker att det är imaginationskraften och anpassningsbarheten i både ursprungsverket och tolkningen som gör att en text kan resa långt och överleva till "nya sorters rumsliga, tidsliga och språkliga

⁵¹ Anderson 1991, s. 44-45.

⁵² Cabanel 2007, s. 96.

⁵³ Cabanel 2007, s. 93.

⁵⁴ Cabanel 2007, s. 93-112.

⁵⁵ Smedberg Bondesson, Anna, "Nils Holgerssons resa genom seklet & runt jordklotet" i *Barnlitteraturens värden & värderingar*, Kärholm, Sara & Tenngart, Paul (red.), Lund: Studentlitteratur 2012, s. 145 och 146.

kontexter”.⁵⁶ Detta har alltså *Nils Holgerssons underbara resa*, och det Sverige pojken tar sig an är ett fantasins land och de många fantastiska inslagen gör att den föreställda nationsgemenskapen inte blir bunden till en svensk kontext, utan mer universell och kan anpassas till andra kontexter och läsare.

Anderson pekar på vikten av läsargemenskaper för bildandet av nationella identiteter. Läsaren är alltså nära förknippad med *imagined communities*. Begreppen *implied reader* och *imagined communities* har även en del gemensamt. De delar utgångspunkt i det föreställda och både författaren och nationsbyggaren har implicita och explicita referensramar att förhålla sig till och utgå från. Begreppen rör sig i gränslandet mellan en idealtyp och faktiska grupper av människor. Den implicita, eller föreställda, läsaren är en abstrakt person som författaren (medvetet och omedvetet) format sin bok för och blir en slags idealtyp av den faktiska målgruppen för boken. Den föreställda gemenskapen är i sin tur en kulturell och ideologisk konstruktion beroende av upprepning och inte minst litterära medium, och är på sitt sätt en idealtyp av den faktiska enhet man ämnar att skapa och beroende av medborgarnas engagemang. Vare sig man skriver en bok eller skapar en nationell identitet startar man inte i ett vakuum utan måste anpassa narrativet till ett sammanhang och målgruppens referensramar. För bokens eller nationsidentitetens framgång krävs både fantasi och anpassningsbarhet för att nå ut och skapa gemenskaper, vare sig dessa består av läsare eller medborgare – eller både och.

I denna studie kombineras alltså begreppen *implied reader* och *imagined communities* och dessa kommer att benämnas som *den föreställda läsaren* respektive *den föreställda gemenskapen*. *Nils Holgerssons underbara resas* betydelse för den svenska nationella identiteten har bedyrats av både historiker och litteraturvetare, så även dess internationella tilltal. Därmed är det av intresse att undersöka hur nationsgemenskapen föreställs och om denna förställning förändras över tid i de svenska bearbetningarna, samt hur denna *föreställda gemenskap* presenteras till *föreställda läsare* i andra kulturella och temporala kontexter. Här blir det även intressant att spinna vidare på Smedberg Bondessons resonemang kring relationen mellan imaginationskraft och anpassningsbarhet för att se vilken betydelse de haft för adaptationen av verket och hur universell eller kontextbunden den föreställda gemenskapen kan sägas vara.

⁵⁶ Smedberg Bondesson 2012, s. 135.

1.5 Källmaterial och metod

1.5.1 Källmaterial

Utgångspunkten för denna studie kommer, som sagt, att vara Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906–1907), som publicerades som läsebok för folkskolan i två volymer på totalt 699 sidor, främst illustrerad med naturfotografier.⁵⁷ Denna kommer i sin tur jämföras med fyra svenska bearbetningar för att undersöka utvecklingen av synen på barn som reflekteras i en svensk kontext samt fyra engelskspråkiga versioner för att jämföra de svenska resultaten mot en internationell kontext. De bearbetningar och översättningar som kommer att undersökas är:

Svenska:

- *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1931):

En samlad volym i ett mycket stort format med 160 illustrationer av Bertil Lybeck på 646 sidor. Det är dessa illustrationer som vanligen förknippas med sagan och allmänhetens bild av Nils Holgersson.⁵⁸

- *Nils Holgerssons underbara resa* (1962):

En bilderbok på 92 sidor som producerades i samband med den svenska spelfilmsversionen från samma år. Texten är redigerad av filmens manusförfattare Tage och Kathrine Aurell och bilderna är fotografier från inspelningen tagna av Hans Malmberg.⁵⁹

- *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1989)

Bilderbok på 93 sidor baserad på den förkortade versionen av Tage och Kathrine Aurell. Den är sedan bearbetad av Rebecca Alsberg och har nya illustrationer av Lars Klinting.⁶⁰

- *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (2017):

Ny bearbetning på 247 sidor av Arne Norlin med illustrationer av Anton Pieck.⁶¹

⁵⁷ Lagerlöf, Selma, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige (1)*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag 1907; Lagerlöf, Selma, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige (2)*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag 1908.

⁵⁸ Lagerlöf, Selma, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, illustrerad av Bertil Lybeck, Stockholm: Albert Bonniers Förlag 1931.

⁵⁹ Lagerlöf, Selma, *Nils Holgerssons underbara resa*, berättad i bild av Hans Malmberg, text redigerad av Tage och Kathrine Aurell, Stockholm: Albert Bonniers Förlag 1962 (ny upplaga 1969); *Nils Holgerssons underbara resa*, DVD, regisserad av Kenne Fant, Nordisk Tonefilm, Sverige 1962.

⁶⁰ Lagerlöf, Selma, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, förkortad version av Tage och Kathrine Aurell (1962), bearbetad och redigerad av Rebecca Alsberg, illustrerad av Lars Klinting, Bonniers juniorförlag 1989.

⁶¹ Lagerlöf, Selma, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, bearbetning av Arne Norlin, illustrationer av Anton Pieck, Lindco 2017.

Engelska:

- *The Wonderful Adventures of Nils* (1907) & *Further adventures of Nils* (1911):

Den första översättningen till engelska utförd av amerikanskan Velma Swanston Howard som personligen kände Lagerlöf. De båda volymerna publicerades var för sig med olika titlar och den andra volymen får därför mer karaktären av en uppföljare i de engelska versionerna, vilket förstärks av att det dröjde fyra år för volym två att översättas. Första volymen består av 427 sidor och är illustrerad av Harold Heartt och andra volymen består av 339 sidor och är illustrerad av Astri Heiberg (dock bör påpekas att sidantalet till trots är denna version förkortad från originalet).⁶²

- *The Wonderful Adventures of Nils* (1967):

Den engelska översättningen av bilderboken som skapades i samband med den svenska filmproduktionen. Tage och Kathrine Aurells bearbetning är översatt av Richard E. Oldenburg och boken innehåller bilderna från produktionen av Hans Malmberg och består av 92 sidor. Denna är intressant att undersöka sida vid sida med den svenska versionen som är samtida och publicerad av samma förlag. Detta möjliggör en ingående analys av vilka skillnader som ändå uppstår i de olika versionerna.⁶³

- *The Wonderful Adventures of Nils and The Further Adventures of Nils* (1984):

En bearbetad brittisk version av översättningen av Velma Swanston Howard i en samlad utgåva med illustrationer av Hans Baumhauer som består av 292 + 246 s.⁶⁴

- *Nils Holgersson's Wonderful Journey through Sweden* (2014):

En ny översättning av Peter Graves som benämns som den första fullständiga översättningen till engelska eftersom mycket redigerades bort ur Howards översättning, vilken i princip varit allenarådande. Den publicerades i Storbritannien, består av 651 sidor och har nya illustrationer av Bea Bonafini med en modern och grafisk design som skiljer sig från övriga undersökta versioner.⁶⁵

⁶² Lagerlöf, Selma, *The Wonderful Adventures of Nils*, translated by Velma Swanston Howard, decorations by Harold Heartt, New York: Doubleday, Page & company 1910; Lagerlöf, Selma, *Further Adventures of Nils*, translated by Velma Swanston Howard, illustrations by Astri Heiberg, New York: Doubleday, Page & company 1911.

⁶³ Lagerlöf, Selma, *The Wonderful Adventures of Nils*, narrated in pictures by Hans Malmberg, text edited by Tage och Kathrine Aurell, translated by Richard E. Oldenburg, Stockholm: Bonniers 1967.

⁶⁴ Lagerlöf, Selma, *The Wonderful Adventures of Nils and The Further Adventures of Nils*, translated by Velma Swanston Howard, illustrated by Hans Baumhauer, London & Melbourne: Dent & Sons 1984.

⁶⁵ Lagerlöf, Selma, *Nils Holgersson's Wonderful Journey through Sweden*, translated by Peter Graves, illustrated by Bea Bonafini, London: Norvik Press 2014.

1.5.2 Avgränsningar

I denna uppsats kommer ursprungsversionen av Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* samt ovanstående fyra svenska bearbetningar och fyra engelska översättningar att analyseras i kronologisk ordning för att undersöka synen på barn, barndom och nationen samt barndomen i relation till nationen. Utvecklingsförloppen kommer att jämföras med tidigare forskningsresultat och teorier samt sättas i en historisk kontext. Fokus kommer att ligga på faktorerna: gestaltningen av barnkaraktärer, inslag av våld och död, bilden av nationen samt bilden av barns/barndomens och människans natur i text och bild i verken.

Fokus kommer att ligga på perioden 1900 till nutid och på barndomen i Sverige respektive Västvärlden, med fokus på Storbritannien och USA. Västvärlden behandlas ofta som en enhet i internationell barndomsforskning och fler komparativa studier behövs för att belysa komplexiteten i området. Därför ställs den mer generella utvecklingen som tidigare internationell forskning har pekat på mot den svenska. Jag har valt att undersöka engelskspråkiga översättningar eftersom dessa är relativt utforskade.⁶⁶ Gemensamt för Sverige och den engelskspråkiga världen är även långa traditioner av stort kulturellt intresse för barndomen, varför den historiska utvecklingen i dessa kontexter är intressant att jämföra.

I denna studie undersöks endast böcker, alltså inte de filmer och serietidningar som skapats med boken om Nils som förebild, och endast verk som producerats i Sverige, alternativt Storbritannien eller USA.⁶⁷ Den svenska filmen som producerades 1962 kommer att nämnas i relation till bilderböckerna som producerades i samband med denna, men filmen i sig kommer inte analyseras. Jag kommer endast att undersöka bearbetningar och översättningar som baserats på båda volymerna av originalverket – versioner som endast

⁶⁶ I exempelvis en fransk, tysk och rysk kontext är Lagerlöf mer utforskad och så även boken om Nils. Detta kan illustreras av de Lagerlöfstudier som dedikerats till dessa respektive forskningsområden av Lagerlöfsällskapet genom åren: se *Selma Lagerlöf ur franskt perspektiv*, Clason, Synnöve (red.), Selma Lagerlöf Sällskapet: Lagerlöfstudier 1994; Nikolajeva, Maria, *Selma Lagerlöf ur ryskt perspektiv*, Selma Lagerlöf Sällskapet: Lagerlöfstudier 1991; Watson, Jennifer, *Selma Lagerlöf ur tyskt perspektiv*, översatt av Vinge, Louise, Selma Lagerlöf Sällskapet: Lagerlöfstudier 2002.

⁶⁷ Det finns en hel del filmatiseringar varav de flesta är producerade utomlands. Exempel är en japansk anime från 1980 som sedan fått internationell spridning och även blivit en serietidning som gavs ut i Sverige under 1988, en sovjetisk tecknad film från 1955, en tysk TV-film i två delar från 2011 samt en fransk animerad serie från 2017. Det finns även en svensk humoristiskt moderniserad bearbetning i form av ett seriealbum från 1990.

behandlar ena volymen eller enskilda kapitel är inte aktuella.⁶⁸ Vidare har endast böcker som består av både text och bild valts ut, eftersom stort fokus ligger på kombinationen av dessa medium för att förmedla bilden av barn, barndomen och nationen. Även versioner som är så förenklade eller förändrade att de inte anses vara relevanta för den aktuella studien har valts bort, såsom pekböcker, böcker riktade mot dagisbarn, versioner som är baserade på någon av de utländska filmatiseringarna eller kortversioner anpassade för de som inte har svenska som förstaspråk. Eftersom utvecklingen är det som ligger i fokus kommer nyutgåvor där varken text eller illustrationer ändras inte att analyseras som separata verk.

1.5.3 Metod

De olika verken i undersökningen kommer att hanteras som kvarlevor som bär spår av sin tid. Att nya översättningar och bearbetningar produceras tyder på att det vid utgivningens tidpunkt anses ha funnits ett behov för en ny version av berättelsen, vilket innebär att den föreställda läsaren och dess behov har förändrats, vilket i sin tur tyder på en samhällsförändring. Det är detta uppfattade behov av en ny version som är av intresse för denna studie snarare än hur de olika upplagorna togs emot eller hur stor spridning de fick – detta är förvisso intressant, men utgör en studie av en helt annan typ än den föreliggande uppsatsen. Vidare är en utgångspunkt att det som väljs ut i ett verk för att förmedlas i en ny och ofta förkortad version samt det som väljs ut för att illustreras pekar på vad som uppfattas vara viktigast att förmedla till den föreställda läsaren eftersom alla förändringar utgör medvetna val och urval.

Historievetenskapliga barnboksanalyser medför en del utmaningar, men även stora möjligheter. För att hantera denna typ av material som kvarleva för att analysera synen på barndom och nationen samt utföra en komparation i både tid och rum krävs särskilda tillvägagångssätt och jag har valt att använda en kombination av olika strategier.

Undersökningen kommer att bestå av en kvalitativ analys av de olika verken med de teoretiska begreppen *implied reader* och *imagined community* som ledstjärnor för att analysera hur berättelsen har anpassats för olika samhällen och målgrupper i olika tider och hur detta påverkar synen på barn och nationen som förmedlas. Olika delar av materialet kommer att vara intressanta för besvara olika delar av frågeställningarna.

⁶⁸ I engelska översättningar har de båda volymerna ofta hanterats som separata böcker och därför finns exempelvis en nyöversättning från 2017 av den första volymen i serien Penguin Classics, men serien innehåller inte den andra volymen. Varför man valt att inte samla volymerna eller översätta båda är en intressant fråga, men detta faktum gör att exempelvis denna översättning inte kommer att analyseras i denna studie.

För att komma åt hur den föreställda läsaren har förändrats kommer verkets format, illustrationsstil samt paratexter, såsom för- och efterord, att stå i fokus för att undersöka syftet med de nya versionerna och tankarna bakom bearbetningar, översättningar och illustrationer, vilka kan avslöja mycket om samtida normer och värderingar. Denna del av undersökningen kommer således att försöka ta fasta på verket i sin helhet och därför sker den på en mer övergripande nivå.

Förutom den övergripande analysen av verken kommer även en text- och bildnära kvalitativ analys av tio utvalda kapitel att genomföras med fokus på:

- Gestaltningen av barnkaraktärer: Hur karaktärerna beskrivs och avbildas när det gäller utseende, ålder, egenskaper/personlighet samt komplexitet/personlig utveckling.
- Våld och död: Inslag av död och våld i berättelserna är av intresse då detta är en aspekt som ofta förändras med tiden och visar på utveckling i synen på barn och barndomen.
- Bilden av nationen: Inslag som förmedlar en bild av den föreställda nationella gemenskapen – nationen, dess historia och medborgare – till den föreställda läsaren.
- Barn, barndomens och människans natur: Passager där det ges allmänna kommentarer om hurdana människor, barn och barndomen är eller hur dessa bör vara.

Genom en analys av dessa aspekter framkommer hur barn porträtteras i text och bild samt en generell syn på barndomen och människan genom berättarröstens kommentarer och därmed vilka egenskaper som ses som positiva och eftersträvansvärda respektive negativa. Vidare belyser de inställningen gentemot barn i relation till våld och död samt nationen och fostringen till goda medborgare. Hur man väljer att hantera teman som död och våld i relation till barndomen, i både text och bild, säger mycket om ett samhälles syn på barn och barndomen – detta särskilt eftersom förekomsten av död i offentligheten har förändrats mycket genom århundradet. Tillsammans ger dessa aspekter en god överblick av synen på barn och barndom som reflekteras i verken och hur barndomen hanteras i relation till idén om nationen. Denna del av undersökningen sker således på en text- och bildnära nivå där utvalda element jämförs mellan de olika verken. Undersökningen och analysen kommer därför att skifta mellan dessa olika fokusnivåer – verket som helhet och tematiska detaljer – för att besvara uppsatsens frågeställningar.

Eftersom det inte finns möjlighet att undersöka verken i sin helhet på detaljnivå kommer analysen att fokusera på passager där egenskaperna hos den föreställda läsaren, den föreställda gemenskapen samt ovanstående aspekter framkommer extra tydligt. Förutom för- och efterord, illustrationer och innehållsförteckningar, som är viktiga för komparationen av utgåvornas syfte och inriktning, har även tio kapitel som bedöms viktiga för både berättelsen samt synen på barn och nation valts ut. Detta är kapitel som har nämnts av tidigare forskning i olika sammanhang, vilket möjliggör en givande diskussion. Det utvalda kapitlen är:

- I – ”Pojken”
- IX – ”Karlskrona”
- XVI – ”Kråkorna”
- XVII – ”Den gamla bondkvinnan”
- XXXVII – ”Stockholm”
- XLIII – ”Västerbotten och Lappland”
- XLIV – ”Åsa gåsapiga och lille Mats”
- XLV – ”Hos lapparna”
- LIV – ”Hos Holger Nilssons”
- LV – ”Avsked från vildgässen”

En presentation av dessa kapitel samt viktiga passager relaterade till ovanstående aspekter och tidigare forskning kommer i den del av undersökningen som fokuserar på ursprungsboken.

Utvecklingen av dessa kommer sedan att undersökas i efterkommande upplagor.

För att verken ska kunna analyseras komparativt behöver de svenska och engelska upplagorna inte vara av exakt samma karaktär eller samtida, men de måste dock vara vetenskapligt jämförbara, varför en del verk har valts bort. De utvalda böckerna kommer att analyseras komparativt i två nivåer, tid och rum, varpå resultaten kommer att ställas mot varandra för att undersöka hur de ovanstående faktorerna har utvecklats under undersökningsperioden (1900 – nutid) och vad detta säger om utvecklingen av synen på barn och barndomen, nationen samt barndomen i relation till nationen. Utvecklingsförloppen i de svenska respektive de engelskspråkiga verken jämförs sedan för att se likheter och skillnader och utröna hur den svenska utvecklingen förhåller sig till utvecklingen i den engelskspråkiga världen. Resultaten kommer sedan att jämföras med tidigare forskning kring utvecklingen av

synen på barn och barndom i de respektive kontexterna för att analysera i vilken grad de ligger i linje med dessa och vad det kan bero på.

1.5.4 Disposition

Undersökningen kommer att inledas med en genomgång av ursprungsverket och dess utvalda kapitel för att belysa utgångsläget och de teman som kommer att vara centrala i komparationen av de efterföljande bearbetningarna och översättningarna. Sedan kommer de resterande verken att avhandlas i kronologisk ordning där svenska och engelska verk från samma decennium kommer att behandlas under samma huvudrubrik. I dessa fall avhandlas det svenska verket först och följs sedan av det engelska. Efter undersökningen av verken följer en diskussion om de mer övergripande utvecklingsförloppen som då kommer att ställas mot den utveckling av synen på barndom som tidigare forskning har visat på.

2 Historisk bakgrund

Under åren kring sekelskiftet 1900 pågick intensiva debatter kring pedagogik, kultur och politik och det fanns en splittring mellan de konservativa och den liberala och radikala inriktningen. I kärnan av denna debatt fanns folkskolan och inte minst folkskolans läsebok. Folkskollärarkåren hade länge varit missnöjd med den förlegade pedagogiken och den nya bearbetade upplagan av *Folkskolans läsebok* mötte inte deras krav på fullständig förnyelse. Som en sammanfattning av tidens missnöje publicerade Ellen Key 1898 artikeln ”Patriotism och läseböcker” där hon kallade statens läsebok för en ”nationalolycka” som en protest mot den föråldrade pedagogiken den representerade, som förmedlade ”kunskapen icke som näring utan som medicin i tunna, glatta, runda, färglösa, smaklösa oblatkapslar” och ”[a]v det personliga, konkreta, levande, målande, talade, som barnen älska, finnes föga”.⁶⁹ Den svenska läseboken jämfördes då med Finland och Norge som hade mycket mer föredömliga läseböcker som framställts av diktare. När den nya upplagan visade sig vara en besvikelse för många så började Sveriges allmänna folkskollärareförening undersöka möjligheten att ta fram en modern läsebok och en kommitté i ledning av Alfred Dalin, med stöd av Fridtjuv Berg, tillsattes. Man ansåg att det var ett måste att samarbeta med skönlitterära författare och 1901 blev Lagerlöf tillfrågad. Hon hade varit folkskolelärarinna, hade gjort sitt namn känt som författarinna och hade en stil som ansågs kunna lämpa sig för en barnbok.⁷⁰

Lagerlöf accepterade uppdraget, men ställde villkoret att hon fick författa boken på egen hand då hon inte ville vara en del av en läsebok av det mosaikformat som statens läsebok hade. Hon föreslog då istället en serie av böcker som fokuserade på olika ämnen skrivna av varsin enskild författare. Det första årets läsebok, som hon själv skulle ta sig an, skulle levandegöra Sveriges geografi – ”det första de små böra få god kännedom om, det är deras eget land” och hon skulle därför ”ge liv åt kartan”.⁷¹ Hon skulle i denna

lämna en beskrivning över landet, landskap för landskap och så av dess innevånare alltifrån lappar till skåningar. Djur och växter skulle ock tagas med, men alla insatta i de landskap, där man kan tänka, att de äro mest typiska. Så vitt som barn om nio år kunna följa med, skola de bliva bekanta med livet i gruvan, i skogen, i finnmark och lappmark, på fiske och jakt, vid timmerflottning och vid bondgård och varför inte vid fabrik och stad.⁷²

⁶⁹ Citerad i Ahlström 1942, s. 23-24.

⁷⁰ Ahlström 1942, s. 23-25.

⁷¹ Citerad i Ahlström 1942, s. 28.

⁷² Citerad Ahlström 1942, s. 29.

Samtidigt skulle läseboken vara rolig och underhållande. Hon ville ha med lokala sägner och berättelser, som samtidigt skulle innehålla faktiska uppgifter, som skulle infogas i ett större sammanhang och att barnen skulle få kännedom om sitt land genom en konstnärlig och sammanhängande bok i form av en sannsaga – något helt nytt och, om det lyckades, revolutionerande.⁷³

Hon påbörjade då en väldig efterforskning, dels för att få in de lokala historierna, dels för att få kännedom om landets djur- och naturliv. Hon reste bland annat till Lappland på den nybyggda järnvägen med sin vän Sophie Elkan för att få se landet med egna ögon – en region som också var viktig i den kommande boken och initialt skulle avhandlas först i boken. Arbetet gick dock trögt och hon kunde inte riktigt hitta något som kunde väva ihop berättelsen. Till slut fann hon inspiration i Rudyard Kiplings djurberättelser och kom fram till att även hennes bok skulle bestå i djurberättelser och viktiga djurkaraktärer som var kloka men ändå betedde sig som djur. Sedan kom hon även på idén att låta en pojke flyga med gässen varpå fågelperspektivet kunde användas och resemotivet kunde därmed binda ihop alla regionerna och sagorna. Detta ledde också till att berättelsen tar sin början i Skåne istället för Norrland.⁷⁴

Efter denna förlösning gick arbetet snabbt. Efter att manuskriptet var klart skulle detta kommenteras och illustreras – och detta kvickt eftersom man efter många års arbete ville få ut boken på marknaden. Det var många som ville ha något att säga om boken – en diskussion som kom upp var bland annat titeln då vissa ville ha en mer verklighetsförankrad/seriös titel och vissa en som betonade de fantastiska dragen, men Lagerlöf kämpade för *Nils Holgerssons underbara resa*, och fick till slut igenom denna med tillägget *genom Sverige* som pekar på både den fantastiska resan och bokens upplysande karaktär.⁷⁵ Illustrationerna blev också problematiska då både Carl Larsson och Bruno Liljefors, som initialt tillfrågades, tackade nej. På grund av tidsbristen ville man då dela upp illustreringen på tre personer, en för vyerna, en för djurbilderna och en för scenerna. Det blev John Bauer som fick uppdraget att illustrera bokens scener. Lagerlöf var dock inte nöjd med hans initiala bilder och avfärdade de flesta. Bilden av tummetott fick han rita om för att göra pojken mindre och denna blev till slut en av de två bilder som Bauer fick med i bokens första del. Vyerna kom att illustreras med svartvita

⁷³ Ahlström 1942, s. 28-32.

⁷⁴ Ahlström 1942, s. 32-40.

⁷⁵ Ahlström 1942, s. 48-49.

fotografier och de fick där hjälp av bland annat Svenska Turistföreningen. Vidare kom illustrationerna även att innehålla konstverk av diverse konstnärer som visade djur, natur och scener ur berättelsen.⁷⁶

Boken fick en blandad, om än mestadels positiv mottagning. Kritiken, när den kom, tycktes dock komma från alla läger, som Lagerlöf själv uttryckte det:

Boken anklagas för allt mellan himmel och jord. Än är den svårfattlig, än är den så enkel att den passar bara för sängkammARBARN. Än störtar den religionen och än är den prästers och militärers bästa stöd. Den lär barn att ljuga, att slåss, att ge öknamn. Den duger inte att leka efter. Den förolämpar Carl XI. En tar fram korta meningar, som funnos i gamla läseboken och alla långa, som finnas i min och säger. Se, vilken av de två böckerna är lättast att läsa! Så där går de på i all oändlighet.⁷⁷

Boken kunde således både anses vara för konservativ eller för liberal. Vissa tyckte att blandningen av saga och verklighet gjorde boken värdelös då barnen inte skulle kunna skilja på dessa, medan andra lyfte denna kombo som ett vinnande koncept för att fånga barnens intresse och samtidigt lära dem om sitt land. Lagerlöf fick även kritik för att hon hade skildrat natur och djurlivet felaktigt och denna kritik tog hon till sig mest av eftersom hon spenderat mycket tid för att få detta realistiskt och reviderade även en del utifrån dessa kommentarer inför utgivningen av bokens andra del.⁷⁸

Mitt under arbetet med boken skedde även något avgörande – unionen med Norge upplöstes 1905, året innan första delen av boken om Nils publicerades. Ahlström förklarar att ”[v]ändningen mot de nationella värdena var en allmänneuropeisk företeelse och sammanhänger med världshushållningens pågående nationalstatliga uppstyckning”, men att denna blev extra färgad av ”vårt bekymmersamma förhållande till Norge” och upplösningen av unionen innebar ”prestigeförlust” och ”verkade som en allvarlig tankeställare i förnyande riktning”.⁷⁹ Detta blev en kris i den svenska identiteten och det uppkom ett behov av att nyskapa bilden av det egna landet. Ahlström beskriver även läsebokens vikt: ”Det största litterära dokument om uppslutningen kring Sveriges nationella tillgångar är dock *Nils Holgerssons underbara resa*, utformad under unionsupplösningens år av en författarinna med

⁷⁶ *Nils Holgersson – En illustrerad resa*, Lundqvist, Lars (red.), Stiftelsen SAF 2008, s. 14.

⁷⁷ Citerad i Edström 1995, s. 58.

⁷⁸ Ahlström 1942, s. 49-69.

⁷⁹ Ahlström 1942, s. 141-142.

lyhört sinne för tidens och utvecklingen [sic] puls”, och han menar att den kan ”lära oss något om de samhällsföreteelser och folkstämningar ur vilka det moderna Sverige vuxit fram”.⁸⁰

Sverige hade historiskt sett varit mycket regionalt, men järnvägen hade nu sett till att Sverige ”var en nation som inte längre bestod av isolerade provinser” och möjliggjorde bland annat exploateringen av järnmalm i Lappland.⁸¹ Vid sekelskiftet fanns det då ett behov av att skapa en ny nationell identitet och gemenskap för det avlånga landet som fanns kvar när varken Finland eller Norge var en del av riket. I detta projekt ansågs Lappland vara särskilt viktig som en del av nationens framtid och något som skulle tillmätas särskild vikt i läseboken – ”Redan från början stod det klart att Norrland hade en särskild prioritet i skrivningen av det nationella arvet. Det ansågs så pass viktigt att läsebokskommittén ville att boken skulle inledas i norr.”⁸² Norrland sågs dels som exotiskt med sin storslagna natur och med ”fjällsamerna som ett ädelt naturfolk med en stolthet över sitt ursprung”, dels som en region med stora naturtillgångar som med den nya tekniken gick att exploatera och gruvorna gav framtidsloften och ny stadsbebyggelse.⁸³ Att porträttera nationell framtidstro var viktigt med tanke på att emigrationen vid denna tid hade gjort att en stor del av Sveriges befolkning hade flyttat till Amerika. Detta var förstås inte en gynnsam utveckling om man ville bygga upp nationen och man behövde därför se till att de unga inte lockades bort från det egna landet. Detta var även något som Lagerlöf själv brann för:

Jag vill, att ungdomen genom sin läsebok skola få riktigt reda på sitt eget land och lära sig älska och förstå det, även litet ha reda på dess många hjälpkällor och utvecklingsmöjligheter så att de inte rusa åstad till Amerika vid första lockelse.⁸⁴

Den nya läseboken skulle därmed visa på landets alla resurser och dess skönhet och i detta hade Norrland en viktig roll.

Framtidstron kom även till tals i Ellen Keys *Barnets århundrade* från 1900, i vilken hon förmedlade en vision om att 1900-talet skulle bli ett århundrade tillägnat barnen, likt 1800-talet var kvinnans århundrade. ”Hennes förhoppning där var att människor skulle bli medvetna om att barns uppfostran var samhällets angelägenhet.”⁸⁵ I en tid då frågor om

⁸⁰ Ahlström 1942, s. 142.

⁸¹ Elenius, Lars, ”En skåning besöker Lappland” i *Bilden av det samiska: Samerna och det samiska i skönlitteratur, forskning och debatt*, Umeå: Umeå universitet 2000, s. 89.

⁸² Elenius 2000, s. 92.

⁸³ Elenius 2000, s. 94; Ahlström 1942, s. 157.

⁸⁴ Citerad i Edström 1995, s. 24.

⁸⁵ Hedenborg 2018, s. 308.

barnets individualitet och frigörelseprocess diskuterades förde hon fram sin ideologi med ”tron på det goda barnet och barnets rätt till sin barndom”.⁸⁶ Key hade en vision där föräldrarna var vältränade och älskade varandra, och där modern stannade hemma med barnen. Hon underströk även kvinnans roll att uppfostra barnen både i hemmet och i samhället och därför vikten av att förbereda sig ordentligt för moderskapet, bland annat genom kunskap om barnuppfostran, hygien och sjukvård. Framtiden var beroende av hur dagens barn uppfostrades och 1900-talet skulle därmed även bli mänsklighetens århundrade. Cunningham pekar på att Key reflekterade vanliga idéer under hennes tid, bland annat strävan efter att ’rädda barnen’ och rashygien, och hennes bok blev en internationell bästsäljare och titeln, *Barnets århundrade*, en vanlig benämning på 1900-talet.⁸⁷ Key gav därmed en röst för en ny och modern syn på barndomen både i Sverige och internationellt. Den barndom som hon visualiserade med omhändertagande föräldrar och beroende barn var dock ingen självklarhet på denna tid utan något som man fick kämpa för eftersom många barn fortfarande levde under förhållanden, exempelvis hårt arbetade i fabriker, som enligt dessa kriterier inte kunde uppfattas som någon ”riktig” barndom.

⁸⁶ Holmdahl, Barbro, *Tusen år i det svenska barnets historia*, Lund: Studentlitteratur 2000, s. 135.

⁸⁷ Cunningham 2014, s. 171.

3 Lagerlöfs skolbok och dess teman

Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige I & II (1906–1907)

Den första skolupplagan gavs ut i två delar 1906 respektive 1907. Delarna har enkla enfärgade omslag på vilka det framgår att boken tillhör den nya serien med läseböcker för Sveriges barndomsskolor. Del ett inleds först med psalmen ”Den kristliga dagvisan” som sedan följs av dikten ”Sveriges karta” av den då välkände poeten Carl Snoilsky om skolans dagar och kartan i vilken bilden av Sverige sammanfattas (se bilaga 1 & 2). Denna dikt utgör en inledning till läsebokens narrativ och pekar på kombinationen av läxa och fantasi i sitt nationalistiska budskap som sätter tonen för medborgarfostrandet. Dikten pekar på att Sverige bilden i barnet bevaras hos den vuxne som sedan både ägnar sitt liv för sitt land och dör för att försvara det. Thorup Thomsen menar att användandet av denna dikt som prolog är mycket välvalt eftersom den ”kan læses som både programerklæring for læsebogen og metodisk refleksion over den, til og med som en fantasi over bogens fremtidige funktion i den svenske skole”.⁸⁸ Delarna har innehållsförteckningar över bokens huvudkapitel i slutet av vardera bok och sidnumreringen i del två tar vid där del ett slutar – ett faktum som trycker på att de är delar av ett verk. En del kapitel, oftast sådana med viktiga händelser som ges extra utrymme, har dock underkapitel även om dessa har utelämnats ur innehållsförteckningen. Skolbokens båda delar har svartvita illustrationer som består dels av konstverk av olika slag samt en mängd fotografier av Sveriges natur och kända byggnader. De allra flesta illustrationer kommer med en text som anger titel samt information om det är ett foto eller ett konstverk och personen som har tagit/skapat bilderna.

Del ett har 24 illustrationer utsprida över dess 264 sidor varav två är teckningar av John Bauer och två är djurmålningar av Bruno Liljefors. Resterande 20 bilder är fotografier av byggnader och natur. Bauers illustration av Tummetott, som visar Nils bakifrån på sin gård efter att han har blivit förvandlad, är viktig (se bilaga 3). Det är den enda illustrationen av Nils i läsebokens första utgåva och även den första illustrationen av Nils, vilken har påverkat senare gestaltningar. Det är även den första delens enda illustration som har sagotema (och en av två bilder som visar människor), medan de många fotografierna istället stärker bokens verklighetsförankring och framhäver läseboks- och geografisystemet.

⁸⁸ Thorup Thomsen 2007, s. 51.

Bauers Tummetott är väldigt liten, vilket inte är konstigt då konstnären till och med fick order att förminska pojken ännu mer från sin första skiss, vilken Lagerlöf inte alls var nöjd med.⁸⁹ Pojken skulle vara liten och nätt, och på bilden ser han ut som ett förminskat litet och skamsat barn. Trots att man bara får se honom bakifrån syns hans sinnesstämning på hållningen, och det är en bild som väcker medlidande för hans situation och matchar skammen över att inte längre vara människa som beskrivs i texten. Pojken ser ut att vara ett välkammat, prydligt och vackert barn och han har intressant nog en mörk mössa, trots att den i texten beskrivs som vit – kanske är det denna bild som inspirerat vissa senare versioner att avbilda luvan som röd?

Del två har 48 svartvita illustrationer utspridda på delens 434 sidor varav 32 är signerade topografiska fotografier, nio är signerade konstverk av olika konstnärer varav tre teckningar faktiskt illustrerar händelser i berättelsen – mötet mellan hunden Karr och älgen Gråfäll, den gamla hästen, samt mötet mellan två västgötar och jätten från Skalunda hög – samt sju bilder som är osignerade och endast given en titel. I denna del finns det fler sagomotiv än i del ett – men endast tre – och det finns även fler bilder som visar människor i olika miljöer, ofta i arbete eller i färd med olika sysslor, som ger en nationalromantisk ton. Nils finns dock inte med på en enda bild. Även i denna del är det läsbokstemat som lyser igenom där syftet är att ge barnen kunskap och en bild av Sverige. Vidare är bilderna av väldigt blandade slag vilket dels kan sägas visa på de olika kvalitéerna som boken besitter och dels blandningen mellan fantasi och verklighet, men bristen på enhet visar nog även på den tidsbrist som man stod inför när boken skulle illustreras innan publicering.

I – ”Pojken”:

Detta är bokens första kapitel som sätter tonen för berättelsen och är således ett av de viktigaste kapitlen. I detta introduceras Nils för läsaren, han förvandlas och råkar följa med gässen på deras färd. Kapitellet består av tre underkapitel: ”Tomten”, ”Vildgässen” och ”Det rutiga tygstycket”. ”Tomten” inleds med: ”Det var en gång en pojke. Han var så där en fjorton år gammal, lång och ranglig och linhårig. Inte stort dugde han till: han hade mest av allt lust att sova och äta, och därefter tyckte han om att ställa till odygd.”⁹⁰ Till en början beskrivs alltså Nils som en lat och olydig tonåring. Detta förstärks sedan av att läsaren får veta att Nils

⁸⁹ Lundqvist 2008 i *Nils Holgersson – En illustrerad resa*, s. 14.

⁹⁰ Lagerlöf 1907, s. 13.

har tänkt leka med sin fars bössa medan föräldrarna är i kyrkan, men han får istället i uppgift att läsa dagens predikan från Luthers postilla som han sedan ska bli förhörd på när de kommer hem. Läsaren får även veta att föräldrarna, som beskrivs som mycket duktiga och strävsamma människor, är bedrövade över sin son:

Far klagade över att han var trög och lat: ingenting hade han velat lära i skolan, och han var så oduglig, att man nätt och jämnt kunde sätta honom till att valla gäss. Och mor nekade inte till att detta var sant, men hon var mest bedrövad över att han var vild och elak, hård mot djur och illvillig mot människor.⁹¹

De är oroliga för att han kommer att bli en olycka för sig själv och sin familj om han inte ändrar sig.

Läsaren får även veta att Nils bor ”i Västra Vemmenhögs socken långt nere i södra Skåne, och där var våren redan i full gång”.⁹² Detta innebär således att trots att platsen är Nils hem och att berättelsen tar sin början där, är det ingen absolut punkt – Skåne ses i ett utifrånperspektiv och ställs i förhållande till nationen i vilken den är den sydligaste regionen och en gränsregion. Den får karaktär av kontrasten som den tidiga våren och det sydliga läget innebär jämfört med förutsättningarna som de flesta av bokens läsare är vana vid. Redan i bokens början infogas Nils hem och region in i en större nationell kontext. Detta är något som Bjarne Thorup Thomsen tar upp, alltså Lagerlöfs strategi att göra läsaren bekant med en region genom att samtidigt främmandegöra den och därmed ställa den i förhållande till nationen, vilket tar sin början i Vemmenhög:

By implying a national framework around the local community almost from the outset of the text, the passage would seem to constitute a statement of rule for the treatment of place within Lagerlöf’s travel account, namely that ”micro” units such as the parish of Västra Vemmenhög will be described and should be seen as relative to the absolute ”macro” co-ordinates of the nation.⁹³

Redan i första kapitlet ses således det nationella perspektivet som förmedlas till läsaren och den föreställda läsaren inlemmas redan från berättelsens början i en nationellt föreställd gemenskap där regionerna är delar av en större kontext både geografiskt och befolkningsmässigt.

Nils bestämmer sig för att läsa predikan, men somnar snabbt. När han sedan vaknar ser han en tomte som sitter på mors kista som innehåller bondkvinnedräkter, arvegods som folk inte vill ha på sig längre. Icke desto mindre representerar kistan och dess innehåll

⁹¹ Lagerlöf 1907, s. 14.

⁹² Lagerlöf 1907, s. 15.

⁹³ Thorup Thomsen 1998, s. 136.

familjens, regionens och i det långa loppet även nationens historia, vilket kanske är varför Nils mor inte kunnat göra sig av med dem även om hon tänkt tanken. Sedan beskrivs även hur fars bössa hänger ”på väggen bredvid de danska kungligas porträtt”.⁹⁴ Denna detalj kan verka underlig i en bok med ett svenskt nationellt perspektiv och Lagerlöf fick även en kommentar om detta av Dalin under genomläsningarna av utkastet, men hon försvarade sig med att det var en avsiktligt detalj som är ”karakteristiskt för skånska förhållanden”.⁹⁵ Även Thorup Thomsen tar upp porträtten och Lagerlöfs försvar vilket pekar på att detaljen ska ses inom ramen för samspelet mellan regional och nationell orientering som Lagerlöf siktar på redan sedan projektförslaget, han menar att porträtten pekar på både nationens inre gränser och på den komplexa relationen mellan utrikes och inrikes.⁹⁶ Thorup Thomsen har i relation till *Nils Holgersson* pekat på det geniala att göra Skåne och Lappland till centrala delar av berättelsen eftersom

Nations are defined through their outlying regions as much as through their ”cores” or ”centres”; incorporating the ”space of liminality” is as important in nation-creation as is the cult of ”centrality”; the national is understood against the ”other” as much as through the ”own”.⁹⁷

Både porträtten och beskrivningen av Skånes läge och klimat kan därmed ses dels som ett sätt att göra läsarna bekanta med Skånes särskilda karaktär, med kontraster gentemot andra delar av landet och dess egenskaper som gränsregion med en dansk historia, dels ett sätt att inlemma Skåne i en nationell kontext. Även Björn Sundmark påpekar Skånes speciella status samt valet att ha landskapet som start- och slutpunkt för narrativet och att ägna det överlägset flest sidor av boken. Skåne hade endast varit svenskt i några hundra år vid bokens utgivning och var under den tiden ett fortsatt omtvistat område som inte alltid sågs som helt svenskt. Han menar att detta val är motiverat från ett nationsbyggsperspektiv. Detta eftersom att fastän landskapet inte helt hade befest sin position inom nationen var det samtidigt en av de rikaste och mäktigaste regionerna i Sverige och därmed ett landskap väl värt att säkert inlemma i nationen.⁹⁸ Således var Skåne en viktig region att fokusera på i boken för att göra den till en del av den nationella gemenskapen.

⁹⁴ Lagerlöf 1907, s. 17.

⁹⁵ Citerad i Ahlström 1942, s. 41.

⁹⁶ Thorup Tomsen 2007, s. 64-65.

⁹⁷ Thorup Thomsen 1998, s. 135.

⁹⁸ Sundmark 2011, s. 177.

Nils fångar tomten i en flughåv, men blir övertalad att släppa honom mot löften om diverse rikedomar. Han ångrar dock att han inte bad om mer och fångar tomten igen varpå han plötsligt får en örfil som slår honom medvetslös. När han vaknar upp igen har han förvandlats till Tummetott. Sedan följer underkapitlet ”Vildgässen” där läsaren inledningsvis får lite mer beskrivning av Nils utseende när han ser sig i spegeln ”Det vita linhåret och fräknarna över näsan och lapparna på skinnbyxorna och stoppen på strumpan, alltsammans var sig likt, med undantag av att det hade blivit förminskat”.⁹⁹ I samband med detta kommer även bokens enda bild på Nils. Han letar efter tomten för att be om ursäkt. Han gråter och lovar samtidigt att aldrig igen svika sitt ord, vara elak eller somna ifrån en predikan och bli en präktig, snäll och lydig pojke – med det hjälper inte. Snart märker han att han förstår djurens språk och märker samtidigt att djuren både är skadeglada åt hans situation och motvilliga att hjälpa honom hitta tomten, eftersom han så många gånger varit elak mot dem. Katten till och med hotar honom till livet, men låter honom gå för matmors skull – detta utgör det första av många tillfällen då Nils hamnar i situationer där han tror att hans sista stund är kommen. Sedan beskrivs hur olycklig han är eftersom han inte är ”en människa mer, utan ett vidunder”.¹⁰⁰ Det innebär att han är skild från människolivet och inte kan ”leka med andra pojkar”, ärva sina föräldrar eller hitta en flicka att gifta sig med.¹⁰¹ Här är det alltså tydligt att gemenskapen är det viktigaste draget med att vara människa – en både konkret och föreställd gemenskap som han nu inte kan ta del av.

När Nils står och sörjer blir en ung ”gåskarl” lockad att följa med vildgässen till fjällen, men Nils, som inser vilken olycka det skulle innebära för hans föräldrar om gåsen försvann, försöker stoppa honom. Han lyckas dock inte utan följer istället med när gåsen lyfter mot himlen. Trots den negativa beskrivningen av hans karaktär bryr han sig således redan från början om sina föräldrar. Sedan följer sista underkapitlet ”Det rutiga tygstycket” där Nils ser Skåne med alla åkrar och ängar från ovan, men först inte känner igen sig utan ser det som ett rutigt tygstycke. Detta är för Nils och för läsarna i tiden ett nytt perspektiv på landet – ett snillrikt sådant eftersom fågelperspektivet gör nationen överskådlig. Nils ser sin egen region från ett utanförperspektiv och Skåne beskrivs som en typ av mosaik, vilket Thorup Thomsen menar kan relateras till idén om att nationen inte är en avrundad värld, utan

⁹⁹ Lagerlöf 1907, s. 20.

¹⁰⁰ Lagerlöf 1907, s. 25.

¹⁰¹ Lagerlöf 1907, s. 25.

en ett experiment av samexistens mellan en mångfald av olika kategorier av land.¹⁰² Redan här får den föreställda läsaren en bild av den nation som genom berättelsen kommer att kartläggas – en nation med en mångfald av regioner som samexisterar i harmoni.

Detta kapitel har, förutom Bauers teckning av Tummetott, en målning av vildgäss av Bruno Liljefors som illustration. Illustrationerna i det första kapitlet kan således sägas fokusera på Nils och djuren – karaktärerna i boken snarare än naturen och geografin som sedan blir mer framträdande i resten av boken. Detta kan vara medvetet för att få läsaren investerad i berättelsen innan själva resan börjar. Med detta sagt sker mycket miljöbeskrivning i texten som målar upp det skånska landskapet för läsaren såsom Nils upplever det. Detta är dock ett av de få kapitel där sagoelementet står i fokus även i illustrationerna.

IX – ”Karlskrona”:

Nils och gässen anländer till Karlskrona och spenderar natten där – detta efter att de blivit jagade runt av Smirre räv (som vid det här laget blivit Nils och gässens nemesis) kring Ronneby å och Nils har hört att gässen vägrade överlämna honom till räven, eftersom han vid det här laget hjälper dem så mycket att de skulle ge sina liv för honom. Kapitel åtta avslutas därmed med orden: ”Från den stunden kunde det inte mer sägas om Nils Holgersson, att han inte tyckte om någon.”¹⁰³ När Nils först ser Karlskrona i natten känner han inte igen sig utan tycker att staden ser spöklik ut. När han väl ser alla krigsskepp förstår han dock att han har kommit till Karlskrona, som därmed karaktäriseras av sina örlogsfartyg och krigsvarv och får Nils att känna sig både bekväm och upprymd. På torget möter han en staty som han först inte känner igen som har ”ett fasligt strängt ansikte med en stor, krokig näsa och en ful mun”.¹⁰⁴ Nils kallar honom för ”långläpp”, vilket bronskarlen, som vaknar till liv, tar illa vid sig av och börjar jaga honom. Nils får hjälp av en fattigbössa i trä som gömmer honom under sin hatt. Han får sedan veta att träkarlen är Rosenbom, högbåtsman och kyrkvaktare och att bronskarlen är självaste Karl XI. Under letandet efter Nils hamnar Karl XI och Rosenbom i varvets modellhall. När Nils ser alla skepp blir han häpen och stolt: ”Att så stora och granna fartyg har blivit byggda här i Sverige!”¹⁰⁵ När han får höra om hur män har vikt sina liv till

¹⁰² Thorup Thomsen 1998, s. 138.

¹⁰³ Lagerlöf 1907, s. 125.

¹⁰⁴ Lagerlöf 1907, s. 130.

¹⁰⁵ Lagerlöf 1907, s. 134.

att bygga fartygen som utgjort ”fäderneslandets värn” får han tårar i ögonen.¹⁰⁶ I slutet hyllas galjonsbilderna eftersom de alla ””varit i strid för fäderneslandet”” och Karl XI eftersom han ””grundade varvet och nyskapade flottan””.¹⁰⁷ I hyllningen glömmar både Rosenbom och Nils bort att Nils skulle gömma sig, men han räddas från kungen av att solen går upp och magin bryts. I detta kapitel hyllas Sverige och dess historia – dess tappra män som vigt sitt liv och dött för fädernelandet, de duktiga arbetare som byggt skeppen och kungen som gett liv till allt.

Detta är det enda kapitel i boken där man ser denna typ av militär nationalromantik, men det är samtidigt snarare det historiska arvet som hyllas snarare än någon militär nutid. Som Vivi Edström beskriver boken: ”Här finns inget förhärligande av morske män och krig som annars dominerar nationalistisk litteratur – bortsett från hyllningen till de ståtliga krigsfartygen i Karlskrona, men då är synvinkeln i grunden estetisk.”¹⁰⁸ Edström pekar således på att den mer klassiska nationalismen i detta kapitel sticker ut från resten av boken, men vill gärna avfärda den som ett estetiskt drag. Jag är dock inte säker på om det går att avfärda passagen lika lättvindigt. Här ges nämligen en historia till nationen som kan skänka stolthet till den föreställda läsaren som är en del av den nationella gemenskapen och således har ett anspråk till detta arv. Stoltheten handlar vidare inte om någon erövring utan stolthet i det egna landet och de duktiga människor som har byggt upp det. Man får inte glömma att Nils har förlorat sin mänsklighet och har sörjt över förlusten det innebär – stoltheten i mänsklighetens kapacitet är något som återkommer i boken och inte minst stoltheten över det egna landets befolkning, den nationella gemenskapen.

Detta kapitel är illustrerat med ett svartvitt fotografi av Karlskronas hamn där ett antal skepp syns i bilden (se bilaga 4). Hamnen, skeppen och varvet står således i fokus även här och blir det som karaktäriserar både kapitlet och orten. Illustrationen ger verklighetsförankring till detta kapitel, som i övrigt har en hel del magiska inslag, och tjänar syftet att kartlägga nationen.

¹⁰⁶ Lagerlöf 1907, s. 135.

¹⁰⁷ Lagerlöf 1907, s. 136.

¹⁰⁸ Edström 1995, s. 29-30.

XVI – ”Kråkorna”:

Kapitlet ”Kråkorna” har tre underkapitel, ”Lerkrukan”, ”Kråkrövad” och ”Stugan”. I det första underkapitlet får läsaren veta om en övergiven stuga på en hed i Småland runt vilken det bor ett stort kråkfolk. En av kråkorna, Garm Vitfjäder eller Fumle-Drumle, är den rättmätiga ledaren av flocken men den leds istället av den grymma och vilda kråkan Vind-Ile. Vitfjädrarna hade varit stränga och hederliga, men i svåra tider hade kråkorna givit makten till den grymma kråkan och hans fru Vind-Kåra och blivit boplundrare och rövare – ett riktigt fruktat släkte. En dag finner de en stängd lerkruka som de tror innehåller silverpengar som de vill få upp och då dyker Smirre upp och erbjuder sin hjälp. Han tipsar kråkorna om Tummetott som kan öppna krukans om de får honom till heden – i utbyte mot att de ska överlämna Nils till honom sedan.

I ”Kråkrövad” får kråkorna tag på Nils och för bort honom från gässen. Under hot från kråkorna får Nils vara klipsk och reda sig själv för att klara sig. Han kan inte ropa på hjälp, men istället narrar han småfåglarna de möter och hälsar dem med påhittade namn såsom ”Kråkrövad” och ”Kråktagen”. När kråkorna ska få Nils till att öppna krukans blir han varnad av Gram för att utföra uppgiften lättvindigt. När Nils stretar emot hamnar han i bråk med Vind-Ile och drar sin kniv, men kråkan väljer ändå att attackera: ”Alldeles som om han hade varit blind, störtade han mot pojken och kom så rätt mot kniven, att den trängde genom hans öga in i hjärnan. [- - -] Sedan sjönk han ner död.”¹⁰⁹ För att distrahera den arga kråkflocken kastar han ut silverpengarna från krukans och får sedan hjälp att gömma sig av Garm, som är tacksam över att bli av med tyrannen.

I det sista delkapitlet ”Stugan” vaknar Nils upp i den övergivna stugan och väntar på Garm som har lovat att föra honom tillbaka till gässen. Han kommer till slut och meddelar att han har blivit vald till ny hövding. Medan de står och pratar har Vind-Kåra berättat för Smirre vart Tummetott finns och Smirre hoppar in genom fönstret och biter ihjäl Garm. För att försvara sig tänder Nils en tändsticka och kastar på räven som flyr ut ur stugan, men samtidigt fattar stugan eld. Smirre står och väntar utanför och ropar: ”vilket väljer du nu, att låta steka dig eller att komma ut till mig? Nog skulle jag tycka bäst om att få äta dig, men på vad sätt än döden drabbar dig, är det mig kärt.”¹¹⁰ I sista minuten kommer ett par barn och öppnar dörren

¹⁰⁹ Lagerlöf 1907, s. 209.

¹¹⁰ Lagerlöf 1907, s. 213.

och Nils kan fly ut ur stugan. Han inser att det är hans vänner Åsa och Mats, men glädjen över att se dem byts snart till skam och sorg över att han inte är människa längre. Han hittar gåskarlén som har hittat honom med hjälp av alla småfåglar han upprört efter vägen och de flyger vidare på sin färd.

Kapitlet har två illustrationer. Ett fotografi av en småländsk ryggåsstuga samt en realistisk målning av två kråkor av Bruno Liljefors.¹¹¹ I kapitlet är det således inte fokus på naturen utan på stugan och kråkorna som figurerar i berättelsen. Dock visar inte illustrationerna de dramatiska scenerna i berättelsen utan hjälper snarare läsaren att visualisera den typiskt småländska stugan och kråkorna i berättelsen. Att fotografiet ger verklighetsförankring kan sägas fungera i bildningssyfte för att läsarna ska få en inblick i det typiska för det småländska landskapet, medan målningen främst fungerar som dekoration. Snarare än de många dramatiska händelserna är det miljön och aktörerna som står i fokus.

”Kråkorna” är ett mycket våldsamt och dramatiskt kapitel, vilket är anledningen till att jag har valt ut det för undersökningen. Maria Nikolajeva, professor i barnlitteratur, menar att ”[t]rots att det ofta sägs att döden är tabubelagd i barnlitteraturen är den det mest framträdande och alldeles närvarande temat som mer än något annat drag signalerar en specifik historisk period, en kulturs eller en individuell författares syn på barndomen.”¹¹² Inslagen av våld och död i ett verk kan därmed säga mycket om synen på barndomen i en viss tid och samhälle och därmed är det intressant att se hur man väljer att hantera sådana dramatiska passager i skolboken samt hur den har blivit illustrerad och bearbetad. Nils är hotad till livet flera gånger och flera karaktärer dör på ett mycket våldsamt och grafiskt sätt. Lagerlöf går här ganska långt – Nils till och med dödar en fågel, om än inte med uppsåt, genom att sticka en kniv genom ögat till hjärnan och sedan står han inför valet att brinna upp eller bli uppäten – och får samtidigt höra att hur han än dör så är det räven kärt. Vivi Edström påpekar att Lagerlöf ville att skolboken skulle skildra Sverige som ett äventyrmland och att hon därför låter Nils vara med om ”de mest halsbrytande äventyr” där han ofta är hotad till livet och funderar på om det är äventyrsböckernas krigiska och heroiska drag som fått henne att skildra alla tvister och aggressioner och avslutar med orden: ”Att en bok för barn borde vara mild och tam har i varje fall inte föresvävat henne.”¹¹³ Här får man hålla med Edström då

¹¹¹ Lagerlöf 1907, s. 195 och 207.

¹¹² Nikolajeva 2017, s. 96.

¹¹³ Edström 1995, s. 22.

inslagen av våld och död är frekventa. Nils klarar sig i förvisso slutändan och det är enbart djurkaraktärer som stryker med i detta kapitel, men i senare kapitel får läsaren se att Lagerlöf inte inskränkte sig till att bara döda djur.

XVII – ”Den gamla bondkvinnan”:

Gässen och Nils är fortfarande i Småland och försöker hitta ett ställe att sova på under natten när de hittar en ödlig bondgård som ser obebodd ut. I lagården hittar de en gammal ko och några höns som hälsar dem välkomna och förklarar att det enbart är en gammal gumma som bor på gården. Kon är obekvämlig eftersom hon inte blivit omhändertagen och orolig för sin matmor som mått dåligt tidigare under kvällen. Nils gör sitt bästa för att hjälpa henne och går efter lite övertalning med på att se efter hur det står till med gumman i stugan.

En gammal, gråhårig kvinna låg utsträckt på på golvet därinne. Hon varken rörde sig eller jämrade sig, och hennes ansikte lyste besynnerligt vitt. Det var, som om en osynlig måne hade kastat ett blekt ljus över det. Pojken kom ihåg, att när hans morfar hade dött, hade också hans ansikte blivit så där underligt vitt. Och han förstod, att den gamla människan, som låg på golvet i stugan, måste vara död. Döden hade väl kommit över henne så hastigt, att hon inte en gång hade hunnit lägga sig på sin säng.¹¹⁴

Av kon får Nils sedan veta att gumman var rädd för att vara ensam när hon dog, utan någon som stängde hennes ögon eller la armarna i kors och kon ber honom göra detta för henne eftersom det är viktigt. Nils är rädd för att gå tillbaka till stugan och tvekar till en början.

Kon berättar om matmoderns flitighet, om hur gården varit full av liv, men att husbonden dött när barnen varit små och gumman hade fått ta hand om gården själv. Hon hade slitit hårt, med gladdes åt att hon nog skulle få vila när barnen blev vuxna. ”Men så snart barnen voro vuxna, kom en så besynnerlig längtan över dem. De ville inte stanna hemma, utan de reste bort till främmande land. Deras mor fick aldrig någon hjälp av dem.”¹¹⁵ De lämnade sina småbarn efter sig som gumman uppfostrade som sina egna, men dessa barn reste bort till sina föräldrar när de blev vuxna. ”Ingen kom tillbaka, ingen stannade hemma.”¹¹⁶ När barnbarnen hade rest iväg var gumman så utarbetad och trött att hon lät gården förfalla och blev fattig och det hon oroade sig mest för var att barnen skulle få veta hur hon hade det. ”Barnen skrevo jämt och bådo, att hon skulle fara ut till dem, men det ville hon inte. Hon ville

¹¹⁴ Lagerlöf 1907, s. 221.

¹¹⁵ Lagerlöf 1907, s. 224.

¹¹⁶ Lagerlöf 1907, s. 224.

inte se det land, som hade tagit dem ifrån henne. Hon var ond på det.”¹¹⁷ Kvinnan var arg över att mossen var så fattig att barnen hade behövt resa bort, men innan hon dog fick hon veta att några bönder ville dika ut mossen så att den gick att odla på. Därmed skulle hon skriva till barnen att de kunde komma hem för att det gick att odla hemma – detta skulle hon göra när hon plötsligt dog.

Efter allt Nils har hört är han inte rädd längre utan går tillbaka till stugan. Han märker då att stugan inte är särskilt fattig – ”Den var rikligt försedd med sådana saker, som brukar finnas hos dem, som ha släktingar i Amerika.”¹¹⁸ Nils gör i ordning gumman såsom de döda förtjänar.

Han tänkte inte mer på att vara rädd för henne. Han var så innerligt bedrövd över att hon hade måst leva fram sin ålderdom i ensamhet och längtan. Nu skulle han åtminstone vaka över hennes döda kropp denna natt. Han letade reda på psalmboken och satte sig att läsa upp ett par psalmer halvhögt. Men mitt i läsningen stannade han, därför att han hade kommit att tänka på mor och far. Tänk, att föräldrar kan längta så efter sina barn! Det hade han aldrig vetat. Tänk, att livet kan vara liksom slut för dem, när barnen är borta! Tänk, om de där hemma längtade efter honom på samma sätt, som denna gamla hade längtat! Den tanken gjorde honom glad, men han tordes inte tro på den. Han hade inte varit sådan, att någon kunde längta efter honom. Men vad han inte hade varit, det kunde han kanske bli.¹¹⁹

Kapitlet avslutas således med att Nils inser att det är för sent för de utresta barnen att gottgöra sin döda mor, men det är inte för sent för honom att ändras.

I detta kapitel står således både döden, relationen mellan barn och föräldrar samt relationen mellan den egna nationen och utlandet i centrum. Döden här är dock mer tragisk än dramatisk och ligger närmare döden som barn möter i vardagslivet, vilket också visar sig i att Nils jämför gummans utseende med sin döde morfar. Gumman dog av ålder och sjukdom ensam i sitt hem. Det handlar om döden i vardagen, något som Nils trots sin initiala rädsla inte är främmande för – gamla släktingar som dött har de flesta någon relation till. Nikolajeva pekar på att barn i västvärlden förr i tiden var ”förtrogna med döden eftersom det var vanligt att de såg föräldrar, far- och morföräldrar, vänner och syskon dö, vilket var troget avspeglat i skönlitteraturen” och hon menar att detta har sin förklaring i den sociala bakgrunden med hög barnadödlighet och det faktum att flera generationer ofta bodde tillsammans vilket gjorde att

¹¹⁷ Lagerlöf 1907, s. 225.

¹¹⁸ Lagerlöf 1907, s. 226.

¹¹⁹ Lagerlöf 1907, s. 227.

döden inte var en ”ovanlig företeelse i unga människors liv”.¹²⁰ Nils får i kapitlet bearbeta döden, han får inse att döden är naturlig, men samtidigt tragisk när man dör ensam och istället för att räddas de döda ska man hedra deras minne.

Det tragiska med gumman är relationen till hennes barn och barnbarn som alla har lämnat henne för att åka till Amerika. Sedan hennes man dog har hon kämpat för sina barn och den bättre framtiden som de symboliserade. När sedan alla barn och barnbarn övergav henne gav hon upp. Ingen skulle ta över gården och därför fanns ingen framtid. Hon är arg på sitt fattiga land som har manat hennes barn att flytta. När hon sedan får veta att det finns en möjlighet till en ljus framtid för hennes mark får hon hopp om att barnen kan återvända och försöker ta kontakt med dem, men dör innan hon kommit fram till pennan. Barnen representerar för bondkvinnan framtidstro – utan dem finns ingen framtid. De är familjens framtid, men de är även nationens framtid – en syn som stämmer väl överens med Keys inställning i *Barnets århundrade*. Cunningham pekar på att barnen sågs som framtiden i demokratiska länder varför barnens situation stod i fokus – det var helt avgörande för om framtiden skulle bli ljus eller katastrofartad. Därmed sågs barn som både hopp och potentiella hot. Barnen sågs som ländernas viktigaste tillgång, som var avgörande för om landet kunde konkurrera internationellt.¹²¹ Emigrationen, som lockar barnen från landet, blir således en viktig fråga för nationens framtid. Bondkvinnan är arg på Amerika för att landet har lockat hennes barn från henne och trots att barnen vill att hon ska komma till dem vägrar hon. Hon vill inte lämna sitt hem, utan vill att barnen ska återvända och skapa sig en ljus framtid i hemlandet. När boken om Nils publicerades hade en femtedel av den svenska befolkningen emigrerat till Amerika.¹²² Edström förklarar att Lagerlöf var emot emigrationen och problemet som det innebar för nationen och att skolboken ”följer den gängse tendensen i barnlitteraturen denna tid när hon propagerar mot emigrationen”.¹²³ I ”Den gamla bondkvinnan” ska den föreställda läsaren, liksom bondkvinnan, inse det egna landets utvecklingsmöjligheter och att det inte är nödvändigt att lämna nationen för att söka lyckan – snarare innebär flykten från landet stor olycka och stagnation. Edström menar att detta kapitlet visar bokens tendenser av

¹²⁰ Nikolajeva 2017, s. 96.

¹²¹ Cunningham 2014, s. 178-179.

¹²² Edström 1995, s. 24-25.

¹²³ Edström 1995, s. 25.

varningsbok, även om det finns en optimistisk syn på framtiden och Nils möjlighet att påverka sitt eget öde.¹²⁴

Vidare står relationen mellan barn och föräldrar i fokus. Föräldrarna visas här slita för sina barn och göra allt för att ge dem bästa möjliga förutsättningar. Samtidigt är det underförstått att barnen, vars föräldrar har jobbat så hårt för deras skull, bör känna ett ansvar för att ta hand om sina föräldrar på ålderns höst – ett ansvar som bondkvinnans barn har övergivit. Nils känner den villkorslösa kärleken från en förälder till sina barn i berättelsen om bondkvinnans liv och hoppas att även hans föräldrar saknar honom, men känner samtidigt att han inte förtjänar kärleken såsom han har betett sig. Till skillnad från bondkvinnans barn tänker dock Nils ändra på sig och bli en god son. Således finns det stor kärlek i förhållandet mellan barn och föräldrar, men även roller och ansvar som bör axlas.

Kapitlet har en illustration med titeln ”Gammal bondgård” som visar några gamla trähus framför en skog.¹²⁵ Här fungerar illustrationen som ren miljöskildring och verklighetsförankring och varken bidrar till berättelsen eller skildrar händelserna. Kapitlet är väldigt dramatiskt och stämningsfullt i texten, men om det är något som bilden förstärker så är det enbart känslan av övergivenhet. Döden, skulden eller emigrationen syns inte i bilden.

XXXVII – ”Stockholm”:

Under sin resa får Nils besöka huvudstaden, och kapitlet ”Stockholm” utspelar sig på Skansen där Nils hamnar ofrivilligt. Läsaren får inledningsvis veta att det brukade finnas en gubbe vid namn Klement Larsson från Hälsingland som var på Skansen för att spela folkdanser på sin fiol. Efter att ha jobbat på Skansen ett tag fick han dock en väldig hemlängtan. En dag möter han en fiskare som har fångat Nils efter att han fallit av gåsen. Klement är rädd för småfolket sedan barnsben och vill därför inte förarga Nils. Han köper därför honom av fiskaren som behandlat honom så ovarligt. Han släpper även Nils fri mot ett löfte om att Nils inte ska lämna Skansen innan han får lov.

Efter detta träffar Klement en gammal stilig herre som han berättar om sin hemlängtan för. Herrn tycker att det väl inte kan vara möjligt att längta när man är i Stockholm och bestämmer sig för att berätta om hur Stockholm kom till. Han berättar då om en fiskare som blir kär i en havsjungfru. En dag försöker hon dock fly från honom och han råkar döda henne i

¹²⁴ Edström 1995, s. 25.

¹²⁵ Lagerlöf 1907, s. 223.

sin förtvivlan, och hennes blod blandade sig med vattnet och gjorde holmarna lika åtråvärda som hon hade varit. Detta ledde till att folk från när och fjärran drogs till holmarna och till slut bildades staden Stockholm. Han beskriver exempelvis hur ”en mängd tyska köpmän och hantverkare” som var ”skickligare än de svenska” kom och ”blevo väl mottagna” och som sedan byggde de präktiga stenhusen.¹²⁶ Han ber även att få ge Klement en bok om Stockholm där han ska läsa om hur staden har utvecklats:

Du skall göra dig hemmastadd här, Klement. Den här staden tillhör inte bara stockholmarna. Den tillhör dig och hela Sverige. Och när du läser om Stockholm, Klement, kom ihåg, att jag har sagt sant, och att det har makt att dra alla till sig! Först flyttade kungen hit, så byggde de förnäma herrarna sina palats här. Sedan drogs den ena efter den andra hit, så att nu, ser du, Klement, är Stockholm inte en stad för sig eller för den närmaste trakten. Det har blivit en stad för hela riket. Du vet, Klement, att det hålles stämmor i var socken, men i Stockholm hålles riksdag för hela folket. Du vet, att det finns domare i var domsaga hela landet över, men i Stockholm finns en domstol, som dömer över alla de andra. Du vet, att det finns kaserner och trupper överallt i landet, men i Stockholm sitta de, som befäller över hela hären. Överallt i landet löpa järnvägarna, men från Stockholm skötes hela det stora verket. Här finns styrelse för präster, för lärare, för läkare, för fogdar och länsmän. Här är detta landets medelpunkt, Klement. Härifrån komma pengarna, som du bär i fickan, och märkena, som vi sätta på våra brev. Härifrån kommer något till alla svenskar, och här ha alla svenskar något att beställa. Här behöver ingen känna sig främmande och längta hem. Här äro alla svenskar hemma.¹²⁷

Nästa dag får Klement ett bud med boken om Stockholm med hälsningar från kungen. När han förstår att det var kungen han hade pratat med blir han tvungen att åka hem till Hälsingland fastän hemlängtan avtagit – han måste få berätta därhemma att självaste kungen hade försökt bota hans hemlängtan. Han får dock så bråttom att han åker utan att se till att lösa Nils från sitt löfte.

Kapitlet är illustrerat med en tavla med titeln ”Stockholms slott” av Prins Eugen som visar slottet sett från vattnet.¹²⁸ Även här står miljön i fokus med en viktig byggnad i staden, som även nämns i kungens berättelse som en viktig anledning till att Stockholm befolkas. Att denna har valts och inget av de många sagodragen i kapitlet visar på bildningsfokuset i skolboken och slottet förstärker även den viktiga ställning som Stockholm ges i texten som landets centrum. Stockholm ges en mytisk förhistoria och sedan hyllas hur staden har vuxit fram genom dess faktiska historia. Slottet är en viktig symbol i kungens berättelse, men även kungen är förstås viktig som symbol för huvudstaden. Han framställs som mycket sympatisk

¹²⁶ Lagerlöf 1908, s. 478.

¹²⁷ Lagerlöf 1908, s. 479-480.

¹²⁸ Lagerlöf 1908, s. 481.

med kärlek till sitt folk och som bildad med stark kärlek och stolthet till det egna landet och dess huvudstad. Huvudstadens historia hyllas och samtidigt ses staden som nationen i koncentrerad form och som sammanlänkad med landets alla delar. Det framgår tydligt från kungens tal till Klement att Stockholm inte ska ses som något som står över eller utanför resten av nationen – som enbart en regional plats – utan som integrerad med resten av landet. Det är en plats som får symbolisera den nationella föreställda gemenskapen och förstärka perspektivet att alla landets regioner hör samman och möts i huvudstaden – som tillhör hela befolkningen. Att nationaliteten ses som en gemenskap är tydligt då Stockholm ska vara en plats där alla svenskar är hemma och inte ska behöva känna någon hemlängtan.

Vidare beskrivs Stockholm som väldigt vackert tack vare den mytologiska förhistorien, men samtidigt framgår det att det är befolkningen som gör staden. Även här beskrivs människornas duglighet i att bygga upp den stad som finns idag. Samtidigt är det intressant att påpeka att tyskarna beskrivs som skickligare än svenskarna och deras roll i stadens historia som mycket viktig. Här kan man därför se att det inte finns någon aggression mot andra nationaliteter eller någon etnisk hårddragen och förhållande syn på Sveriges historia. Snarare visas en vänlig stolthet över det hårda arbetet som byggt upp nationen och en välkomnande inställning till hjälp av inflyttat folk. Björn Sundmark menar att Lagerlöf producerar en icke-aggressiv föreställning av nationen där regionerna och folket bygger upp nationen och håller sig från att hylla gångna storhetstider och göra anspråk på etnisk eller kulturell överlägsenhet. När det finns öppen chauvinism är den nästan alltid regional snarare än nationell.¹²⁹ Denna typ av fredlig stolthet syns i kapitlet om Stockholm – stolthet över staden och människorna som byggt upp den. Historien hyllas, men inte i den mening att det var bättre förr, utan som vägen hit. Eftersom Stockholm får representera nationen finns det dock även en nationell patriotism, men en sådan som hyllar den nationella gemenskapen utan att för den sakens skull göra det på någon annans bekostnad.

XLIII – ”Västerbotten och Lappland”:

I detta kapitel når pojken äntligen resans mål. Kapitlet består av fyra underkapitel – ”De fem kunskaparna”, ”Det vandrande landet”, ”Drömmen” och ”Framkomsten”. I det första delkapitlet minns Nils en saga om Västerbotten och Lappland som en lappgubbe på Skansen berättade för Klement. Sagan handlar om fåglarna som bodde söder om Samelandet som

¹²⁹ Sundmark 2011, s. 183.

tänkte på att flytta norrut, men innan de flyttade skickade de ut kunskapare för att utforska landet för att se så att det var en lämplig boplats. Fem fåglar valdes ut för att representera varsitt av de stora fågelfolken – fjällfåglar, insjöfåglar, skogsfåglar, slättfåglar och havsfåglar. De delade upp sig och utforskade varsin del av landet från väst till öst. Vardera fågel såg den typ av land som vore perfekt för just sitt folk, men de kunde inte komma överens om hur det nordliga landskapet faktiskt såg ut då alla fick olika uppfattningar. Fågelfolken insåg då till slut att det i norr både fanns ett stort fjällland, ett stort insjöland, ett stort skogsland, ett stort slättland och en stor skärgård – ”Det är mer, än vi hade väntat oss. Det är mer, än många stora kungariken kan berömma sig av att äga inom sina gränser.”¹³⁰

”Det vandrande landet” börjar med att Nils flyger med örnen Gorgo över Västerbotten. Pojken tycker att det känns som att örnen, och tåget nedanför, står still och att det istället är landet som rör på sig – ”Hela marken och allt, som fanns på den, drog sig sakta söderut. [- - -] Hade det tröttnat på att stå så långt uppe i norr och ville flytta ner mot södern?”¹³¹ Nils tänker på hur det skulle vara om det här vandrande landet skulle möta naturen i resten av landet på sin väg söderut och jämför de olika karaktäristiska dragen han sett runt om i landet och sedan pekar han på vad som utmärker regionen:

Vad som var hela landskapets stolthet och ära, det var de mäktiga, mörka älvarna med sina präktiga dalgångar, fulla av gårdar, sina massor av timmer, sina sågverk, sina städer och ångbåtsfyllda mynningar. Om en sådan älv komme och visade sig neråt landet, skulle alla åar och älvar söder om Dalälven krypa ner i jorden av blygsel. Och tänk, om en sådan här ofantlig slätt, så lättodlad och så välbelägen, komme glidande framför ögonen på de fattiga Smålandsbönderna! Då skulle de allt skynda bort från sina magra täppor och stenfyllda åkerbitar och börja röja och odla. En sak var det, som det här landskapet hade mer av än alla de andra, och det var ljus.¹³²

Efter denna naturbeskrivning följer ”Drömmen”. Nils har under resan blivit trött och somnat i Gorgos klor och drömmer att han är i södra Sverige och i snabb marsch på väg någonstans tillsammans med växter, djur, människor med diverse redskap (spadar, liar, yxor, jaktbössor och fiskhåvar), insekter och tåget. Han märker att det är solen som manar alla framåt mot Lappland för att strida mot ”den stora förstenaren”. Ju längre norr de kommer, desto fler tvekar och stannar – de är rädda för förstenaren. När de kommer nog långt norrut kommer i stället andra växter och djur samt lappar och renar och följer med. Till slut stannar dock alla utom Nils och solen som når en klyfta i vilken det sitter ett gammalt istroll och

¹³⁰ Lagerlöf 1908, s. 544.

¹³¹ Lagerlöf 1908, s. 546.

¹³² Lagerlöf 1908, s. 548.

några svarta ulvar – ”den stora förstenaren och hans följe”.¹³³ Därpå följer en strid mellan solen och trollet. Till en början verkar det som om solen ska vinna, men strax drog den sig tillbaka eftersom dens tid var ute och trollet släpper lös sina ulvar och skriker: ”Jaga henne så, att hon aldrig kommer tillbaka! Lär henne, att Lappland är mitt!”¹³⁴ Då vaknar Nils av rädsla och märker att han är framme i fjälldalen där han skulle återförenas med sina reskamrater.

I ”Framkomsten” går Nils glatt runt och studerar vildgässen som fortfarande sover, men vill inte störa dem. Till slut hittar han ledargässen Akka som är vaken och håller vakt över dalen. Det blir ett kärt återseende och Nils berättar för henne vad han har varit med om. Han berättar att han hjälpt Smirre som hade råkat i fångenskap på Skansen så att han fick bli fri rättjägare på en ö istället och frågar Akka om han har handlat rätt och får hennes godkännande. Sedan säger han att han hade funderat på att släppa ut Gorgo ur sin fångenskap men låtit bli för att han inte ville släppa lös en sådan ”illgärningsman” och frågar Akka om det var rätt tänkt. Här säger dock Akka emot – ”Man må säga vad man vill om örnarna, men de är stolta och frihetsälskande mer än andra djur, och det går inte an att hålla dem i fångenskap.”¹³⁵ Sedan föreslår hon att de ska flyga och befria honom. Nils har därmed fått det svar han önskade – ”Det finns de, som säger, att ni inte mer känner någon kärlek för den, som ni har uppfostrat med så mycken möda, därför att han lever så, som örnar måste leva. Men nu hör jag, att detta inte är sant.”¹³⁶ Sedan ser han till att återförenera de båda fåglarna.

Kapitlet är illustrerat med tre svartvita naturfotografier. Ett av en ”[k]yrkoby på Västerbottens slättland”, ett av ”[s]kogslandskap vid Lule älv” och ett av Kebnekajse (se bilaga 5,6 & 7).¹³⁷ Det är tydligt i både texten och bilderna att det är den norrländska storslagna naturen som står i centrum – dess skönhet och potential. Genom dessa bilder förstärks mångsidigheten i naturen som fåglarna ser i ”De fem kunskaparna” eftersom både bördig slätt, skogslandskap med en mäktig älv och fjällen finns representerade på fotografierna. Bilden på kyrkbyn visar även att det inte är helt öde utan att det finns bebyggelse och åkrar. För många svenskar var, och är, denna delen av landet främmande, och

¹³³ Lagerlöf 1908, s. 553.

¹³⁴ Lagerlöf 1908, s. 554.

¹³⁵ Lagerlöf 1908, s. 558.

¹³⁶ Lagerlöf 1908, s. 558.

¹³⁷ Lagerlöf 1908, s. 545, 549 & 555.

likt Nils och kunskaparna vet de nog inte vad de ska vänta sig. Järnvägen var ny vid bokens utgivning och möjliggjorde att man enkelt kunde ta sig ut till denna avlägsna region och utnyttja dess resurser och både järnvägen och Norrlands skönhet och potential finns representerad i detta kapitel. Lappland var en viktig del av nationens framtidstro och det var därmed nödvändigt att ge den en säker plats inom den nationella gemenskapen och fungera som inspirationskälla för nationens möjligheter.

XLIV – ”Åsa gåsapiga och lille Mats”:

Detta kapitel fokuserar på Nils vänner Åsa och Mats som parallellt med Nils gåsresa tar sig genom landet till fots. Kapitlet består av två underkapitel, ”Sjukdomen” och ”Lille Mats begravning”. I det första delkapitlet får läsarna veta att barnens familj hade tagit emot en fattig vandrerska som visade sig vara mycket sjuk. Hon berättar att hon har rest med ett ”tattarfölje” och att hon trodde att en ”tattarkvinna, som hade blivit ond på henne, hade sänt sjukdomen över henne” och sagt att alla som hjälpte henne skulle gå samma öde till mötes.¹³⁸ Barnen och deras familj hjälpte ändå henne tills hon dog. Efter detta försvann dock all den glädje som brukat präglade hemmet:

Tiden efter den fattiga vandrerskans död stod för barnen som en svår dröm. De visste inte om den hade varit kort eller lång, men de kommo ihåg, att de jämt hade haft begravningar därhemma. Det var deras syskon, som hade dött och blivit förda till graven det ena efter det andra. De hade ju inte haft flera än fyra syskon, så att mera än fyra begravningar kunde det ju inte ha hållits, men barnen tyckte, att det hade varit många fler än så. Det hade till sist blivit så tyst och tungt inne i stugan.

Det var, som om där hade firats gravöl var dag.¹³⁹

Efter denna svåra tid bröt fadern ihop och flydde från eländet – han kunde inte förstå ”varför det skulle komma sådan olycka över dem” och ville inte se resten av familjen dö.¹⁴⁰ Åsa, Mats och deras mor hade sedan fått arbeta hårt och modern hade varit helt övertygad om att även Åsa och Mats skulle dö, men istället var det hon som dog. Barnen kunde dock ta hand om sig själva: ”Barnen hade fått behålla rummet mot det, att de hade lovat att valla gässen, för det är alltid svårt att finna barn, som vilja åtaga sig den sysslan.”¹⁴¹ De hade ett handelssinne och ”försörjde sig själva” och ”[d]et var sådan reda och ordning med dem, att man kunde anförtro

¹³⁸ Lagerlöf 1908, s. 559-560.

¹³⁹ Lagerlöf 1908, s. 560-561.

¹⁴⁰ Lagerlöf 1908, s. 561.

¹⁴¹ Lagerlöf 1908, s. 562.

dem vad som helst”.¹⁴² ”Flickan var äldst, och när hon var tretton år, var hon redan pålitlig som en stor människa. Hon var tyst och allvarsam, men pojken var språksam och munter, och systemen brukade säga om honom, att han kacklade i kapp med gässen ute på åkrarna.”¹⁴³

En dag får barnen gå på en föreläsning för vuxna, men ”[d]e räknade sig inte själva som barn, och det gjorde knappt någon annan heller”.¹⁴⁴ På denna får de lära sig om tuberkulosen som ”vart år dödar så många människor i Sverige”, och om hur man förebygger dess spridning.¹⁴⁵ De inser då även att det nog är denna sjukdom som drabbat familjen snarare än någon förbannelse och bestämmer sig för att leta upp sin far i Lappland och förklara att familjen dött av en vanlig sjukdom och inte av en nedsänd ondska. De börjar sedan sin vandring genom landet och blir väl omhändertagna i de gårdar de besöker på sin väg:

I de gårdar, dit barnen blevo visade, fanns det alltid en bröstsjuk. Och utan att de visste något därom, gingo de två barnen genom landet och lärde människor vilken farlig sjukdom det var, som hade stulit sig in i hemmen, och hur de bäst skulle strida mot den.¹⁴⁶

Likt pilgrimer vandrar de således genom landet och frälser de människor de möter och räddar dem från sjukdomen utan en självisk baktanke.

Det andra delkapitlet inleds med ”Lille Mats var död. Det föreföll otroligt för alla dem, som hade sett honom frisk och glad för bara några timmar sedan, men det förhöll sig så i alla fall. Lille Mats var död och skulle begravas.”¹⁴⁷ Mats dör av skadorna från en sprängolycka i Malmberget utanför Gällivare, men när han ligger på sin dödsbädd säger han till sin syster att han är glad att han inte dör i tuberkulos för då skulle nog aldrig Åsa kunna övertala deras far att familjen hade dött i en vanlig sjukdom.

Sedan allt var slut, satt Åsa en lång stund och tänkte på vad hennes bror, lille Mats, hade haft att gå igenom, medan han hade levat här i världen. Hon tyckte, att han hade burit alla olyckor med samma mod som en vuxen. Hon tänkte på hans sista ord. Likaså tapper hade han alltid varit. Och det blev tydligt för henne, att när lille Mats nu måste ner i jorden, så borde han begravas med samma heder som en stor människa. Hon förstod nog, att detta skulle bli svårt att genomföra, men hon ville det så gärna. Hon måste göra det yttersta för lille Mats skull.¹⁴⁸

¹⁴² Lagerlöf 1908, s. 562.

¹⁴³ Lagerlöf 1908, s. 562.

¹⁴⁴ Lagerlöf 1908, s. 563.

¹⁴⁵ Lagerlöf 1908, s. 563.

¹⁴⁶ Lagerlöf 1908, s. 565.

¹⁴⁷ Lagerlöf 1908, s. 566.

¹⁴⁸ Lagerlöf 1908, s. 566-567.

Barnen hade kommit till Malmberget för att hitta sin far, men han var ute i vildmarken som han ofta var då oron blev för mycket för honom och de hade väntat på honom i hans kåk.

Åsa har tydliga planer för begravningen. Hon vill ha det som en gruvförman hade fått det med lång procession, musikkår, sångkör och kaffe efteråt. Hon tror dock inte att hon kommer att lyckas – inte för att hon inte skulle ha råd med det.

Det svåra låg däri, att hon visste, att stort folk aldrig vill rätta sig efter ett barn. Hon var inte mer än ett år äldre än lille Mats, som såg så liten och späd ut, där han låg död framför henne. Hon var ju bara ett barn, hon också. Kanske att de vuxna skulle sätta sig emot hennes önskningsar, därför att hon inte var annat än ett barn.¹⁴⁹

Sjuksköterskan som tycker synd om Åsa försöker hjälpa henne med begravningen och systemen, som har en viktig roll vid gruvfältet, lyckas ordna det så att Åsa tror att hon har lyckas, men när disponenten får reda på planerna sätter han stopp för det hela – ””Det går inte an, att stort folk så där rättar sig efter ett barns infall. Ni gör er ju löjliga allihop.”¹⁵⁰ Folket höll med om att det blev för mycket uppståndelse – ”Det gick inte an att ställa till med så mycken ståt för en tiggarpojke. Det var synd om flickan förstås, men det var för mycket, att ett barn på det där sättet skulle få ställa och styra.”¹⁵¹ Åsa bestämmer sig då för att gå och prata med disponenten, ”[m]en nu må man veta, att det föreföll rent otroligt, att ett barn som hon skulle försöka att rubba disponenten, som var den mäktigaste mannen i Malmberget, från vad han en gång hade fastställt som sin vilja”.¹⁵² På vägen får hon därför ett stort följe som dessutom sedan hör samtalet utanför den öppna dörren till kontoret. Hon berättar då för honom att Mats sörjt för sig själv utan föräldrar sedan han var nio år gammal och alltid hållit sig för god för att tigga, att han varit så god och ordningsam som en vuxen, men vet inte hur hon ska ”få disponenten att förstå, att lille Mats förtjänade att begravas med samma heder som en vuxen”.¹⁵³ Disponenten inser dock allvaret:

Då lyfte disponenten blicken och såg Åsa gåsapiga in i ögonen. Han mätte henne och vägde henne, som den måste kunna, som har många människor under sig. Han tänkte på att hon hade gått igenom det att mista hem och föräldrar och syskon, men hon stod där obruten ännu, och det skulle nog bli en präktig människa av henne. Men han blev rädd för att lägga ökad tyngd på den börda, som hon hade att bära, för det kunde ju hända, att det bleve det halmstrået, som knäckte henne. Han förstod vad det ville säga, att hon hade kommit för att tala med honom. Hon hade nog älskat

¹⁴⁹ Lagerlöf 1908, s. 570.

¹⁵⁰ Lagerlöf 1908, s. 572.

¹⁵¹ Lagerlöf 1908, s. 573.

¹⁵² Lagerlöf 1908, s. 574.

¹⁵³ Lagerlöf 1908, s. 576.

den där brodern mer än allt annat. Det gick inte an att möta en sådan kärlek med ett avslag. ”Du får väl ha det, som du vill, då”, sade disponenten.¹⁵⁴

Kapitlet är illustrerat med ett svartvitt foto av ett ”[g]ruvhål i Gellivare malmberg” med män som står med en vagn och arbetar vid ingången till en gruva.¹⁵⁵ Här ligger fokus på miljön och inte minst den för nationen viktiga gruvnäringen. Ingen av de dramatiska eller tragiska händelserna reflekteras i bilderna. I texten avhandlas tunga ämnen, men de förstärks inte genom illustrationer; snarare tonas de ned.

Åsa beskrivs som en väldigt stark karaktär som kämpar även efter sin brors död då hon är helt ensam kvar. Både Åsa och Mats beskrivs som änglalika barn som är skötsamma och sprider välgång kring sig. Mats dör oskuldsfull och oförstörd – en mycket tragisk död, men också symbolisk. Hans ”naturliga” död kan övertala fadern och han får stå för det goda barnets moraliska överlägsenhet. Han är ett romantiskt barn i det att han är nästan övernaturligt god. Roni Natov, professor i engelska, beskriver det romantiska barnet som förkroppsligad naturlig godhet som varken kan tolerera eller föreställa sig ondskan i världen. Det stod längst ifrån världens korrumpierande influens och kunde se saker som vuxenvärlden var blind för. Genom den smärtfyllda socialiseringsprocessen blev barnet en konstlad och onaturlig vuxen och i detta fall från oskulden försvinner något vackert.¹⁵⁶ Nikolajeva menar att ”synen på barndomen som en tid av oskuldsfullhet gjorde att ett barns död uppfattades som någonting gott eftersom barnet avlägsnades från den syndiga världen och förenades med sin Skapare” – barns död kunde till och med framställas som positiv i många barnböcker från 1800-talet tack vare den starka kristna tron.¹⁵⁷ Många ville således bevara och skydda barns oskuldsfullhet och låta barnet vara barn så länge som möjligt, men det var även vanligt att änglalika barn dog i litteraturen och på så sätt förstördes aldrig deras godhet genom att växa upp – ett gott exempel är Charles Dickens med diverse barnkaraktärer där ”Little Nell” från *The Old Curiosity Shop* är en mycket god parallell till ”Lille Mats”. Hon är likt Mats övernaturligt god och får ta ett väldigt stort ansvar för sin ålder och dör tidigt i en mycket utdragen dödspassage som påminner mycket om kapitlet om Mats begravning.¹⁵⁸ Dickens var

¹⁵⁴ Lagerlöf 1908, s. 576-577.

¹⁵⁵ Lagerlöf 1908, s. 569.

¹⁵⁶ Natov, Roni, *The Poetics of Childhood*, New York & London: Routledge 2003, s. 4-27.

¹⁵⁷ Nikolajeva 2017, s. 96-97.

¹⁵⁸ Se Dickens, Charles, *The Old Curiosity Shop*, Oxford: Oxford University Press 2008.

väldigt välkänd vid sekelskiftet 1900 och det finns en stor chans att Lagerlöf tagit inspiration från honom.

Mats representerar således romantikens barn som förkroppsligad godhet. Samtidigt kan syskonens situation inte ses som en ”riktig barndom” som karaktäriseras av det beroende och skydd som romantikerna och Key idealiserade. Snarare gestaltas de som kompetenta aktörer – särskilt Åsa som står upp emot makten i vuxenvärlden och hävdar sina och sin brors rättigheter. Det är uppenbart att rättigheten för barn, särskilt arbetarbarn, att handla självständigt inte är självklar. Makten i samhället ser inte hennes åsikter som legitima att omsätta i handling då det förlöjligar de vuxna. Åsa får till slut sin vilja igenom, och Lagerlöf tycks därför stå på hennes sida i denna kamp. Men anledningen till att disponenten ändrar sig är inte att han är övertygad av hennes kompetens utan att han är rädd för att till motgång skulle kunna knäcka henne – han skyddar henne snarare än ger henne rätt.

Passagen om Mats begravning utpekas som särskilt viktig av Edström – processioner var viktiga i bondesamhället medan man inte lade samma vikt på barnbegravningar och hon menar att Lagerlöf såg uppslutningen kring Mats som höjdpunkten i boken och avsikten var att visa respekt för barnet och få barnnaturen erkänd.¹⁵⁹ Denna passage är intressant, inte minst i relation till Barnkonventionen, som först kom mot slutet av 1900-talet, som enligt Hedenborg stod för både barns rättighet till skydd och en syn på dem som kompetenta aktörer och är intressant eftersom Cunningham pekar på att det romantiska idealet om skydd och rätten att vara barn står i kontrast till de ökade juridiska rättigheterna som för barnen närmare vuxenvärlden.¹⁶⁰ Något av denna komplexitet i synen på barnet syns i detta kapitel där Lagerlöf både skildrar barnet som oskuldsfullt och med rätt till en skyddad barndom och som kompetenta aktörer som kan hävda sin rätt gentemot vuxna med makt. Björn Sundmark menar att Lagerlöf föregår folkhemsidén i sin skolbok med framtidstro och staten som ett gott hem där alla bidrar till tillväxt och utveckling och menar att detta syns i begravningskapitlet som är det närmaste boken kommer en demonstration liknande de strejker och demonstrationer som vid tidpunkten förekom i den svenska samhället. Åsas kall handlar dock inte om arbetarklassens förutsättningar – ”It is about dignity and equal rights in a much more personalised way.”¹⁶¹ Det är en passage som visar på klasskillnader i det svenska samhället,

¹⁵⁹ Edström 1995, s. 43-44.

¹⁶⁰ Hedenborg 2018, s. 309; Cunningham 2014, s. 201-205.

¹⁶¹ Sundmark 2011, s. 182.

men jag skulle säga att det främst är viktig passage för barns rättigheter och inte minst möjligheter att göra sin röst hörd. Detta är en progressiv och internationellt kontroversiell fråga. Stearns pekar på att barns rättigheter uppmärksammades under 1920-talet då den internationella organisationen Rädda Barnen lyfte barns rätt till en utbildning, hjälp i nöd samt skydd från utnyttjande, men även radikala idéer om att barn hade rätt till att göra sin röst hörd och rätt till respekt lyftes. Detta medförde en splittring mellan de som endast tyckte att barn hade rätt till en skyddad tillvaro och de som även såg yttrandefrihet som en del av barns rättigheter. Stearns menar att denna diskussion fick nytt liv efter andra världskriget och kom senare att mynna ut i Barnkonventionen som slog fast både barns rätt till skydd och till att göra sin röst hörd.¹⁶² Här är därmed Lagerlöf väldigt progressiv och långt före den internationella trenden, men Sverige var även ett av de första länderna som ratificerade Barnkonventionen, varför det kanske även tidigare under århundradet hade byggts upp ett stöd för dess principer inom nationen.

XLV – ”Hos lapparna”:

Kapitlet tar vid efter Mats begravning och Åsa försöker komma på hur hon ska hitta sin far när en pyssling kommer och knackar på dörren. Åsa tror först att hon drömmer och lyssnar på vad pysslingen (underförstått Nils) har att säga om hennes far innan hon inser att hon är vaken, blir rädd och smäller igen dörren framför honom. Åsa tar sig sedan till ett ”lappläger” vid Luossajaures västra strand. På den östra sidan av sjön får man veta att det finns nybyggare och att man håller på att bygga järnväg och en hel stad där för gruvnäringen. Här visas även kontrasterna mellan de båda befolkningarna:

Nybyggarna på östra sidan om sjön, som arbetade med största iver för att få sina hus färdiga, innan den stränga vintern skulle börja, förvånade sig över lapparna, som hade strövat omkring häruppe i höga norden i många, många hundra år utan att tänka på att det behövdes bättre skydd mot köld och storm än tunna tältväggar. Och lapparna undrade över nybyggarna, som gjorde sig så mycket och så tungt arbete, då det inte fordras mer än att äga några renar och ett tält för att kunna leva.¹⁶³

En arbetare som är god vän med samerna tar Åsa, som nu beskrivs vara mellan tretton och fjorton år gammal, över sjön till lägret. Arbetaren berättar för samerna om Åsas bakgrund och vem hon söker och den förnämsta av männen, Ola Serka, lovar att gå ut och leta efter Jon Assarsson som har gått ut för att fiska. Han behövde dock komma på ett bra sätt att säga till

¹⁶² Stearns 2017, s. 156.

¹⁶³ Lagerlöf 1908, s. 580-582.

Jon att dottern var där utan att göra honom ängslig så att han flyr – han hade blivit rädd för att träffa barn. Samtidigt sitter Åsa och pratar med samepojken Aslak som gått i skolan och kunde svenska. Aslak försöker få Åsa att förstå att samerna hade det bättre än alla andra – ”Stanna hos oss en vecka bara, och du ska få se, att vi är det lyckligaste folk på hela jorden!”¹⁶⁴ Åsa tror honom inte och därför börjar han berätta om hur det på svarta dödens tid hade funnits en pojke och en flicka på femton år som var de enda överlevande av samefolket respektive svenskarna i samhället i Jämtland. De kom från olika världar, men flickan valde att följa samepojken till fjälls tills han kunde följa henne söderut till vintern för att slippa vara ensam. Till en början hade hon inte trivts och klagat mycket, men allt eftersom året gick hade hon lärt sig arbetet och börjat känna sig tillfreds, så pass att när vintern kom ville hon inte vandra söderut – ”Inte kan jag vända tillbaka till mitt folk och leva i trånga bostäder, sedan jag så länge har vandrat fri på fjället och i skogen. Jaga inte bort mig, utan låt mig stanna här! Ert sätt att leva är bättre än vårt.”¹⁶⁵ Aslak menar att detsamma skulle hända om Åsa valde att stanna.

När Ola Serka hörde detta kom han på hur han skulle tala med Jon om dottern. Ola berättar att han har tänkt ta till sig ett barn eftersom han förlorat en dotter förra året och berättar om den flicka han har i åtanke. Han berättar då om Åsa och Mats och hur de sökt efter sin far genom hela landet och att eftersom Åsa visat sig vara en så god syster skulle hon nog även bli en god dotter. Ju mer Jon får höra om flickan, desto mer upprörd blir han – ”metaren tycktes bli alltmera ivrig att förhindra saken. Det var, som om han inte kunde tåla den tanken, att ett barn, som hade svenskar till föräldrar, skulle bli upptaget bland lapparna.”¹⁶⁶ Han börjar argumentera för att flickans far måste få säga sitt i saken, men Ola säger att han måste vara död:

”Skulle flickan och hennes bror ha varit tvungna att vandra ensamma genom hela landet, om de hade haft en far i livet? Skulle två barn ha behövt försörja sig själva, om de hade haft en far? Skulle den lilla flickan ha behövt gå ensam för att tala med disponenten, om hennes far hade levat? Skulle hon vara ensam ett ögonblick, nu sedan hela Samelandet talar om vilken duktig flicka hon är, om inte hennes far redan vore död? Flickan tror själv, att han lever, man jag säger, att han måste vara död.”¹⁶⁷

¹⁶⁴ Lagerlöf 1908, s. 584.

¹⁶⁵ Lagerlöf 1908, s. 588.

¹⁶⁶ Lagerlöf 1908, s. 590.

¹⁶⁷ Lagerlöf 1908, s. 590.

Jon blir allt mer upprörd av Olas ord och till slut springer han nästan till lägret när Ola förklarar att hon faktiskt kommit till honom för att hitta sin far, men om hon inte lyckas tar han henne gärna. Samtidigt säger han för sig själv: ”Jag kunde väl tro, att han skulle bli rädd, när jag hotade att ta opp hans dotter bland Samefolket”.¹⁶⁸ Således återförenas Åsa och hennes far:

När karlen från Kiruna, som hade rott Åsa gåsapiga över till lapplägret, vände tillbaka fram på dagen, hade han med sig i båten två människor, som sutto tätt bredvid varandra på toften och höllo varandra troget i hand, som om de aldrig mer ville skiljas. De voro Jon Assarsson och hans dotter. Båda voro olika mot vad de hade varit för ett par timmar sedan, för Jon Assarsson såg mindre böjd och trött ut, och hans ögon blickade klara och goda, som om han nu hade fått svar på det, som så länge hade ängslat honom, och Åsa gåsapiga såg sig inte omkring så där klokt och vaksamt, som hon hade brukat göra. Hon hade fått någon stor att stödja sig vid och lita på, och det tycktes, som hon skulle hålla på att bli barn igen.¹⁶⁹

Detta kapitel är illustrerat med två svartvita fotografier. Det ena föreställer två samemän utanför en kåta, ”Lappkåta bland fjällbjörkar”, och det andra ett par samer som mjölkar en renko framför renhjorden, ”Renkorna mjölkas” (se bilaga 8 & 9).¹⁷⁰ På bilderna är det således fullt fokus på samerna och deras livsstil i naturen, antagligen för att förmedla kunskap om urfolket till skoleleverna. Bilderna förhöjer romantiseringen av naturen som även präglade det föregående kapitlet. Det är få andra regioner som får fotografier på människor i naturen och detta kan tolkas som att samerna och naturen anses höra samman – något som då förstärker textens budskap.

Det finns flera intressanta teman i detta kapitel – inte minst bilden av svenskar/nybyggare och samer och bilden av relationen mellan barn och förälder. Nybyggarna och samerna kontrasteras och ses tillhöra helt olika sätt att leva och se på världen. Samtidigt ges en bild av att de lever i harmoni på varsin sida om sjön med nybyggare som lär sig samiska och samer som lär sig svenska. Berättelsen om den överlevande flickan och pojken visar även på möjligheten att leva tillsammans och få förståelse för varandra. Vidare ses samernas livsstil som överlägsen – ett enklare och hälsosammare sätt att leva. Det som romantiseras är att människan lever i harmoni med naturen. Samtidigt får nybyggarna symbolisera den framväxande gruvnäringen, som även beskrivs i positiva termer: ”Det var en hel liten stad

¹⁶⁸ Lagerlöf 1908, s. 591.

¹⁶⁹ Lagerlöf 1908, s. 591.

¹⁷⁰ Lagerlöf 1908, s. 581 & 587.

med glada och trevliga hus, som höll på att resas”.¹⁷¹ Samerna beskrivs som en viktig del av regionen, även om de särskiljs från svenskarna. Jon visar även att det finns motsättningar mot tanken på att låta svenska barn växa upp med samerna – detta trots att han själv uppenbarligen inte hade problem med att bo hos dem. Här kanske man kan se det som att barnen ses som en förälders arv och framtid och genom att lämna över sitt barn till ett annat folk anses detta arv gå förlorat eftersom de kommer att fostras in i en annan kultur. Förlust av kultur och arv har ofta varit en känslig fråga, och denna tolkning ligger närmare till hands än någon utpräglad rasism, även om vissa fördomar och romantisering av ursprungsbefolkningen förekommer i texten – såsom att de är ”skapade” för fjällen och naturen och bör få bevara sitt sätt att leva. Att de tillägnas ett helt kapitel visar dock att de anses vara en viktig del i den nationella gemenskapen – en del av det som utgör nationen. De tillägnas lika mycket utrymme i boken som andra regionala befolkningar och Lagerlöf stödjer deras position ”med deras rätt till sitt land”.¹⁷² Här är det således en inkluderande syn på nationen och dess befolkning som kommer fram – ett land av mångfald med regionala särdrag.

Genom Olas tal till Jon framkommer en del föreställningar om relationen mellan barn och vuxna. Om barnen hade haft en far som bryr sig hade de inte behövt vara ensamma och försörja sig själva. Flera gånger genom boken påpekas att Åsa och Mats knappt ses som barn eftersom de fått handla så ansvarsfullt och moget och klara sig själva. Samtidigt belyses det faktum att de bara är barn trots allt, bland annat vid begravningen. Det är tydligt att dessa barn inte anses ha haft en riktig barndom – där de har fått vara en del av en trygg familjegemenskap och haft någon som försörjer och ser efter dem. De har fått ta ett alldeles för stort ansvar för sin ålder och tvingats genomgå saker som barn inte ska behöva vara med om. Deras situation motsvarar således inte den trygga barndom som romantiken och Key idealiserar, den barndom som skulle byggas upp under 1900-talet. När Åsa återförenas med sin far är det dock som att balansen återställs – Jon får tillbaka sitt förstånd och hittar någon glädje i livet och Åsa behöver inte vara lika allvarlig utan har någon att ty sig till och kan ”bli barn igen”.¹⁷³

¹⁷¹ Lagerlöf 1908, s. 580.

¹⁷² Lundqvist i *Nils Holgersson – en illustrerad resa* 2008, s. 16.

¹⁷³ Lagerlöf 1908, s. 591.

LIV – ”Hos Holger Nilssons”:

Gässen och Nils är tillbaka i Skåne och Nils våndas med dilemmat han står inför – för att häva förtrollningen måste han skicka sin vän, gåskarlen, till slaktbänken och han känner inte att han kan svika sin vän samtidigt som han har en väldig längtan efter att vara hemma och människa igen. Han kommer fram till att han ska åka förbi sitt hem utan gåskarlen för att se hur det står till innan gässen fortsätter över Östersjön. När Akka lämnar honom på gården får han dock känslan av att de aldrig kommer att få en chans att språkas igen och säger: ”Ni ser nog, att jag är bedrövad, därför att jag inte kan få min rätta skapnad [sic] tillbaka [...]. Men jag vill säga er, att jag inte ångrar, att jag följde med er i våras. Nej, jag vill hellre aldrig mer bli människa, än att jag inte skulle ha ha fått göra den resan”¹⁷⁴ Akka svarar då:

”Om du har lärt dig något gott hos oss, Tummetott, så kanske du inte tycker, att människorna bör vara ensamma på jorden [...]. Tänk på att ni har ett stort land och att ni nog kunde ha råd att lämna några nakna skär och några grunda sjöar och sumpiga mossar och några öde fjäll och avlägsna skogar åt oss fattiga djur, där vi finge vara i fred! I all min tid har jag varit jagad och förföljd. Det vore gott att veta, att det funnes en fristad också för en sådan som jag.”¹⁷⁵

Nils vill gärna hjälpa henne med detta, men tror inte att han kommer att få någon makt bland människorna. Nils märker att det ser bedrövligt ut på gården och att det endast finns en av korna kvar, Majros. Majros inspekterar då Nils:

Han var lika liten, som när han for sin väg, och han var klädd på samma sätt, men han var sig ändå alldeles olik. Den Nils Holgersson, som hade farit bort i våras, hade haft en tung och långsam gång och släpig röst och sömniga ögon, men den, som kom igen, var lätt och vig, rask i talet och ögon hade han, som lyste och blixtrade. Han hade en så käck hållning, att man måste få respekt för honom, så liten han var, och fastän han inte själv såg glad ut, blev den glad, som såg honom.¹⁷⁶

Kon blir glad av att se honom så förändrad och välkomnar honom hem. Hon berättar för honom att hans föräldrar har haft det svårt sedan han reste sin väg. Särskilt illa är att den nya hästen inte vill gå och att hans mor och far tror att Nils rymde och stal gåskarlen när han for – ”de har sörjt över dig, såsom man sörjer, när det käraste man äger har gått förlorat”¹⁷⁷ Nils går in till hästen och får veta att den har en knivsudd fast i foten som människorna inte har hittat som gör att den inte kan gå. Nils ristar in ett meddelande till sin far på hästens hov så att han ska få hjälp.

¹⁷⁴ Lagerlöf 1908, s. 688.

¹⁷⁵ Lagerlöf 1908, s. 688.

¹⁷⁶ Lagerlöf 1908, s. 689.

¹⁷⁷ Lagerlöf 1908, s. 690.

Sedan kommer hans föräldrar in i stallet och pratar om sitt elände. De säger dock att de inte bryr sig om Nils dåliga uppförande och är mest rädd för att de ska förlora gården så att pojken inte har något att återvända till – ”Om jag bara hade honom här tillbaka, så att jag visste, att han inte behövde svälta och frysa ute på vägarna, skulle jag inte fråga efter något annat.”¹⁷⁸ Nils ”blev allt mycket glad och rörd, när han hörde, att de hyste så stor kärlek för honom, fastän de trodde, att han hade kommit på avvägar, och han skulle ha velat skynda fram till dem. ’Men det blir kanske än större sorg för dem, om de får se mig sådan, som jag nu är’, tänkte han.”¹⁷⁹ Sedan kommer Åsa och hennes far till gården eftersom Åsa har förstått att Nils har hjälpt henne på vägen och vill höra om de inte kan göra familjen en tjänst som tack för deras sons hjälp nu när de var välbeställda tack vare gruvan. När de får höra gott om sin son släpper Nilssons olycka, både mor och far skrattar av glädje – ”Det var detta, att pojken hade gått förlorad, som tyngde ner mig så, att jag har varit alldeles maktlös, men nu, när jag vet, att han lever och har artat sig väl, så ska du få se, att Holger Nilsson ännu duger till något.”¹⁸⁰

Plötsligt dyker Mårten gås Karl upp och ska visa sin nya familj sitt gamla hem innan de reser vidare, men de blir plötsligt infångade av Nils mor samtidigt som Nils far funnit felet med hästen. De känner att lyckan har vänt, men vill slakta gässen med en gång för att hinna med dem till stan inför Mårtengås, eftersom de ändå inte kan behålla gässen om de måste flytta. Nu står Nils inför dilemmat att visa sig för sina föräldrar i sin pysslingsform och riskera att orsaka dem mer sorg för att rädda sin vän eller låta honom dö på slaktbänken. Men när han inser allvaret tar han mod till sig och knackar på stugdörren och ropar att de inte får röra gässen. Gässen ger glädjerop och så även Nils mor:

”Nej, vad du har blivit stor och grann!” ropade hon. Pojken hade inte kommit in i stugan, utan stod kvar på tröskeln liksom en, som inte är säker på hur han skall bli mottagen. ”Gud vare tack och lov för att jag har dig här igen!” sade mor. ”Kom in! Kom in!” – ”Välkommen ska du vara!” sade far, och inte ett ord mer kunde han få fram. Men pojken dröjde ännu på tröskeln. Han kunde inte förstå, att de blevo så glada åt honom, sådan, som han var. Men så kom mor och slog armarna om honom och drog honom in i rummet, och då märkte han hur det var fatt. ”Mor och far, jag är stor, jag är människa igen!” ropade han.¹⁸¹

¹⁷⁸ Lagerlöf 1908, s. 692.

¹⁷⁹ Lagerlöf 1908, s. 692.

¹⁸⁰ Lagerlöf 1908, s. 693.

¹⁸¹ Lagerlöf 1908, s. 696.

Nils återförenas således med sina föräldrar och förstår deras djupa och ovillkorliga kärlek för honom. Hans mod att stå upp för sina vänner trots den olycka det ger honom bryter förvandlingen. Han har lärt sig att vara lojal, osjälvisk, vänlig och ansvarsfull och han har därmed fullgjort sin utveckling till en mogen ung man redo att vara en värdefull och god medborgare. Louise Vinge tar upp betydelsen av denna scen som upplösandet av Nils utveckling:

Innebörden av [Nils] utrop förstår den som har följt hans bildningsresa och dess undervisning om vad det är att vara människa. Det är inte bara att vara en pojke som skall ta över torpet och få en tös att gifta sig med, det är också att visa föräldrarna respekt och kärlek. Men det är än mer [sic], det är att ta ett större ansvar, att visa solidaritet med både människor och djur och natur, och att ingå i det stora samhällsbygget.¹⁸²

Mänsklighet handlar om att ingå i ett sammanhang och i förlängningen att vara en god respektfull, ansvarsfull och kärleksfull medlem i denna gemenskap och visa solidaritet gentemot denna. Nils väg tillbaka till mänskligheten är också hans resa mot att bli en god medborgare redo att ingå i den nationella gemenskapen.

Kapitlet har inga illustrationer och fokus ligger därmed på texten och den spännande upplösningen på Nils resa – hans hemkomst och lösningen på hans dilemma och ut ur förtrollningen. Återföreningen och försoningen står här i centrum. Nils är äntligen hemma och har blivit både mogen, omtänksam, vänlig, lojal och ansvarsfull. Han har förstått att hans föräldrar älskar honom villkorslöst och gör stora uppoffringar för honom och hans trygghet. Han har också insett att han inte varit en särskilt god son och vill bättra sig.

LV – ”Avsked från vildgässen”:

I detta avslutande kapitel vandrar Nils till Smygehuk för att säga hej då till vildgässen innan de lämnar Sverige. Han är rädd för att de ska missa varandra, för han vill visa dem att han har blivit människa igen. Han inser dock att han inte längre kan tala eller förstå fåglarnas språk och att de kanske inte skulle känna igen honom som människa. ”Fastän pojken var så glad åt att vara löst ur förtrollningen, tyckte han, att det var bittert, att han på detta sättet hade blivit skild från sina goda kamrater.”¹⁸³ Gässen vänder dock tillbaka och slår sig ned vid honom till slut och Nils tar Akka i sin famn medan de andra gässen gnider näbbarna mot honom. De inser dock också att de inte längre kan förstå varandra. Han säger sitt avsked och kollar ut

¹⁸² Vinge 1999, onummerat häfte.

¹⁸³ Lagerlöf 1908, s. 698.

över gässen – ”pojken kände en sådan längtan efter de bortflygande, att han nära nog önskade att återigen vara Tummetott, som kunde rida över land och hav med en vildgås flock”.¹⁸⁴

Kapitlet är inte illustrerat och allt fokus ligger därmed på texten och avslutningen av Nils äventyr. Lyckan i det förra avsnittet byts mot ett melankoliskt farväl där Nils inser att han inte kan prata med sina vänner mer och att hans äventyr är helt avslutat – han är en människa igen med allt vad det innebär och fastän han är glad drömmer han sig ändå bort med gässen.

Sammanfattning:

Nils Holgersson var en skolbok med ett tydligt undervisande syfte riktad mot nioåringar i folkskolan och ett stort fokus läggs på att få de föreställda läsarna, skolbarnen, att lära känna sitt land och känna sig som en del i den nationella gemenskapen. Sagodragen är nedtonade i bilderna som fokuserar på de olika svenska vyerna. Det är en text som är starkt färgad av sin tid med den rådande pedagogiska debatten, samt behovet att skapa en ny nationell identitet och stark framtidstro efter unionsupplösningen. Björn Sundmark sammanfattar bokens syfte väldigt väl: ”Lagerlöf’s narrative strives both ‘to make the map come to life’ and to affect its implied readers, so that they will become ‘good citizens’. It is a dual process. The imagined community Lagerlöf conjures up is educational (‘builds character’); conversely, ‘good people’ build the nation.”¹⁸⁵ Detta görs genom en dynamisk ”sannsaga”. En passande beskrivning är även Thorup Thomsens formulering om berättelsen som en tillblivelseberättelse på tre nivåer som berör huvudpersonens utveckling, Sveriges kartläggning samt utvecklingen av målgruppens nationella identitet.¹⁸⁶ I Lagerlöfs skolbok finns ett antal olika intressanta teman som illustrerats i genomgången av kapitlen ovan och som kommer att stå i fokus för komparationen mellan upplagorna.

I ”Pojken”, ”Karlskrona”, ”Stockholm”, ”Västerbotten och Lappland” och ”Hos lapparna” byggs den föreställda nationella gemenskapen upp. Detta görs genom att visa på olika regioners särart och karaktär och dessa regioner placeras in i en nationell kontext och olika platsers betydelse och funktion i nationen förstärks. I kapitlen om Lappland och bondkvinnan visas på framtidstro och nationens potential, och i Stockholm och Karlskrona visas fredlig stolthet över nationens historia och den befolkning som har byggt den. Samtidigt

¹⁸⁴ Lagerlöf 1908, s. 699.

¹⁸⁵ Sundmark 2011, s. 183.

¹⁸⁶ Thorup Thomsen 2000, s. 56-62.

som landets olika delar görs bekanta för den föreställda läsaren så sker beskrivningen från ett utanförperspektiv som samtidigt främmandegör regionerna och placerar dem i en större nationell kontext. Genomgående står nationens natur och tillgångar i fokus för att visa på landets rikedom, så även nationens befolkning och den mångfald som utgör den nationella gemenskapen. Björn Sundmark menar att medan 1900-talet visat prov på hur destruktiv exkluderande nationalism kan vara och att sekelskifteslitteratur ofta reflekterade dessa idéer visar Lagerlöf på en konstruktiv och inkluderande nationsidé – ”the people and the region define the nation – not the other way round. Instead we find a model for how we could conceive of a world of nations in which we can become world citizens.”¹⁸⁷ Boken representerar således en inkluderande idé kring nationen och dess befolkning som enligt Sundmark därför kan överleva och vara meningsfull även i andra temporala och geografiska kontexter. Därmed blir det intressant att se om Lagerlöfs bild av nationen och den nationella gemenskapen överlever förskjutningen i tid och rum som följer med de nya upplagorna.

Död och våld är ett vanligt drag. Detta gäller både dödsstrider, döden i vardagen, epidemiska sjukdomar och tragisk barndomsdöd med storslagen begravning. Den goda barndomen ses som skyddad och beroende av kärleksfulla föräldrar, men samtidigt visas en verklighet som inte överensstämmer med idealet. Även barns kompetens och rätt att göra sin röst hörd lyfts. Barnen framställs som nationens framtid och relationen mellan barn och föräldrar ses som kärleksfull och med ett ömsesidigt ansvar. Gemenskapen är central i hela narrativet – det är den som utgör både mänskligheten och regionen, och utanförskapet och ensamheten beskrivs som smärtsam. Även utvecklingsnarrativet står i centrum och samtidigt som nationen kartläggs ges de föreställda läsarna en modell för en god medborgare i den mogna Nils och den starka Åsa.

¹⁸⁷ Sundmark 2009, ”Citizenship and Children’s Identity”, s. 116.

4 Engelska översättningar och svenska bearbetningar

The Wonderful Adventures of Nils (1907) & Further Adventures of Nils (1911)

Den första och sedan dominerande översättningen av berättelsen om Nils Holgersson utfördes av amerikanskan Velma Swanston Howard. Hon översatte flera av Lagerlöfs verk och stöttade hennes idéer, men "[s]adly, [...] Howrad's ability as a translator was not as great as her commitment and sincerity to the Lagerlöf cause in general."¹⁸⁸ Hennes något klumpiga språkliga stil, som är Lagerlöf främmande, är det som huvudsakligen har kritiserats. Trots detta är det hennes översättning som gjort berättelsen om Nils känd för en engelsk publik, och den var länge allenarådande och frekvent använd för bearbetningar och nyttgåvor. Den första delen publicerades redan 1907 och den andra utkom sedan 1911.

Delarna har varsina illustratörer, Harold Heartt och Astri Heiberg, och deras illustrationer har något olika karaktär, men båda är inriktade på sagan och äventyret snarare än geografin och naturen, som stod i centrum i skolboken. Heartt har åtta detaljerade helsidesillustrationer, men även en hel del småbilder i kapitlen på djuren och Nils som främst fungerar som dekoration eftersom de ofta inte alls har något med texten på den aktuella sidan att göra. Heiberg har i sin tur femton helsidesbilder i den andra delen som är integrerade i berättelsen. I förordet till den första delen ges en bakgrund till boken där läsaren får veta att den skrevs som en skolläsebok med syfte att både undervisa och underhålla barn mellan nio och elva, men att även äldre läsare har uppskattat boken. I ett brev till Lagerlöf från Howard framkommer att hon ser det som en klassiker för barn i alla åldrar – från nio till nittio år gamla.¹⁸⁹ Det är således en bredare allmän målgrupp man vänder sig till, som nöjesläsning snarare än undervisning. Denna inriktning understöds även av att titeln har bytts till motsvarande "Nils underbara äventyr" och "Nils fortsatta äventyr" – den geografiska förankringen och det undervisande draget har tonats ned. Översättaren sägs även ha försökt vara så trogen som möjligt i sin tolkning av författarens lokala och talspråkiga uttryck. Sedan ger översättaren en kort introduktion om bokens bakgrund och dess framgång, med flera hyllningar citerade (som bland annat jämför Lagerlöf med de internationellt kända Rudyard Kipling och H.C. Andersen), vilket antagligen ska fungera marknadsförande för boken som ju för första gången skulle introduceras på den engelskspråkiga marknaden.

¹⁸⁸ Sundmark 2013, s. 167.

¹⁸⁹ Brev citerat i Sundmark 2014, s. 296.

Den andra delen har ett förord av översättaren som lyder:

Some of the purely geographical matter in the Swedish original of the "Further Adventures of Nils" has been eliminated from the English version. The author has rendered valuable assistance in cutting certain chapters and abridging others. Also, with the author's approval, cuts have been made where the descriptive matter was merely of local interest. But the story itself is intact.¹⁹⁰

Här verkar det således som att Swanston Howard försöker rättfärdiga alla de förkortningar som gjorts i den andra delen och menar att de endast rör geografiska och lokala beskrivningar. Detta stämmer dock inte, utan stora friheter har tagits när det gäller andra delar och även "key scenes of great importance to the overall story" har tagits bort.¹⁹¹ Vid tiden för översättningen fanns inget copyright-avtal mellan Sverige och USA och översättningen var därför oreglerad. Dock kom ett avtal 1910, varpå Howard blev Lagerlöfs officiella översättare.¹⁹² Stora friheter kunde dock tas, vilket inte heller är ovanligt när verk översätts från språk med en lägre status, och särskilt när det gäller barnlitteratur.¹⁹³

En av de viktiga delar som tas bort är Mats begravning – en passage som både av Sundmark och av Edström utpekats som en av de viktigaste i boken.¹⁹⁴ Sundmark menar att begravningen av Mats störde Howard, även om hon jämför Mats död med Dickens Little Nell, och hon väljer att ta bort den från översättningen – "otherwise the book's chances here would have been nil".¹⁹⁵ Tydligt var Howard upprörd över strejkerna och demonstrationerna i Sverige vid sekelskiftet, och Sundmark menar att sjukdom och tidig död var andra svåra ämnen i Amerika – vilket troligen bidrog till att passagen togs bort.¹⁹⁶ Intressant nog är dock delen som beskriver familjens historia och sjukdomen med, men inte delen om begravningen. Peter Stearns pekar på att 1900-talets engagemang att hålla barn vid liv medförde att det blev svårare att acceptera de dödsfall som skedde. På 1920-talet hävdade många amerikanska experter att barn borde hållas borta från sorg och begravningar. Denna attityd lättade sedan mot 1970-talet, men oro kvarstod. Många experter hävdade att samtida barn inte längre kunde förstå döden då det var så osannolikt att de upplevt den i deras närstående familj eller

¹⁹⁰ Lagerlöf 1911, förord utan sidnumrering.

¹⁹¹ Sundmark 2009, "But the Story Itself Is Intact", s. 167.

¹⁹² Sundmark 2009, "But the Story Itself Is Intact".

¹⁹³ Sundmark 2014, s. 290.

¹⁹⁴ Sundmark 2009, "But the Story Itself Is Intact", s. 175; Edström 1995, s. 43-44.

¹⁹⁵ Howard citerad i Sundmark 2009, "But the Story Itself Is Intact", s. 178.

¹⁹⁶ Sundmark 2009, "But the Story Itself Is Intact", s. 178.

åldersgrupp.¹⁹⁷ Denna del av boken publicerades förvisso i Amerika 1911, men om utvecklingen gick i denna riktning kanske fixeringen vid en begravning som Lagerlöfs skolbok visar – dessutom en barnbegravning – inte ansågs som passande för amerikanska barn redan på 1910-talet.

Begravningens betydelse har belysts ovan och när denna del försvinner sker inte diskussionen om respekten för barnet och dess rätt att göra sin röst hörd, samtidigt som de förtjänar en skyddad tillvaro. Inte heller den starka idealiseringen av det romantiska naturligt goda barnet förmedlas. Således försvinner en viktig del av boken som sätter en ny syn på barnet i centrum. Eftersom begravningen försvinner uteblir även delen om Åsas handlingskraft i Olas tal till Jon. Fokuset blir således endast att hon förtjänar en förälder som tar hand om henne – inte vad hon har åstadkommit på egen hand. Barnens rätt till skydd och beroende finns kvar, men betoningen på respekten för dem som aktörer försvinner. Detta kan kopplas till Stearns, som pekar på att frågan om att utöka barns rättigheter till att innefatta respekt och självständigt agerande länge var en en splittrad fråga internationellt och detta progressiva budskap kanske helt enkelt inte skulle ha gått hem i Amerika.¹⁹⁸ Ovan jämfördes passagen med Barnkonventionen, som Sverige ratificerade tidigt. En intressant parallell är att denna passage inte finns med i den amerikanska översättningen och att USA än idag inte har ratificerat Barnkonventionen.

Trots att översättningen fått kritik för alla friheter som tagits i både språk och urval är de flesta passager som valts ut för denna studie sig lika i den engelska översättningen. Howard behåller Lagerlöfs svenska nationella och regionala perspektiv i beskrivningen av Nils hem, med den tidiga våren, Skånes sydliga läge och de danska porträtten. Detsamma gäller stoltheten över nationens historia och befolkningens kapacitet i Karlskrona och Stockholm. Trots att geografiska delar är borttagna är det mesta av naturbeskrivningen kvar i de undersökta kapitlen. Även om begravningen inte är med så är alla dödsfall och våldsamma passager kvar. I kråkorna beskrivs dödsstriden även om ”hjärna” byts till ”head”. I kapitlet om bondkvinnan finns synen på barnen som framtiden, den problematiska emigrationen och framtidshoppet kvar. I passagen om samerna är det mesta sig likt, men intressant är att ”stam” översätts till ”race”.¹⁹⁹ Detta ord är mer laddat än exempelvis ”people” och gör att Olas och

¹⁹⁷ Stearns 2017, s. 128.

¹⁹⁸ Stearns 2017, s. 156.

¹⁹⁹ Lagerlöf 1908, s. 589; Lagerlöf 1911, s. 263.

Jons konversation verkar mer laddad av motsättningar svenskar och samer emellan än den ideala samlevnad som Lagerlöf annars målar upp.

Beskrivningen av Nils i texten, både när det gäller utseende och personlighet är det svenska originalet likt, men illustrationerna är något annorlunda – inte minst för att Nils är med på de flesta av dem till skillnad från den svenska skolboken där han endast är med på en. I Heartts bilder varierar Nils mycket i utseende – ibland ser han ut som en liten pojke och ibland mer som en sagoalv. Han varierar även mycket i storlek. På försättsbladet har Nils ett alvlikt utseende, är lika stor som gåskarlen och flyger i rymden med en figur som antagligen föreställer gårdstomten och Saturnus syns i bakgrunden. Bilden har även en detaljrik ram med nakna småbarn och djur. De nakna barnet var en vanlig symbol för det oskuldsfulla romantiska barnet och kanske är det detta ideal som reflekteras här – men dessa barn liknar inte alls Nils på bilden (se bilaga 10).

I det första kapitlet kommer dock en liten bild där Nils sover när han ska läsa och där ser han istället ut som en liten pojke – liten i förhållande till boken (se bilaga 11). Några sidor senare kommer dock en bild där Nils är alvlikt igen och minst lika stor som gåsen (se bilaga 12). Sedan följer en bild där Nils springer från en aggressiv katt, och ser ut att vara mindre än katten. Här ser han ut som en liten orolig pojke (se bilaga 13). Mot slutet av kapitlet kommer en helsidesbild där Nils lyfter tillsammans med gåsen mot himmelen (se bilaga 14). Även här är Nils mycket större än Bauers tummetott, men han har sitt pojkaktiga ansikte och ser orolig ut, medan gåssen ser nästan aggressiva ut. Denna scen, där Nils lyfter från gården har sedan blivit vanlig att avbilda. Variationen i hans utseende fortsätter sedan genomgående i boken och hade inte Nils ålder stått i texten hade den varit mycket svår att avgöra.

De svartvita teckningarna i boken har en sagolik stil som påminner om serietidningar med ett stort fokus på fantastik snarare än realism. Vissa har även ramar som påminner om de som dekorerade Dickens serialiserade romaner. Naturen är sällan avbildad och står inte alls i centrum. Istället framhävs sagan och de fantasifulla passagerna, vilket inte minst syns i kapitlet om Karlskrona som illustreras med en bild av Nils, som här ser ut som en mycket liten pojke, på gåsryggen som flyger längs en himmel som går ihop med havet och ser rymdlik ut (se bilaga 15). Här är det mystiken i kapitlet som framhävs – inte skeppen, staden eller nationens historia.

I del två ser illustrationerna annorlunda ut. I denna finns enbart helsidesbilder och det är en större realism i bilderna. I kapitlet om samerna finns en kåta avbildad på en bild som påminner om fotografiet från skolboken, men denna avbildar även Aslak och Åsa framför Kåtan och fokuserar således på berättelsens scener (se bilaga 16). Många av bilderna fokuserar på sagodragen såsom förstenaren och sjöjungfrur, men även djurkaraktärerna är centrala i bilderna. Naturen är inte prioriterad, men det finns en bild på Nils och Gorgo som flyger över Lappland (se bilaga 17). I denna bild syns berg, skog och vattendrag som vittnar om den storslagna natur som beskrivs i texten. I Lappland visas således en del natur och även en del av samernas kultur. Detta blir, likt skolboken, exotiserande av Norrland och dess samiska befolkning, men till skillnad från skolboken finns här inte något pedagogiskt syfte utan boken är till för underhållning och bilderna ska således hjälpa fantasin med miljöskildringen av ett fjärran land. För att göra läsarna mer bekanta med Sverige finns dessutom en bilaga till första delen som förklarar svenskt uttal (se bilaga 18).

Sammanfattning:

De undersökta delarna visar att Howard, trots kritik kring hennes resultat, försöker hålla sig nära ursprungsboken när det gäller översättningens innehåll och perspektiv. Elin Bäckström undersöker kapitlet om Västerbotten och Lappland i sin magisteruppsats i lingvistik och menar att: "By looking at the translation strategies employed in the studied domains, it can be concluded that Swanston Howard's initial norm leans primarily towards foreignization, but that elements of domestication are also present."²⁰⁰ Jag skulle säga att detta gäller även för de delar som jag har undersökt. Det svenska nationella perspektivet behålls och det flesta av de teman som har undersökts är sig lika i texten, med ett viktigt undantag för Mats begravning och illustrationerna som visar att boken har anpassats för de nya föreställda läsarna och den nya temporala kontexten. Föreställningen av den nationella gemenskapen är intakt eftersom Howard inte ändrar på dessa delar. Kanske är det så att Lagerlöf har hittat "a blueprint for the conception of any nation, a conception that is non-aggressive and self-contained" som fungerar internationellt och även om det handlar om en annan nation fungerar konceptet utan att hota den föreställda läsarens egen nationella identitet – kanske kan den till och med inspirera en stolthet för den egna nationella gemenskapen.²⁰¹

²⁰⁰ Bäckström 2009, s. 32.

²⁰¹ Sundmark 2008, s. 16.

Det som skiljer sig är således att boken är mer sagoinriktad och tonar ned de undervisande dragen, även om mycket av detta innehåll finns kvar, samt att Mats begravning tas bort och att en del av kampen för erkännandet av barndomens natur och synen på barn som kompetenta aktörer med rätt att göra sin röst hörd därmed försvinner.

Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige (1931)

1931 utkom en samlad överdimensionerad bibliofilutgåva med 160 svartvita illustrationer av Bertil Lybeck utspridda på 641 sidor. Dessa illustrationer utkom även i senare skolboksutgåvor i mindre format och det är Lybecks illustrationer som har kommit att förknippas med berättelsen om Nils. Texten är densamma som i ursprungsversionen, men innehållsförteckningen i slutet av boken tar även upp underkapitlen. Boken har ett omslag med en bild på Nils kamp med Smirre räva i skogen och en stor text som marknadsför Lybecks 160 illustrationer. Före titelsidan kommer även en bild av Nils i normal storlek på sin gård med några gäss. Det är tydligt att det är illustrationerna som står i centrum i denna utgåva och det kan vara den mest rikligt illustrerade fullständiga utgåvan av boken om Nils. Eftersom det enbart är bilderna som skiljer denna från ursprungsutgåvan är det dessa som här kommer att undersökas.

Lybecks illustrationer är svartvita och mycket detaljrika teckningar med stort fokus på sagodragen, djuren och scenerna. Sveriges natur finns med, men naturvyerna är mycket mer sekundära i denna version än i de tidigare fotografierna. Många av berättelsens dramatiska händelser är illustrerade och det ligger större fokus på Nils, övriga karaktärer och människor än i ursprungsversionen. En hel del illustrationer gestaltar barn och bilderna är realistiska och något romantiska i stilen. Samtliga kapitel i boken är illustrerade, vilket är mycket ovanligt, förutom i bilderböckerna.

På bilden av Nils som inleder boken syns han på gården tillsammans med några tamgäss och till skillnad från de flesta av bokens senare illustrationer ser man Nils snett nedifrån vilket får honom att se större ut och skapar kontrast till hans storlek efter förvandlingen (se bilaga 19). Nils beskrivs i texten som fjorton år gammal och illustrationen visar honom som en pojke som skulle kunna vara i yngre tonåren, proportionerlig och längre än ett yngre barn. Han har rufsigt kort hår och en ljus toppeluva, träskor, lappade skinnyxor med en kniv i bältet, skjorta och väst. Han står med händerna i fickorna och drömsk blick och verkar inte bry sig särskilt mycket om att valla gässen – vilket passar in med en lat tonåring

som drömmer om att göra något roligare. Den skiljer sig från Bauers bild där Nils ser både yngre och prydligare ut – mer som ett oskuldsfullt barn än en elak och lat tonåring. Med detta sagt har Lybeck gett Nils ett något barnsligt och sött ansikte – kanske för att visa att Nils befinner sig någonstans mellan barn och vuxen. I Lybecks bilder får vi även se mer av Nils ansiktsuttryck vilket, förutom det faktum att Nils faktiskt är avbildad på de flesta av bokens illustrationer, ger möjlighet för läsaren att komma honom närmare som karaktär.

När Nils förvandlas till Tummetott avbildas han med samma proportioner – som en förkrympt version av den tonårspojke han är snarare än som någon typ av sagoväsen eller ett litet barn. På bilden efter förvandlingen ser man honom snett ovanifrån till skillnad från den föregående bilden, vilket förstärker förvandlingen (se bilaga 20). Jämfört med Bauers Tummetott ser denna version mer realistisk ut som gestaltning av en förkrympt fjortonåring. Något intressant händer dock i slutet, när Nils återförenas med sin mor och återfår sin verkliga storlek. På bilden av återföreningen ser man Nils och hans mor i en kärleksfull omfamning, äntligen återförenande efter att Nils har varit försvunnen i månader (se bilaga 21). Nils har insett att förtrollningen är bruten och att han både är människa igen och välkommen tillbaka till sitt hem. I denna bild ser Nils väldigt liten ut i förhållande till sin mor – mindre än hur man föreställer sig en pojke på närmare femton år. Nils har under sin resa utvecklats till en godhjärtad, lojal, vänlig och ansvarstagande ungdom, men i sin mors armar är han ett barn igen. Detta pekar på förhållandet mellan förälder och barn som kärleksfullt, med en ansvarstagande vuxen och ett oskuldsfullt barn – all Nils nyfunna erfarenhet till trots.

En parallell kan dras till beskrivningen och gestaltningen av Åsa gåsapiga och hennes far Jon Assarsson. Åsa har, precis som Nils, varit med om en hel del som ett barn inte borde behöva genomgå, men till skillnad från Nils är Åsa redan från början ansvarstagande och beskrivs genomgående som duktig, klok och handlingskraftig – inte minst när hon ska tala med disponenten för att ge sin bror en storbegravning. I texten beskrivs hur Åsa rätar på sig och försöker göra ett starkt intryck. På bilden syns hur liten Åsa är i jämförelse med den stora disponenten (se bilaga 22). Åsa är välklädd, prydlig och rak i ryggen, men ser ändå liten och osäker ut jämfört med disponentens pondus. Att Åsa överhuvudtaget vågar stå upp mot disponenten, efter att han tydligt tagit avstånd från att gå ett barn till mötes med sådana önskemål, är dock alldeles extraordinärt – vilket tydliggörs av den uppståndelse som skapas.

Bilden visar på kontrasterna mellan det lilla men mycket kloka och självständiga flickebarnet och den imposanta disponenten.

En annan bild av Åsa ges när hon har återförenats med sin far. Åsa sitter tätt intill sin far, som håller armen om henne, och de ser på varandra med tillit och kärlek (se bilaga 23). Till bilden hör texten där det beskrivs hur Jons oro och Åsas vaksamhet försvinner och Åsa håller på att bli ett barn igen. När Åsa och Jon ses igen går de tillbaka till en mer traditionell far-dotter-relation och till roller som författaren anser vara mer passande – där barnet har en kärleksfull och ansvarstagande förälder och får lov att vara barn och bli omhändertagen. Lagerlöf förmedlar att barn och unga kan vara nog så duktiga och ansvarstagande och minst lika goda som vuxna, men de är barn och ska inte behöva axla ett sådant ansvar i förtid – de ska ha en trygg och kärleksfull miljö att växa i. Denna relation förstärks både i bilden av Nils och hans mor och i bilden på Åsa och hennes far och således även budskapet om respekten för barnet och barnets rätt till en ”riktig” barndom.

I bokens första kapitel fokuserar alla bilder på Nils och djuren på gården förutom den sista bilden som visar Nils på gåskarlens rygg som flyger över Skåne där ”det rutiga tygstycket” även visas i bild med skånska ängar och fält (se bilaga 24). På bilden syns även en väderkvarn och en kyrka, vilket är intressant då ingen kyrka nämns i texten.

Karlskrona-kapitlet har illustrationer av statyn av Karl XI och fattigbössan Rosenbom, Nils på Rosenboms huvud samt en bild på ett modellfartyg (se bilaga 25 & 26). Här är det stort fokus på sagodragen med de fantasifulla karaktärerna som får visuell representation. Staden i sig står således inte i fokus på det sätt som den gör i skolboken, men samtidigt lyfts krigsfartygen i bilden av modellskeppet som får representera stadens och varvets historia.

Kapitlet om Nils interaktion med kråkorna har illustrationer av Smirre och kråkorna med kukan, en dramtisk bild där Nils slits mellan två kråkor när han blir bortförd (se bilaga 27), en ensam kråka på en kyrktupp och en på stugans interiör (se bilaga 28). Här är det fokus på scenerna och en av de dramatiska passagera finns representerad i bild – dock inte Nils båda kamper för sitt liv. Istället har Lybeck valt att ge en visuell miljöbeskrivning av stugan som påminner om skolbokens undervisande bilder, som i detta kapitel också fokuserade på en stuga, då den kan ge en bild av hur en sådan stuga såg ut.

Det tragiska kapitlet om den gamla bondkvinnan har illustrationer av Nils som hjälper kon i stallet och av ugglor på stugtaket – här tonas således dödsteamat ner i bilderna även om

bilden på ugglorna har en något dyster ton. Inte heller gummans historia eller emigrationen tas tillvara på i illustrationerna.

Stockholmskapitlet har en bild av fiskaren och Klement, en av en sjöjungfru och sälar, en av gamla vikingaskepp (se bilaga 29) och en av Klement och kung Oskar II på en bänk. Här finns alltså ett stort fokus på berättelsen och på sagodragen. Nationen, dess historia och gemenskap, får sina symboler i de gamla skeppen och i att kungen finns avbildad, men själva staden som ju är det som står i centrum för kungens berättelse och tal är inte i fokus i bilderna.

Kapitlet om Västerbotten och Lappland har en bild av en tjäder, en av Nils på Gorgos rygg som flyger över en älv med en järnvägsbro, en bild på den stora förstenaren och solen samt en på Nils och Akkas återseende. Även i detta kapitel ligger således fokus på djuren, sagodragen och karaktärerna. Den naturbeskrivning läsaren får är bilden med Gorgo och Nils (se bilaga 30). I denna syns en av de storslagna norrländska älvorna som beskrivs i texten och även tåget syns – det är en av scenerna, men att man väljer att lyfta just denna visar på den viktiga kombinationen av storslagen natur och den nya tekniken som förbinder Lappland med den övriga nationen och möjliggör gruvnäringen som är viktig för nationens framtid.

Kapitlet om Åsa och Mats har en bild av den gamla kvinnan vid familjens stuga, en av barnen på sin vandring i landet, en av en gruvarbetare som bär Mats lealösa kropp (se bilaga 31) och en av Åsa och disponenten (se bilaga 22). Här finns flera intressanta bilder av barnen. Inte minst det faktum att läsaren får se den Mats efter sin olycka – ett döende barn. Han ser mycket liten ut i gruvarbetarens famn och samtidigt som han är en fallen hjälte är han ändå ett litet oskuldsfullt barn som dött för tidigt och saknar det skydd som barn förväntas ha. Bilden av den romantiska barndomen med det oskuldsfulla och skyddade barnet förstärks här genom att visa det goda barnet som dött på grund av att det inte fått det skydd han behövde. Samtidigt som våldet och döden varit nedtonad i resten av boken får den här visuella representation och detta dramatiska kapitel innehåll göms inte undan med något annat fokus i bilderna. Detta är intressant eftersom Stearns pekar på att experter i Amerika på 1920-talet ansåg att barn bör hållas från begravningar och sorg, men uppenbarligen kunde begravningspassagen förstärkas i bild i den svenska nyutgåvan på 1930-talet.²⁰² Bilden på Åsa och disponenten visar även på att barn har ett kompetent aktörskap, kan stå upp mot vuxna

²⁰² Stearns 2017, s. 128.

och dessutom förtjänar att höras och respekteras – textens budskap förstärks med bilden och då bör man komma ihåg att detta kapitel inte hade någon illustration i skolboken.

Kapitlet där Åsa besöker samerna har en bild av samer vid en kåta (se bilaga 32), en same som ska fånga en ren med ett lass (se bilaga 33) och bilden av Åsa och Jons återseende (se bilaga 23). De båda bilderna av samer påminner om illustrationerna från detta kapitel i skolboken som visar just samer vid en kåta och tillsammans med renar. Även här syns därmed ett exotiserande av samerna samt ett undervisande drag för att visa samernas levnadssätt. Det nya är bilden av Åsa och Jon som förstärker temat i texten kring relationen mellan barn och föräldrar.

Kapitlet om Nils hemkomst har en bild av Holger Nilsson som arbetar med sin hästs hov samt bilden på Nils i sin mors famn (se bilaga 21). Här finns det således ett fokus på scenerna i berättelsen, till en början föräldrarnas problem som representeras av problemen med hästen och sedan upplösningen på Nils äventyr – hans återförening med föräldrarna efter att ha utvecklats till en osjälvisk, lojal och modig pojke. Trots sin mognad blir dock Nils, liksom Åsa, ett barn igen i sin mors armar. Detta är särskilt intressant eftersom Bengt Sandin pekar på att Nils Holgersson är en representation av hur den problematiska övergångsåldern kan förstås där Nils mognar från lat och elak tonåring till en mogen vuxen människa, men samtidigt som ett mognadsmotiv tecknas avbildas således Nils som ett barn igen.²⁰³

Bokens sista kapitel har en bild av Nils med Akka i famnen omringad av de andra gässen med en något uppgiven min och en där Nils står vid kusten och ser hur gässen flyger iväg över Östersjön (se bilaga 34 & 35). Här står avskedet som symboliserar berättelsens slut i centrum. I den sista bilden visualiseras även hur gässen lämnar nationen och hur Nils drömmer om äventyren med dem som Tummetott. Den sista bilden kan ses symbolisera både slutet på Nils resa och utveckling och som slutet på kartläggningen av nationen – gässens resa fortsätter, men den föreställas läsaren stannar inom den nationella gemenskapens ramar tillsammans med Nils.

Sammanfattning:

Texten och alla dess budskap och teman är desamma, men illustrationerna har en annan karaktär. I dessa framhävs berättelsens scener, karaktärer och sagodragen, men Lybeck har

²⁰³ Sandin, Bengt, ”Barndomens omvandling – från särart till likart” i *Barnets bästa: en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*, Sandin, Bengt & Halldén, Gunilla (red.), Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion 2003, s. 230.

valt en realistisk stil och avbildar Nils som en fjortonårig pojke, som är sig lik även i krympt form. Detsamma gäller den natur som finns med, även om denna inte står i centrum. Det undervisande draget tonas ned lite i förmån för äventyret, men mycket inspiration har tagits från skolbokens fotografier och text och en del av de budskap som förmedlas i texten förstärks i bild. Detta gäller exempelvis synen på barns rätt till en skyddad och kärleksfull barndom karakteriserad av beroende med trygga föräldrar, samtidigt som även respekt visas för dem som kompetenta aktörer. Mats död finner även representation i bild och göms inte undan, varför döden uppenbarligen inte blivit tabubelagd. Den regionala särarten och den nationella kontexten finns även representerad i exempelvis det skånska och lappländska landskapet visualiserat med fågelperspektivet som krymper nationen och gör den överskådlig. Bilderna förstärker således Lagerlöfs budskap, även om Nils utveckling får större uppmärksamhet, delvis på bekostnad av nationens kartläggning – den föreställda läsaren ska fortfarande infogas i den nationella gemenskapen, men större fokus ges till de värden som denna gemenskap står för och vad som utgör en god medborgare.

Nils Holgerssons underbara resa (1962) & The Wonderful Adventures of Nils (1967)

År 1962 utom en bilderbok, i samband med den svenska filmatiseringen av *Nils Holgersson*, med en kraftigt förkortad text baserad på manuset av Tage och Kathrine Aurell och med bilder i färg tagna av Hans Malmberg i samband med inspelningen. Denna översattes till flera språk och däribland engelska. Den svenska och den engelska utgåvan är i stor utsträckning väldigt lika varandra – baserade på samma text och bilder – varför de kommer att behandlas tillsammans. Jag kommer först att utgå ifrån den svenska och sedan ta upp det som skiljer den engelska översättningen från den svenska.

Bilderboken har formatet av ett stående A4 och den svenska framsidan är täckt av en bild av fjäll i horisonten där en svart silhuett av Nils syns rida på gåsen (se bilaga 36). Detta omslag förmedlar en bild av Sveriges storslagna natur och om äventyret som resan innebär. Nils och gåsen syns enbart som en silhuett medan den svenska naturen står i centrum. Vidare är det fjällen som avbildas – resans mål och något som för de flesta svenskar känns både exotiskt och nationalromantiskt eftersom fjällen ses som något typiskt svenskt. Likt ursprungsutgåvan ger även fotografierna en verklighetsförankring och en känsla av modernitet – särskilt eftersom bilderna nu är i färg. Dock är en del av motiven mer

fantasieggande än de i skolboken. Boken har varken innehållsförteckning eller sidnummer²⁰⁴, men den har kapitel med rubriker likt skolboken, om än mycket frihet har tagits i dessa kapitelns innehåll och struktur i och med förkortningen av berättelsen.

På baksidan av boken finns en kort text som presenterar boken:

Bilderboken om Nils Holgersson: Selma Lagerlöfs odödliga saga berättad för hela världen och för alla åldrar med en rikedom av färgrika och fantasieggande bilder. Fotograferad av Hans Malmberg i anslutning till inspelningen av den berömda filmen om Nils Holgerssons underbara äventyr.²⁰⁵

På baksidan finns även en bild där Nils, i tummetott-storlek, står och skriker med bestämd blick framför en gås med en tröja knuten runt halsen (se bilaga 37). På bilden har Nils en grå skjorta, blåa byxor, röd toppluva samt kort, blont och rufsigt hår. På denna bild är det istället Nils och gåskarlen som står i fokus och sagodraget blir mer framträdande. Av texten framkommer även att bilderboken är riktad till läsare av alla åldrar världen över – en ganska storslagen målsättning. Denna bilderbok blev dock, som sagt, översatt till ett flertal språk. Vidare kan bildernas varierande karaktär, från bilder av storslagna vyer till fantasifulla scener, sägas ge något både till vuxna och unga läsare. Den förkortade och rikligt illustrerade versionen har som mål att bli mer tillgänglig och allmänt tilltalande än ursprungsversionen, utan att för den delen bli barnlig eller enkel. Läseboksupplagan av *Nils Holgersson* slutade tryckas efter 1959²⁰⁶ och försvann så småningom från skolorna varför en modern och tillgänglig utgåva kan ha efterfrågats för att klassikern skulle föras vidare till nya generationer och inte falla i glömska.

Bokens titelsida täcker ett uppslag och har en bild där Nils, i sin normala storlek, ligger på gräset och slumrar med gässen i bakgrunden (se bilaga 38). Han ser väldigt oskyldig och fridfull ut, men kanske även lat – särskilt om man tänker att han egentligen ska valla gässen men istället tar en tupplur. Latheten/odugligheten som förmedlas i texten förstärks därmed i den första bilden på Nils i boken. Däremot ser han inte riktigt ut som en fjortonårig pojke och faktum är att i denna upplaga har meningen som förmedlar Nils ålder tagits bort. Vidare var Sven Lundberg, skådespelaren som spelar Nils, endast tio år vid inspelningen. De har således valt att göra Nils yngre i denna version. På vissa bilder förstärks även Nils unga år, såsom bilden från bokens trettionde uppslag av Nils som tittar uppåt och ser väldigt liten och

²⁰⁴ Av denna anledning har jag valt att benämna berättelsens första sida som sida 1 för att kunna hänvisa till illustrationers och citats placering i boken.

²⁰⁵ Baksidan till Lagerlöf 1969.

²⁰⁶ *Från Sörgården till Lop-nor: Klassiska läseböcker i ny belysning*, Ollén, Bo (red.), Stockholm: Carlsson Bokförlag 1996, s. 31.

oskuldsfull ut med sitt rufsiga hår under toppluvan, blåa ögon, barnsligt runda ansikte och något drömmande blick (se bilaga 39). Varför har man valt att göra Nils yngre? Det kan förstås bero på att man hittade en perfekt skådespelare som råkande vara yngre, men man kan tycka att det borde ha gått att hitta en passande pojke i fjortonårsåldern varför föryngringen inte helt kan förklaras av en sådan eventuell företeelse. En yngre version kanske förstärker utvecklingsmotivet eftersom ett yngre barn kan anses vara mer formbart, och kanske väcker det mer empati än en oduglig och lat tonåring. Men samtidigt fanns det, som Sandin pekar på, en mening med att Nils var tonåring, i övergångsåldern, som genomgår en utveckling till en mogen vuxen.²⁰⁷ När Nils är yngre blir han inte vuxen vid resans slut, han är fortfarande ett barn, om än med fler insikter. Föryngringen förstärker den romantiska tonen i berättelsen – ett oskuldsfullt barn i den nationalromantiska naturen, medan tonåren snarare kan ses som ett hot mot denna oskuld. Denna romantiska gestaltning ger tillbaka lite av temat om barndomsnaturen som försvinner då Åsa och Mats är borttagna.

I det första kapitlet, ”Pojken”, har alla underrubriker tagits bort. Vidare har, som sagt, meningen som beskriver både Nils utseende och ålder utelämnats. Att han har byxor och toppluva är det enda som förmedlas om hans utseende i texten. Personbeskrivningen har således flyttats till bokens illustrationer, vilka förvisso förmedlar pojkens fysiska drag ganska tydligt och gör en sådan beskrivning i texten överflödigt. Nils personlighetsdrag finns dock beskrivna:

Själva skulle far och mor varit nöjda för de var ovanligt arbetsamma och duktiga och den lilla gården blev bättre och bättre år för år. Men de tänkte på sonen som ingenting ville lära sig i skolan och var lat och elak mot djur och folk. ”Måtte han få ett annat sinnelag”, sa mor bedrövad.²⁰⁸

Nils ges således de drag han har i skolboken, men man har valt att utelämna att han är oduglig och knappt kan valla gäss och förväntas kunna bli en olycka för sig själv och familjen. Den dystra framtiden som föräldrarna ser för sin son har tonats ner. När han sedan letar efter tomten gråter han och ”bad och lovade att aldrig narras mer, aldrig vara elak, aldrig somna från predikan. Snäll och flitig skulle han bli bara han blev människa igen.”²⁰⁹ Här har man tagit bort delen där han lovar att hålla sitt ord och vara lydig – något av den moraliska aspekten när det gäller relationer gentemot andra har därmed nedtonats. Lydnad är även en aspekt som kan vara komplicerad i vissa tider och vittnar om olika syner på uppfostran.

²⁰⁷ Sandin 2003, s. 230.

²⁰⁸ Lagerlöf 1969, s. 1.

²⁰⁹ Lagerlöf 1969, s. 2.

Barbro Holmdahl, som var hedersdoktor vid Uppsala universitet, skriver i *Tusen år i det svenska barnets historia* att "[f]ascistiska rörelser under kriget hade skapat en rädsla för auktoritärt formade lydnadsmänniskor" och "[o]lydnad och självhävdelse började friskförklaras" samt att "[v]i fick en stark betoning på vikten av barns grundtrygghet, att bli sedda och vara värdefulla".²¹⁰ På 60-talet är det därför inte konstigt att man väljer att ta bort lydnaden som något särskilt eftersträvansvärt. Den starka betoningen på barnens grundtrygghet och rätt att bli sedda fanns redan i skolboken, men försvinner lite i denna upplaga när Mats och Åsa inte längre finns med.

En intressant aspekt man har valt att utelämna är platsen. Miljöskildringen är mycket nedkortad i texten och till skillnad från skolboken, där Västra Vemmenhög direkt placeras in i en nationell kontext, är det först i slutet av kapitlet, när Nils sitter på gåsryggen, som läsaren får veta att det är över Skåne man flyger. Vårvädret beskrivs, men då utan något tillägg om var man är eller att våren är tidig, det står endast: "Ute var det vackraste vårväder, inte grönt än, men friskt och knoppande, och vatten porlade i alla diken".²¹¹ Regionens särart försvinner således och även regionens historia tas bort eftersom moderns kista endast beskrivs innehålla "mormors grannlåt" och de danska porträtten varken finns i text eller bild.²¹² När Nils flyger med gässen och ser jorden nedanför tycker han att det ser ut som en rutig duk och får veta att det är skånska åkrar och ängar, men ingenting kommenteras om att Nils inte känner igen sitt hem uppifrån – därmed sker inte det främmandegörande och utanförperspektiv som finns i skolboken och som Thorup Thomsen hänvisar till.²¹³

I det första kapitlet finns fortfarande våldet kvar i form av örfilen som slår Nils medvetlös, katten som hotar Nils till livet samt livsfaran som uppstår när Nils hänger runt halsen på gåskarlen. Vidare reflekterar Nils även över olyckan att ha blivit förvandlad:

Hur skulle det gå om han inte blev människa igen? När far och mor kom från kyrkan, vad skulle de tro? Ja, hela bygden skulle undra... Han var förfärligt olycklig. Tänk, inte människa mer utan ett vidunder som inte skulle kunna leka med andra pojkar, inte få gården efter föräldrarna och rakt inte någon tös att gifta sig med. Han såg sig omkring i sitt hem. Litet och fattigt var det kanske i andras ögon men för honom var det nu alldeles för gott. Han finge väl bo i en liten håla under stallgolvet nånstans. Aldrig mer skulle han bli glad för något...²¹⁴

²¹⁰ Holmdahl 2000, s. 185.

²¹¹ Lagerlöf 1969, s. 1.

²¹² Lagerlöf 1969, s. 2.

²¹³ Thorup Thomsen 1998.

²¹⁴ Lagerlöf 1969, s. 4.

Han beskriver det som ”det allra värsta som kan hända en människa”.²¹⁵ Här är det fortfarande gemenskapen som definierar mänskligheten och det värsta som kan hända är att bli utesluten från denna.

Kapitlet om Karlskrona får en annan prägel då kapitlets inledning, där Nils först inte känner igen Karlskrona men sedan inser vilken stad det måste vara på grund av krigsskeppen som hans morfar har berättat om, är borttaget och man endast får veta att staden inledningsvis ser ut som en troll-ö och att Nils vill utforska skeppen. Än en gång försvinner således en stor del av den regionala prägeln. Kapitlet fokuserar på bronsstatyn av Karl XI och fattigbössan Rosenbom i både text och bild (se bilaga 40). De går till varvet och pratar om modellskeppen, men passagen där Nils tänker på alla duktiga män som kämpat för sitt land och känner en stolthet över att sådana skepp byggdes i Sverige med tårar i ögonen är borttagen. Däremot är delen om galjonsbilderna och hyllandet, både till dem som stridit för fädernelandet och till Karl XI som lade grunden för flottan, fortfarande med. På bilderna syns endast Nils direkta närmiljö och kapitlets sagokaraktärer. Inga skepp finns avbildade, trots att dessa var det som stod i fokus i skolboken. Här är det således större fokus på sagan än på den karaktäristiska hamnen. Örlogsfartygen och nationens historia tonas ned i denna version då det endast finns en kort referens till krig i det förgångna, Karls grundande av staden och olika skepp som har byggts. Den djupa stoltheten som Nils känner över sitt lands duktiga befolkning försvinner och därmed även en viktig karaktärisering av den nationella gemenskapen av strävsamma människor som lever och dör för sitt land.

I denna bok har bearbetarna tagit ganska mycket konstnärlig frihet med kapitlens innehåll vilket inte minst syns i delen om Stockholm och Skansen. Kapitlet som i denna bok har titeln ”Stockholm” består av delar från kapitlet som i skolboken heter ”Dunfin” och innehåller således ytterst få referenser till staden. Vidare har denna bok två kapitel med titeln ”Gorgo”. Det första av dessa innehåller delar av kapitlet som i skolboken heter ”Stockholm”, men även delar från kapitlet ”Gorgo, örnen”, och handlar om Nils vistelse på Skansen. Mycket är dock ändrat – Nils blir tillfångatagen av en fiskare som försöker sälja honom och pratar med Klement på Skansen om detta, men Nils blir aldrig såld utan lyckas fly ur den korg han är fast i. Han behöver därmed inte stå i skuld till någon och är endast kvar på Skansen för att han inte kan ta sig därifrån tills han hittar Gorgo och hjälper honom fly. När örnen tar sig

²¹⁵ Lagerlöf 1969, s.7.

ut blir Nils först rädd att han ska bli lämnad kvar, men Gorgo kommer tillbaka och plockar upp honom. Här finns det således inget samvetsqual eller någon vilja att hålla sitt ord eftersom Nils inte behövt avge några löften i denna version. Därmed försvinner även en del av Nils personliga utveckling. Även i första kapitlet är delen om att hålla sitt ord borttagen så denna aspekt av Nils utveckling står inte i fokus i denna utgåva.

Något som även försvinner ur denna del av berättelsen är beskrivningen av Stockholm och dess betydelse som nationens huvudstad. Klements berättelse finns inte med och därmed inte heller kungen och hans tal om Stockholm. Det enda som är kvar är en beskrivning av Skansen som delvis är tagen ur kungens tal:

Om Skansen hade pojken hört. Att allt gammalt och gott från hela landet förts samman där. Bondstugor och herrgårdar, kolarkojor och klockstaplar, husgeråd och sockendräkter av alla de slag. Här fanns också vilda och tama djur, och älg, björn och säl, hjort och rådjur, häst och ko och får, apor och påfåglar.²¹⁶

I denna korta passage kan man få en bild av att Skansen representerar historien och arvet från nationens alla regioner, men att Stockholm representerar nationen i miniatyr och att huvudstaden tillhör hela den nationella gemenskapen är inget som understryks. Snarare beskrivs Skansen som miljön där berättelsen utspelar sig. Att kungen helt är borttagen gör även att den gode och faderlige monarken som symbol för den nationella gemenskapen försvinner. Det stora fokus som lades på befolkningen och dess flit med en inkluderande syn på nationen är borttaget tillsammans med stoltheten över huvudstadens historia. Uppenbarligen har man ansett att Stockholms betydelse för landet inte behövde belysas i denna utgåva.

Delen som utspelar sig i Lappland har också genomgått stora förändringar – inte minst eftersom Åsa och Mats överhuvudtaget inte finns med i denna bearbetning. Mycket plötsligt får Nils veta av Gorgo att de nu flyger över Lappland, men Nils somnar och när han sedan vaknar är han i fjälldalen hos gässen. Här går han runt och hittar Akka, har ett kärt återseende med henne och berättar om sina upplevelser. Han testar precis som i skolboken Akkas känslor gentemot Gorgo genom att hävda att han endast funderade på att befria honom och fråga om hennes åsikt. Däremot försvinner delen om hur Nils hjälper Smirre blir fri från Skansen. Detta eftersom Smirres del i berättelsen slutar ganska tidigt med att Nils kedjar fast honom i en hundkoja (detta händer även i skolboken, men Smirre återkommer). Att denna del försvinner

²¹⁶ Lagerlöf 1969, s. 57.

gör att Nils inte på samma sätt visar sin mognad genom att hjälpa någon utan att få någon vinning utav det. Han får inte hjälpa sin nemesis och på så vis fredligt avsluta den konflikt som präglat hela resan. Istället slutar den med konfrontationen i hundkojan som ger ett mycket mer dramatiskt sagoslut med ett definitivt besegrande som inte heller inspirerar till några lärdomar förutom att Smirre var ond och förtjänade att straffas. Osjälviskheten som Nils väntas uppnå blir därmed inte lika tydlig.

Kapitlet som i denna utgåva tituleras ”Lappland” innehåller delar av det kapitel som heter ”Mot söder! Mot söder!” i skolboken, samt stycken ur kapitlet ”Hos lapparna”. Läsarna får veta att Nils tycker att att han ”aldrig varit i ett så fagert och härligt land” och det enda som stör honom är myggen – något som alla som befunnit sig i det norrländska inlandet vet är ett stort problem.²¹⁷ Han har tillsammans med Gorgo och Akka fått se olika delar av Lappland och särskilt Torneträsk lyfts fram. I skolboken är det endast tama renar han möter vid denna sjö (och på bilden som tillhör texten i denna utgåva syns endast renar, se bilaga 41), men i denna utgåva möter Nils samer och man har infört ett stycke som är hämtat från Åsa gåsapigas möte med samerna:

Men allra roligast hade det varit vid Torneträsk. En dag såg han lapparna slå läger. Sen de huggit ner några videbuskar och jämnat några tuvor var tomtplatsen klar, och när de slagit ner tältstängerna stadigt i jorden och hängt upp tältduken var bostaden färdig den också! Med inredningen var det lika lite besvär: granris och några renhudar på golvet, en kedja fäst i toppen av tältstången. I den skulle grytan hänga över elden när renköttet kokades. Då hade människorna i Kiruna malmstad vida större arbete med att få sina nya hus färdiga och ombonade innan den stränga vintern skulle börja. De var nog lika förvånade som Nils över lapparna som strövat kring här uppe i många, många hundra år utan att bry sig om bättre skydd mot köld och storm än tunna tältväggar. Medan lapparna säkert var lika förundrade över nybyggarna som gjorde sig sådan möda och arbetade så tungt när det inte fodrades mer än att äga några renar och ett tält för att kunna leva. Ja, det var ett ståtligt land. Nils var glad att han fått se det en hel lång sommar. Men någon lust att bo här ständigt – nej, han tyckte Akka hade rätt när hon sagt, att det här landet kunde nybyggarna ha överlåt it åt björn och varg och renar, och till lapparna förstås.²¹⁸

Det Nils tänker när han tänker tillbaka på sina resor med fåglarna i Lappland i ursprungsversionen lyder istället:

Vart han hade kommit, hade det varit grant och ståtligt land. Han var bra glad, att han hade fått se det, men inte hade han just velat bo där. Han måste medge, att Akka hade rätt, när hon sade, att det här landet kunde de svenska nybyggarna gärna lämna i fred och överlåta det åt björnarna och

²¹⁷ Lagerlöf 1969, s. 72.

²¹⁸ Lagerlöf 1969, s. 72-74.

vargarna och renarna och vildgässen och fjällugglorna och lämlarna och lapparna, som voro skapade för att leva där.²¹⁹

Intressant är att kontrasten mellan samerna och nybyggarnas levnadssätt bibehålls och samerna framställs exotiserande, och stycket om de olika levnadssätten anses vara så viktigt att det hämtas från ett kapitel som i övrigt är helt borttaget. Samtidigt beskrivs Lappland som fint, men inte som ett ställe man vill bo på ständigt – nybyggarna kunde lämna det till djuren och lapparna. I den här versionen utelämnas ”svenska” nybyggare samt att djuren och lapparna anses vara skapade för att leva i Lappland. Samerna hamnar även efter ett särskiljande komma efter uppräknandet av djur vilket medför mindre sammankoppling mellan samerna och djuren. Här poängteras inte heller på samma sätt att samerna är skapade för att leva i fjällen och man känner uppenbarligen inget behov av att specificera att nybyggarna är svenska. Man skulle kunna säga att samerna fortfarande exotiseras, men inte används i samma utsträckning för att rama in den nationella gemenskapen.

I princip all beskrivning av Lappland i texten är borttagen och landskapet ges inte därför inte samma narrativa betydelse – det är målet för resan men fungerar inte som en viktig del i uppbyggnaden av en nationell gemenskap eller av nationen som ett framtidsland fullt av resurser och möjligheter. Det lilla som återstår visar mer på en turistens blick om vackra vyer och exotiskt naturfolk – en plats man vill besöka, men inte stanna året runt. Fotografierna visar naturens storslagenhet och mycket av Lapplands skönhet är således överförd i visuell miljöbeskrivning (se bilaga 42). Bilden från bokens framsida återfinns i kapitlet om Lappland och därför kan man ändå anse att den norrländska naturen fortfarande anses viktig – dels med fjällen som mål för resan, dels som någonting typiskt svenskt (se bilaga 36). På 60-talet var kanske Norrland en mer självklar del av nationen, vilket medför att landsdelen inte behöver ”säljas” på samma sätt – den är redan inkorporerad i den nationella gemenskapen.

Delen om Nils hemkomst följer till stor del originalversionen. När Majros undersöker Nils beskrivs han på detta vis: ”Jo, han var lika liten och klädd på samma vis som då han for. Men ändå olik sig. Han var lätt och vig, ingen lat trögmåns. Ögonen lyste och han hade käck hållning. Majros blev glad när hon såg honom.”²²⁰ Här sammanfattas Nils tidigare drag som ”trögmåns” och man har även tagit bort att hans nya hållning ger respekt för honom, samt att trots att hans ser dystert ut så blir man glad av att se honom – i allmänhet, snarare än Majros

²¹⁹ Lagerlöf 1908, s. 594-596.

²²⁰ Lagerlöf 1969, s. 88-89.

personliga reaktion. Han får höra Majros berätta om situationen och sedan föräldrarnas dialog om att de mest saknar honom, men Nils reflekterande över detta och dilemmat med att visa sig och riskera större olycka är borttaget. Dilemmat belyses dock senare när han måste välja om han ska rädda gässen. Till stor del följer upplösningen skolboksoriginalet och fotografiet av återföreningen påminner om Lybecks illustration, med en kärleksfull omfamning från modern där barnet är litet och skyddat i sitt hem med sina föräldrar (se bilaga 43).

Avskedet från gässen följer i stort skolboken, även om man av någon anledning bytt plats på två stycken, vilket gör att händelseföljden blir osammanhängande. Detta är även illustrativt för vissa av de andra passagerna i boken där bearbetningen och förkortningen framkallat nödlösningar och tvära kast som gör att resan och äventyret inte alltid känns helt sammanhängande. Den sista bilden visar hur Nils drömmande ser upp mot himmelen efter gässen som lämnar landet (bilaga 44).

Förkortningen innebär att en del kapitel faller bort, däribland alla sidoberättelser, vilket inkluderar kapitlen om Åsa och Mats, men även ”Kråkorna” och ”Den gamla bondkvinnan” är borttagna fastän de tillhör Nils egen resa. Detta gör även att alla de dödsfall som jag har undersökt försvinner. Därmed kan man säga att man har gjort resan mer lättsam genom att ta bort flera av de tyngre passagerna. Med detta försvinner även diskussionen om barnens natur och rättigheter, om emigrationen och framtidstron.

Den engelska översättningen är i det stora lik den svenska versionen i text och bild. Däremot har man valt en annan bild som framsida (se bilaga 45). Detta är bilden som är på den svenska baksidan – Nils och gåskarlen pryder framsidan och således framhävs äventyret och karaktärerna snarare än den svenska naturen som figurerade på det svenska omslaget. På baksidan har man valt en annan bild där silhuetten av Nils och gåskarlen syns flyga över en skog i skymningen (se bilaga 46). Här är det snarast mystiken och äventyret som framhävs eftersom det inte är så mycket av naturen som syns. På baksidan står även att det är en oförglömlig berättelse för alla åldrar berättad i bilder från filminspelningen, men det internationella anspråket finns inte med, vilket i och för sig kanske inte behövs på en översättning som ändå i sig självt är ett fysiskt bevis på detta anspråk.

Ett annan intressant skillnad är att översättningen har en karta där Norden och Storbritannien syns (se bilaga 47). En del svenska orter är utplacerade och Sverige är illustrerat med små bilder på platser där äventyret utspelas. De andra länderna är namngivna

och Norge och Danmark har sina huvudstäder utplacerade (Nils resväg är dock inte markerad). På kartan ser det ut som att Sverige och Storbritannien ligger nära varandra och det kan finnas en poäng med att ha med båda länderna på kartan. De engelska läsarna får då inte bara reda på Sveriges geografi, utan får även dess kontext och eventuellt en närmare relation och ett större intresse för landet när det syns hur nära de ligger varandra. Den föreställda läsaren för översättningen anses således ha större nytta av en karta än den svenska läsaren då denna inte givits den geografiska förankringen.

En annan detalj som skiljer utgåvorna åt är att det kapitel som kallas för "Stockholm" i den svenska versionen ingår i den engelska i "Gorgo, the eagle" och således flyttas fokus än mer från huvudstaden. Även passagen om samerna skiljer sig åt. Man tar inte upp nybyggarna och kommentaren om samernas enkla sätt att leva som beskrivits lyder: "The Lapps had wandered around up here for many hundreds of years without bothering about a better shelter against storm and cold than thin tent walls."²²¹ Livsstilarna kontrasteras således inte utan allt fokus läggs på samernas exotiska och enkla naturlivsstil. Vidare skiljer versionerna sig en del i när vissa kapitel börjar och slutar, men detta gör ingen större skillnad då bearbetningen gör att kapitelindelningen är något godtycklig.

Sammanfattning:

Bearbetningen innebär att flera teman försvinner eller tonas ned. Både Nils moraliska utveckling, den geografiska förankringen i resan samt uppbyggandet av en nationell gemenskap och den nationella stoltheten är nedtonad. Så även passager som tar upp barns rättigheter och natur och tyngre passager som behandlar död och sjukdom. Detta pekar på att den föreställda läsaren har förändrats – det man presenterar är vackra idealbilder av olika delar av landet, men lägger inte fokus på den nationella gemenskapen eller fostrandet av dess medborgare. Den föreställda läsaren anses således inte ha samma behov av att inkluderas i den nationella gemenskapen eller fostras – särskilt inte till lydnad. Diskussionen om barnnaturen prioriteras inte, kanske för att den anses den överflödiga på 60-talet? De tyngre passagera är borttagna, vilket kan bero på att det inte anses passande att ta upp epidemier, barnadöd och grafiska våldspartier i en bok som ska passa alla åldrar på 60-talet då man fortfarande har krigets misär i minnet. Nikolajeva pekar på att

²²¹ Lagerlöf 1967, s. 72-74

efter andra världskriget, i samband med urbaniseringen och den stigande levnadsstandarderna, förvandlades döden till någonting främmande och därmed farligt. De flesta gamla dör på institutioner, barnadödligheten är mycket låg, och döden har blivit ett fenomen som barn normalt inte möter i sin vardag. Under en viss tid betraktades döden som ett mindre lämpligt ämne för barnlitteratur.²²²

Nikolajeva menar att döden som motiv dock kommer tillbaka under 1960- och 1970-talet, då ofta som något skrämmande, och att idag utsätts barn för mycket medievåld ”vilket leder till högre tolerans mot skildringar av döden”, men att döden dock fortfarande är ett kontroversiellt ämne i många länder.²²³ I denna utgåva av berättelsen har man valt att näst intill ta bort all död vilket visar att detta motiv inte ansågs vara något man ville förmedla. Det kan således peka på att döden i relation till barndomen var ett kontroversiellt ämne i ett samhälle där generellt få dog, men som fortfarande hade färskt minnen av krigens katastrofer. Detta kan även kopplas till den utveckling som Stearns pekar på med rekommendationer att hålla barn borta från sorg och begravningar samt det ökade fokuset på att hålla barn glada som båda kom från och med 1920-talet.²²⁴ På samma sätt som Disney kom med mer lättsam underhållning baserad på gamla sagor kanske denna bilderbok ämnade att göra lättsam underhållning av det klassiska verket som ligger mer i tiden. Vidare verkar bilderna i boken marknadsförande för Sveriges natur och kanske är de tänkta att inspirera till egna äventyr i landet.

Den engelska översättningen visar ett större fokus på sagan och äventyret på omslaget och har en tydligare geografisk förankring för resan med kartan. Den föreställda läsaren är således annorlunda och förväntas lockas mer av sago-/äventyrsomslaget samt ha mer behåll för kartan. Svenskarna anses inte behöva en karta över sitt eget land, och ingen av de tidigare undersökta upplagorna har heller innehållit en karta. Den svenska läsaren väntas således ha en nog bra kännedom om sitt land för att kunna navigera sig utan den – även i denna bearbetade version där resan blir mer ”hoppig”. Översättningen innehåller samma bilder som den svenska upplagan och det marknadsförande draget för den svenska naturen kanske är medveten för att inspirera turister. Kartan som ger bilden av en närhet mellan länderna ger då även intrycket av att det är lätt för briter att besöka Sverige. Geografin och det nationella-regionala perspektivet ges inte samma fokus som i tidigare utgåvor, vilket kan bero på att den nationella gemenskapen redan anses vara byggd och säker hos den svenska läsaren varför dessa passager

²²² Nikolajeva 2017, s. 97.

²²³ Nikolajeva 2017, s. 97.

²²⁴ Stearns 2017, s. 128 & 166-168.

är överflödiga. För en engelsk publik kanske underhållning och den visuella marknadsföringen av naturen anses viktigare än att bygga en nationell gemenskap av goda medborgare. Det faktum att passagen om samerna skiljer sig åt visar även att man i den engelska översättningen gått steget längre för att ta bort passager med eventuellt tunga teman och istället givit en exotisk idealbild. Den föreställda läsarens underhållning tycks således vara viktigare än förmedlingen av budskap om nationell gemenskap och personlig mognad och utveckling

Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige (1989) & The Wonderful Adventures of Nils & The Further Adventures of Nils (1984)

På 1980-talet kom en svensk, respektive engelsk nyutgåva – båda baserade på varsina tidigare adaptationer. Jag kommer att gå igenom dem var för sig och börja med den svenska.

Svensk nyutgåva av bilderboken

År 1989 publicerades en ny omarbetad utgåva av bilderboken från 60-talet. Denna har samma stående A4-format, men har en text som är bearbetad och redigerad av Rebecca Alsberg och nya illustrationer av Lars Klinting. Alla illustrationer i denna utgåva är detaljerade i färg och ser ut att vara målade med vattenfärger. Boken har en färgrik framsida med en bild av Nils på den flygande gåskarlen ovanför en dal med en älv, med en gård vid vattnet och berg i fjärran (se bilaga 48). Sagodraget syns tydligt då Nils, som Tummetott, och gåsen är placerad i förgrunden, men även naturen är framträdande i bakgrunden med den storslagna dalscenen. Här kombineras således sagan och naturen på ett sätt som reflekterar textens mix av saga och naturromantik. På omslaget står förutom titeln och originalförfattaren även ”en bilderbok illustrerad av Lars Klinting”, vilket pekar på illustrationernas betydelse i denna utgåva. Detta förhöjs även av texten på baksidan som dels citerar Lagerlöfs svar till ett brev, dikten som stod i början av boken från 60-talet (se bilaga 49). Texten hänvisar sedan till att Nils under årens lopp vunnit en plats i många läsares hjärtan och avslutar med: ”Nu kan nya generationer lära sig älska pojken och följa honom på hans färd tack vare Lars Klintings kärleksfulla bilder, lika mättade av ljus, luft och rörelse som Selma Lagerlöfs saga”.²²⁵ På botten av baksidan finns även en liten bild av Nils som står öga mot öga med två höns, en tamgås, en katt och en sparv. Redan på baksidan avslöjas alltså en syn på att den föreställda läsaren, ”nya

²²⁵ Baksidan till Lagerlöf 1989.

generationer”, behöver en ny utgåva med mer tilltalande bilder för att komma i kontakt med berättelsen.

Illustrationerna är något mer barn- och sago-orienterade med färgrika ”tecknade” målningar än fotografierna som illustrerat de tidigare utgåvorna. Då målade bilderna ger även ett mindre intryck av ett verklighetsanspråk än fotografierna, som skänkte en slags naturrealism. Illustrationerna i denna utgåva ger dock ändå en detaljerad naturskildring där kända platser är avbildade. Bilderna skildrar naturtrogna djur och människor, dock med vissa seriedrag för att uttrycka känslor i några av scenerna, och det är huvudsakligen Nils och tomten som står för det övernaturliga då flera av legenderna och sagorna om regioners historia inte representeras i bild. Vidare syns bilderbokens och tryckets utveckling i det faktum att bilder och text är integrerade och fungerar i symbios i denna utgåva. Detta visar på en mer komplex tryckteknik och större samhörighet mellan bilden och texten som smälter ihop i bilderbokens medium. Detta kallas blödning, vilket innebär att bilderna sprider sig utanför ramen och Maria Nikolajeva menar att många moderna bilderböcker har bilder utan vita kanter som täcker hela uppslaget, vilket gör att läsaren bjuds in i bilden och kommer närmare karaktärerna och handlingen till skillnad från ramen som skapar distans.²²⁶ Illustrationerna visar mycket inspiration från tidigare upplagor, men samtidigt har Klinting skapat innovativa bilder med rörelse och dramatik, även om död och dödskamper från ursprungstexten sällan illustreras.

På insidan av pärmen finns en målad karta av Sverige. Sverige är i färg med landskapen och resvägen utmålade, men i bilden syns även Norge, Danmark och Finland som dock är vita med endast nationernas namn utmålade (se bilaga 50). På bilden syns även gåskarlen flygandes och Nils som tittar upp mot gåskarlen, samt en kompass i ena hörnet. Kartan har således ett fokus på Sverige och det utanför gestaltas som tomt land, vilket speglar att det är Sveriges innehåll som är av intresse för den föreställda läsaren och är det som ska kartläggas. Även i texten rör sig Nils vid rikets gränser flera gånger, men går aldrig över gränsen och det ges inga direkta kommentarer om det som ligger på andra sidan – detta speglas således även i kartan. Vidare är det intressant att man här har valt att ha med en sverigekarta, vilket inte finns i de två tidigare svenska utgåvorna. I skolboken finns förvisso en dikt som beskriver Sveriges karta, men ingen riktig karta och i bilderboken från 60-talet finns varken karta eller kartdikt.

²²⁶ Nikolajeva, Maria, *Bilderbokens pusselbitar*, Lund: Studentlitteratur 2000, s. 79.

Det var uppe för diskussion att ha regionskartor i skolboken, något som dock valdes bort.²²⁷ Här har dock kartan prioriterats, vilket pekar på att den föreställda läsaren anses behöva och ha glädje av en karta över landskapen och resvägen.

Denna utgåva har ett förvånansvärt fylligt och ambitiöst efterord, skrivet av Alsberg, för att tillhöra en bilderbok. Detta ger boken en historisk förankring och känns riktat mot vuxna, och kanske äldre barn, och är försett med en fotobild (se bilaga 51). Efterordet berättar bland annat om uppdraget som Selma fick 1901 och beskriver tanken med skolboken som en spännande saga som ”skulle berätta om Sveriges geografi och göra barnen förtrogna med sitt land och folk”.²²⁸ Det hänvisar även till femtioårsjubileet som firades med en filmatisering och en bilderbok i anslutning till denna med fotografier från inspelningen samt en kraftigt förkortad text som fokuserade på själva resan på gåsryggen och Nils historia medan sidoberättelser försvann. Detta är alltså föregångaren från 60-talet. Denna utgåva anses ha tagit tillvara på den skickliga komprimeringen, men är bearbetad och man har bland annat återfört mer av den ursprungliga texten i dialogen. Alsberg trycker på att berättelsen inte längre används som läsebok, men ändå är läsvärd med dess teman om naturens rikedomar, att värna om miljön, landsbygd i gången tid som är viktig att bevara i minnet samt ett fängslande språk och ett målade berättande som ger liv till fantasin och utgör en lockande uppgift för en illustratör. Efterordet avslutas med orden: ”Genom Lars Klintings kärleksfulla bilder, lika mättade av ljus, luft och rörelse som som Selmas saga, kan nya generationers barn på ett lustfyllt sätt följa Nils Holgersson på han äventyr och förhoppningsvis lockas att läsa vidare om den underbara resan!”²²⁹

Efterordet visar att den historiska bakgrunden till boken och berättelsen anses vara av intresse för läsaren. Genom slutorden pekas även på syftet att introducera nya generationer av barn för berättelsen med de nya illustrationerna, och förhoppningsvis ska det väcka ett intresse att läsa fullversionen. Det blir således uppenbart att de nya bilderna anses göra bilderboken i ett med tiden och samtidigt att barn behöver introduceras för berättelsen i en välillustrerad kortversion för att eventuellt få ett intresse för fullutgåvan. Fullversionen anses således inte vara tillgänglig eller tilltalande för nya generationer – den föreställda läsaren

²²⁷ Thorup Thomsen 2007, s. 47.

²²⁸ Lagerlöf 1989, s. 95.

²²⁹ Lagerlöf 1989, s. 95.

behöver mer tillgängliga utgåvor, som har mer fantasifulla och färgrika bilder, en sverigekarta och ett efterord som ger berättelsen historisk kontext.

I denna upplaga har man valt att inte ha några tydliga kapitel med titlar. Istället startar vissa passager med en överdimensionerad bokstav, vilket indikerar nytt kapitel. Boken har däremot sidnumrering till skillnad från bilderboken från 60-talet som hade kapitel, men ingen sidnumrering.

I denna bilderbok är Nils målad som en pojke med goda proportioner och han ser ut som en äldre pojke. Han har vitt rufsigt hår under en röd toppluva, en vit skjorta med en grön väst, gula skinnbyxor som är lappade och har hängslen, gråa knästrumpor, en kniv i bältet och träskor. Ansiktet är väldigt slätt och sparsmakat och får honom ibland att se lite yngre ut eller som en tecknad figur. I denna version anges inte hur gammal Nils är, utan meningen som specificerar Nils ålder är precis som i den föregående bilderboken bortagen, och hans mognad varierar i bilderna. I slutet ser han mycket ung ut, vilket kanske kan illustrera att han blir ett barn igen när han är tillbaka hos sina föräldrar och inte ständigt hotad av naturens faror. På vissa bilder ser han dock allvarlig ut och som mer en tonåring. På berättelsens första bild ser han mycket uttråkad ut – lite som en lat tonåring, medan han på bilden där han säger adjö till gässen ser ut som en liten pojke (se bilaga 52 & 53).

I det första kapitlet är det slående att Nils i denna utgåva lovar att bli lydig igen – bearbetaren har alltså specifikt valt att lägga till detta som ett eftersträvansvärt drag. Intressant är då att koppla detta till att Holmdahl menar att det på 90-talet kom ökade krav på disciplin och lydnad då barn ansågs ha blivit för impulsdrivna och egocentriska och man ville ha ”kärleksfulla, närvarande och gränssättande föräldrar”.²³⁰ Därför är det inte särskilt konstigt att detta drag kommer tillbaka. Likt den tidigare upplagan fokuserar bilderna i det första kapitlet främst på Nils och djuren, men även Skåne och gården syns.

I Karlskrona-kapitlet är det än mindre fokus på skeppen och staden eftersom Nils inte ens uttrycker ett intresse att se dem när han beger sig ut och utforskar. Galjonsbilderna är det som får representera nationens historia, och i denna upplaga förstärks deras betydelse av att de är illustrerade och på ett dramatiskt sätt ramar in hyllningsscenen (se bilaga 54).

I kapitlet om Skansen har man valt att ta bort en passage där det i bilderboken från 1960-talet stod att Nils fick vara försiktig för att inte skära av sig halspulsådern när han

²³⁰ Holmdahl 2000, s. 201.

sågade av repen han var bunden med. Vidare finns ingen referens till Stockholm och det är endast Skansen som finns med på bild (se bilaga 55).

I kapitlet om Lappland har man valt att ta bort passagen om ljuset och istället ta med att Västerbotten ser ut att tåga söder ut och vilken uppståndelse det skulle väcka, men det står inget om naturen i texten. Passagen om samerna är något annorlunda. Innan lägret beskrivs och kontrasteras med nybyggarna kommer det en del om gruvstaden, malmen och järnvägen:

en dag flög de till Luossajaure, en liten sjö som låg långt norrut. Vid sjöns södra ände reste sig en väldig bergklump som hette Kirunavaara och som visst bestod nästan helt av järnmalm, och på andra sidan låg ett lika rikt järnberg som hette Luossavaara. Man höll på att bygga en järnväg dit upp och det uppfördes också en station och bostäder åt alla arbetare och ingenjörer som skulle bo där för att bryta malm. Det sprängdes och murades och snickrades, men så var det också en hel liten stad som höll på att växa fram.²³¹

I denna utgåva kommer således gruvnäringen och järnvägen med, som var så viktig för nationen och dess framtid, och passagen liknar mer den ursprungliga från kapitlet ”Hos lapparna”. På botten av sidan finns även en bild på ett samepar med en ren, en lapphund och kåta med fjällen i bakgrunden (se bilaga 56). Större fokus ges således till samerna och gruvstaden och de får igen representation i bild.

Nils återförening med sina föräldrar avbildas likt tidigare upplagor, med Nils i naturlig storlek i en kärleksfull och trygg omfamning med sin mor (se bilaga 57). Här syns dock även gässen dansa iväg i bakgrunden. Den sista bilden på avskedet med gässen visar honom som en liten pojke igen, och i likhet med tidigare utgåvor tycks det som att Nils blir ett barn igen när han har föräldrar som kan ta hand om honom (se bilaga 53).

Sammanfattning:

De nya illustrationerna syftar till att hjälpa den föreställda läsaren, ”nya generationer”, att introduceras för berättelsen som blivit en klassiker, men som inte längre naturligt presenteras för barnen eftersom den inte längre är läsebok i skolan. Underhållningsmarknaden för barn har vid det här laget vuxit sig stor och det krävs kanske en något mer tillgänglig och lättsmält version för att barnen ska välja att läsa om Nils, och gör de det kanske de sedan vill läsa fullversionen. Den föreställda läsaren tycks anses ha ett kortare koncentrationsspann och ett större behov av engagerande bilder. Detta kan kopplas till Stearns argument om att vuxna känner ett större krav att tillhandahålla underhållning för barnen så att de är glada och inte blir

²³¹ Lagerlöf 1989, s. 69.

uttråkade.²³² Dessutom får den svenske läsaren här en karta, vilket innebär att den nu anses viktig för läsaren. Kanske anses barnen inte ha kunskap om Sveriges landskap längre? Vidare gör den förkortade versionen att resan blir hoppig varför ett visuellt hjälpmedel kan göra det lättare för läsaren att hänga med.

Illustrationerna kombinerar sagan och naturromantiken på ett sätt som påminner om Lybecks illustrationer, även om bilderna här blir mer ”tecknade” och barnsliga jämfört med Lybecks realism. Trots att denna utgåva, likt bilderboken från 1960-talet, saknar många av de naturbeskrivande och nationsbyggande passagera förstärks ändå vissa av de existerande passagera – såsom nationens historia och Karlskronas funktion som nationens försvar i galjonsbilderna, och Lapplands natur och potential för nationens framtid samt den regionala karaktären med större fokus på urbefolkningen. Således blir nationen och dess inramning mer framträdande, men det handlar inte om ett inlemmande i den nationella gemenskapen eftersom befolkningen, som gavs sådan vikt i skolboken, inte står i centrum – det gör istället naturen och äventyret.

Likt den tidigare bilderboken saknas kapitlen som behandlar döden samt barns natur och rättigheter – en av passagera som påpekar närheten till döden (med kniven på Skansen) är till och med borttagen från texten från 1960-talet. Våld och död är således något som inte anses passande för den föreställda läsaren. Inte heller anses läsaren behöva någon diskussion om barns natur för även om den ideala situationen med kärleksfulla och trygga föräldrar finns med i bild försvinner det om barns rättigheter. Kanske anses dessa rättigheter självklara året innan Sverige ratificerade Barnkonventionen?

Engelsk nyutgåva av Howards översättning

1984 kom en bearbetad brittisk nyutgåva av Howards översättning med illustrationer och omslag av Hans Baumhauer. Omslaget är i färg och boken innehåller 64 svartvita illustrationer, en på vardera försättsblad och sedan 41 st i del ett och 21 st i del två. Här är de båda delarna samlad i en volym, men den är ändå uppdelad inuti där delarna får egna innehållsförteckningar och försättsblad. I slutet av boken finns även en ”table of pronunciation” lik den som fanns med i den första översättningen, med vissa små justeringar. Boken tituleras som ”A children’s illustrated classics paperback” och på baksidan står det kort om bokens ursprungår och framgång samt en mycket kort sammanfattning av handlingen,

²³² Stearns 2017, s. 161 & 163.

med fokus på vikten av att vara snäll mot djur.²³³ Denna utgåva har ingen karta och den förstådda läsaren anses således inte behöva den.

Omslaget har en bild i färg på Nils med tamgäsen och vildgässen (se bilaga 58). Nils ser väldigt liten och nätt ut, mer lik Bauers Tummetott än Heartts, och har ett barnsligt ansikte. Boken har ett försättsblad med en teckning där Nils flyger med gässen innan den första innehållsförteckningen (se bilaga 59). På försättsbladet innan den andra innehållsförteckningen finns en teckning av Nils och en svan med Smirre i bakgrunden (se bilaga 60). Illustrationerna har en skisslik stil och har en varierande detaljrikedom. De allra flesta fokuserar på djuren eller karaktärerna i boken, och vissa visar inspiration från Lybeck. Bilderna har även en barnslig och sagolik stil. Nils som tummetott varierar lite i storlek och stil, men han gestaltas oftast som väldigt barnslig, med runda kinder och lockigt hår – när han är lite större ser han ut som ett litet barn och även i sin naturliga storlek ser han betydligt yngre ut än fjorton år trots att Nils ålder står i texten. Nils presenteras redan på första bilden som Tummetott – där han står i boken bredvid spegeln (se bilaga 61). Endast på en bild syns Nils i sin naturliga storlek – när han vinkar adjö till gässen i slutet och då syns han bakifrån (se bilaga 62). Sedan avslutas berättelsen med Nils som Tummetott igen där han lyckligt kramar om en gås (se bilaga 63).

Kapitlet om Karlskrona har i denna utgåva en illustration av ett modellskepp (se bilaga 64) samt en på skepp i hamnen, och därmed blir det ökat fokus på skeppen som är symbolen för staden och nationens historia och befolkningens flit. Således förstärks stoltheten över den nationella gemenskapen istället för sagodragen i detta kapitel.

Mycket i texten är sig likt ursprungsöversättningen, med vissa undantag som kommer att tas up nedan, och likt de tidigare engelska utgåvorna avbildas döden och våldet varken i ”Kråkorna”, ”Den gamla bondkvinnan” eller i kapitlen om Åsa och Mats. Det är således inget man vill visualisera i denna nyutgåva av en barnklassiker.

Kapitlet om Stockholm är något annorlunda än i den tidigare översättningen. Dels har man valt att illustrera detta kapitel med båtar framför silhuetten av Stockholm istället för med sjöjungfrur. Således blir det ett ökat fokus på staden genom bilden, men samtidigt har man valt korta ner kungens tal och har tagit bort mycket om stadens historia, och stoltheten över befolkningens flit, och dess funktion för nationen. Därmed försvinner en del av ambitionen att

²³³ Lagerlöf 1984, baksidan.

inlemma den föreställda läsaren i den nationella gemenskapen, men eftersom den föreställda läsaren är brittiska barn på 80-talet som vill nöjesläsa en klassiker snarare än sekelskiftets svenska skolbarn kanske denna funktion inte prioriteras.

Även kapitlet om Västerbotten och Lappland är mycket förkortat. Delen om de utforskande fåglarna är med, men sedan är delen om det vandrande landet förkortat varför delen som tar upp Norrlands naturs skönhet och tillgångar försvinner. Det enda som är med är ljuset. Sedan är hela delen om den store förstenaren borttagen. Nils somnar och vaknar sedan direkt i fjälldalen. Detta kapitel har heller inga bilder och således försvinner både fokuset på naturen och Lapplands betydelse för nationens framtid.

Delen om Åsa och Mats är som sagt inte illustrerad och precis som i den tidigare utgåvan av Howards översättning är begravningen borttagen. En del om de tidigare dödsfallen och sjukdomen är mer nedtonad än i den tidigare översättningen då meningar, såsom: ”They knew not if the time hade been long or short, but they remembered that they were always having funerals at home”, om de många begravningarna är borttagna.²³⁴ Kapitlet om samerna är här även förkortat. Berättelsen om den överlevande pojken och flickan är bortklippt och därmed försvinner delen som idealiserar samernas livsstil och visar en ideal bild av samlevnad och förståelse och även fokuset på samerna och naturen. I denna utgåva är även översättningen ”race” kvar, vilket tillsammans med det minskade fokuset på samernas livsstil och naturen gör att motsättningarna hamnar mer i förgrunden. I detta kapitel finns endast en bild och den föreställer Åsa och Jon som syns bakifrån tillsammans i båten med en man som ror (se bilaga 65). Denne gestaltas dock i samisk dräkt, vilket inte stämmer överens med texten där det är en arbetare som ror. Man har således med en slags nödlösning fått med en same på bild utan kontext. Detta verkar exotiserande eftersom man har prioriterat dräkten, men inte kulturen. Likt i Lybecks illustration blir det dock även fokus på återföreningen mellan far och dotter och det faktum att Åsa nu har en förälder att ty sig till och kan ”bli barn igen”, även om större fokus ges till den samiska mannen som i bilden syns framifrån. Nils återförening med sina föräldrar får dock ingen motsvarighet i denna upplaga eftersom denna scen inte illustreras – större vikt läggs på avskedet med gässen och deras relation (se bilaga 62 & 63).

²³⁴ Lagerlöf 1911, s. 243.

Sammanfattning:

Till skillnad från bilderböckerna finns mer av de tyngre passagerna med död, våld och sjukdom kvar, men dessa illustreras inte och vissa passager dämpas även på samma sätt som man tagit bort sådana meningar i den nya utgåvan bilderboken. Detta är således ett drag som anses behövas tonas ned och inte förstärkas med bild. Likt den tidigare utgåvan av Howards översättning är illustrationerna fokuserade på karaktärerna, djuren och sagan och till skillnad från bilderböckerna står naturen inte i fokus. Förkortningen från den tidigare översättningen gör att flera av de passager som i skolboken fungerande inlemmande i den nationella gemenskapen och kartläggande för nationen, dess regioner och dessas plats och funktion i den nationella kontexten försvinner.

Lydnaden finns kvar, precis som i Howards tidigare version, till skillnad från bilderböckerna från 1960-talet och därmed anses detta inte vara ett problematiskt drag för den brittiska målgruppen på 1980-talet. Eftersom begravningen inte är med här kommer således inte diskussionen om barnens natur och rättigheter, däremot porträtteras Nils som en väldigt liten och oskuldsfull pojke med runt ansikte och lockigt hår, trots att han beskrivs som en ranglig, lat och odräglig tonåring. Man har därför valt att avbilda honom mer som ett romantiskt barn, vilket kan tas som ett tecken på att detta ideal lever kvar, och idealet av den skyddade barndomen finns representerad i både text och bild i Åsa och Jon.

Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige (2017) & Nils Holgersson's Wonderful Journey through Sweden (2014)

På senare tid har det utkommit nya utgåvor både på svenska och engelska – en helt ny bearbetning på svenska och en helt ny fullständig översättning på engelska. Dessa har tagit olika inriktningar och kommer nedan att behandlas var för sig med början med den svenska för att illustrera dessa.

En ny svensk bearbetning av Arne Norlin

År 2017 utgavs en ny bearbetning av berättelsen om Nils Holgersson på 247 sidor. Boken är bearbetad av Arne Norlin och har illustrationer av Anton Pieck. Omslaget är däremot illustrerat av Johan Egerkrans och förställer Nils på gåskarlens rygg flygandes över åkrar och fält (se bilaga 66). På bilden syns även ett pilträäd, en stengärdsgård, en väderkvarn och några hus. Bilden har en stil som för tankarna till tecknat och anime, och Nils ser mer ut som en

seriefigur med alvliknande drag än som en realistisk pojke. Sagodraget är betonat och bilden har en modern stil som kan vara tänkt att locka barn som idag ser och läser mycket serier, anime och manga. Trots detta drag är Nils, intressant nog, inte lik sin faktiska japanska animegestaltning från 80-talet. Nils avbildas här med vit toppluva, knäbyxor i skinn, träskor, skjorta och väst samt med blont hår och fundersamt ansiktsuttryck. Eftersom han liknar en sagokaraktär är hans ålder svår att avgöra. Denna utgåva har ingen innehållsförteckning och stor frihet har tagits med kapitelindelning och titlar eftersom mycket är bortklippt.

På bokens baksida citeras bokens första två stycken och även information om den nya utgåvan:

I denna nyutgåva har Arne Norlin, en av våra mest uppskattade barnboksförfattare, gjort en omfattande bearbetning av ursprungstexten. Han har framför allt tagit fasta på de gripande djurhistorierna, med Karrs och Gråfälls saga som ett givet huvudnummer. Men det handlar också om Nils Holgerssons egen utvecklingshistoria, från lat och elak till god och modig. Under resan på gåsens rygg lär sig pysslingen nämligen att samarbeta, ta hänsyn, hjälpa till – och att bry sig om.²³⁵

Djurberättelserna är således centrala, så pass att de till och med nämns före Nils egen utveckling, som dock också är central. Han beskrivs som elak och lat, precis som i första boken, men dock inte som oduglig och ointresserad av skolan. Målet är inte formulerat som att bli en god medborgare, utan allmänt god och modig samt bry sig om och hjälpa andra.

Boken har även ett efterord författat av Norlin där detta fokus upprepas. Norlin ger här en bakgrund till bokens tillkomst. Vidare förmedlar han en tydlig uppfattning om dagens barn:

Få av dagens nioåringar skulle orka ta sig igenom originalversionen av Nils Holgersson. Det beror inte bara på att den är så tjock, drygt sexhundra sidor, utan framför allt på att de flesta av historierna och sägnerna om de olika landskapen, hur vackra och poetiska de än är, har ett begränsat intresse för dagens barn. En del stycken om troll och jättar känns faktiskt som transportsträckor. Kanske var de eftergifter åt den ”sagostämning” som beställarna önskade.²³⁶

Han påpekar även att karaktärerna Åsa och Mats har valts bort, även om detta var ett svårt val. Han sammanfattar dem som karaktärer och menar att Åsa fungerar som en ansvarstagande och klok motbild till Nils och att hon mot slutet blir en hjältinna. Han menar att syskonen kanske skulle kunna ägnas en egen bok, om inte *Barnen från Frostmoffället* redan funnits. Norlin argumenterar även för att man ska förkorta och förenkla berättelsen om Nils. Han pekar på att ”det kanske är nödvändigt för att denna fantastiska historia över huvud taget ska

²³⁵ Lagerlöf 2017, baksidan av boken.

²³⁶ Lagerlöf 2017, s. 252-253.

bli läst i dag”, och menar att Lagerlöf inte själv var främmande för bearbetningar och själv gjorde den första lättlästa versionen.²³⁷

Här finns således en uppfattning om att dagens barn, bokens föreställda läsare, inte orkar ta sig igenom ursprungsberättelsen. Den är dels för lång, dels intresserar sägnerna och naturbeskrivningarna inte längre barnen. Dessa delar är inte prioriterade utan det är istället djursagorna och Nils äventyr som står i centrum. Snarare än lärdom om landets regioner och natur samt vackra literära sagostycken tycks de gripande djursagorna med moraliska lärdomar och utvecklingsmotivet vara bearbetningens fokus. Samtidigt har ett efterord lagts till som verkar ha en vuxen, förälder, som läsare där man får information om ursprungsverket och syftet med bearbetningen. Detta kan bero på att man känner att man vill göra ursprungsverket rättvisa och förklara tanken bakom bearbetningen. Det faktum att Norlin känner ett behov att argumentera för en förkortad och förenklad version pekar på att det kanske inte är allmänt accepterat att omarbete ett klassiskt verk på detta sätt. Han pekar dock på behovet av en sådan version då han upplever att boken inte annars blir läst.

På insidan av bokens pärm finns en karta över Sverige av Samuel Svärd med Nils resväg samt namnen på alla landskap utmärkta (se bilaga 67). Sverige är grått och på bilden syns även Norge, Finland och Baltikum, men endast som vita, namnlösa silhuetter. På bilden finns även en svart silhuett av en räv och fyra gäss. På denna bild är således Sverige i fokus, som sätts in i ett sammanhang, men utan att ge någon uppmärksamhet till denna kontext. Det är vidare endast orter som Nils besöker som utmärks på kartan efter hans resväg och en del, som tillhör de borttagna kapitlen, finns inte med på kartan. Detta ger en ojämn fördelning – i Norrland finns bara tre platser namngivna, varav en endast kallas ”Skogsbranden” efter kapitlets titel. Ingen plats i Lappland, Västerbotten eller Norrbotten är utmärkt, vilket är intressant då detta är en region som bär stor vikt i ursprungsversionen och utgör målet för gässens resa. Den föreställda läsaren anses alltså ha nytta av en karta över Sveriges landskap med Nils resväg utmålad, men denna karta tycks snarare fungera som ett hjälpmedel för att navigera i sagan än för att ge större kunskap om landets olika regioner – detta eftersom många regioner lämnas helt okommenterade på kartan, vilket får anses spegla deras vikt i denna bearbetade version. Man skulle således kunna säga att kartan snarare syftar till att hjälpa läsaren navigera i berättelsen än för att skapa en föreställd nationell gemenskap. Den

²³⁷ Lagerlöf 2017, s. 253.

föreställda läsaren anses alltså behöva denna typ av visuella hjälpmedel – inte för att lära sig om landet, men för att hänga med i berättelsen.

Trots att bokens omslag har en ganska modern tecknad stil har man valt att illustrera boken med äldre bilder av den holländske konstnären Anton Pieck, som är känd för sin nostalgiska sagostil och bilderna i boken har en mer klassisk sagokaraktär. Detta skapar en intressant kontrast mellan traditionellt och modernt. Bilderna är målade i färg, de är detaljrika och Nils finns med på de flesta av bilderna. Naturen syns i bildernas bakgrund, men fokus ligger på karaktärerna och olika scener ur berättelsen. Att illustrationerna dessutom är målade av en holländsk snarare än en svensk illustratör minskar även den nationella förankringen i denna bearbetning, vilket reflekteras i bilderna som sällan visar detaljerade svenska vyer. Bilderna är sagolika i sin stil, men djuren är realistiskt målade. Boken är dock sparsmakat illustrerad med endast 14 illustrationer (förutom kartan och omslaget) utsprida på bokens 247 sidor. Intressant är därför att den föreställda läsaren inte anses behöva många illustrationer för att hjälpa fantasin i bokens scener, men kartan med resvägen är prioriterad.

I denna utgåva är Nils endast porträtterad som Tummetott, något som visar på sagoorienteringen då man aldrig får se Nils i sin normala storlek, men detta knyter även an till till den ursprungliga skolboken eftersom den enda bilden av Nils i denna är just Tummetott. Nils som pyssling är dock proportionerligt gestaltad och ser ut som en lite äldre pojke i förkrympt format. Nils utseende är överhuvudtaget likt det läsaren får se av Nils i Bauers bild, Nils har de klassiska bondkläderna och träskorna, men här ges han färg. Han har en vit toppluva och blont lockigt hår och ett slätt och oskuldsfullt ansikte. Den bild där Nils syns tydligast är där han lockar råttor från Glimmingehus, men även här syns han dock endast från sidan (se bilaga 68).

Första kapitlet skiljer sig ganska mycket jämfört med tidigare utgåvor och har en helt annan inledning:

För hundra år sedan levde en pojke som hette Nils Holgersson. Han bodde på en liten gård i södra Skåne och såg väl ut som de flesta bondpojkar på den tiden: lång och smal med ljust hår. Han var klädd i skjorta, väst och knäbyxor av skinn. Utomhus hade han alltid träskor på fötterna. Nils var inte särskilt snäll. Nej, han var dum och lat och det gick dåligt för honom i skolan. Hans far menade att han knappt dög till att vakta gårdens gäss. Dessutom var han elak mot både människor och djur. Egentligen tyckte han bäst om att sova – och äta. Och göra bus, som att dra katten i svansen.²³⁸

²³⁸ Lagerlöf 2017, s. 5.

Norlin har således valt att historisera berättelsen om Nils. Ingen tidsangivelse av denna typ har funnits i någon av de andra undersökta utgåvorna. Läsaren har istället fått gissa sig till tiden utifrån ett antal avslöjande detaljer (exempelvis att Nils möter en fiktiv Lagerlöf som håller på att skriva skolboken). Han väljer även att framställa Nils utseende som tidstypiskt för hans samhällsklass. Vidare är platsen specifik och läsaren får senare även veta att våren är tidig eftersom han befinner sig i södra Skåne och således utgår man här ifrån ett utanförperspektiv likt det i skolboken. Man skulle kunna säga att berättelsen redan på första sidan placeras i en specifik temporal och geografisk kontext. Till skillnad från i skolboken har man valt att ta bort att Nils ”inte ville” lära sig något, snarare går det dåligt och denna formulering lägger mindre skuld på Nils. En annan skillnad som är intressant är att porträtten på väggen finns med, men dessa beskrivs bara som ”bilderna på kungen och drottningen”, utan något tillägg om att de är danska, vilket gör att den regionala karaktären i detaljen försvinner.²³⁹ Man har därmed valt att historisera berättelsen, men samtidigt ta bort historiskt viktiga detaljer. I denna version lovar Nils också att han ska bli lydiga, och detta anses därför inte vara ett problematiskt drag i denna utgåva. När Nils flyger med gässen sker ett främmandegörande likt i skolboken då Nils inte känner igen sig – ”ingenting var sig likt när man såg det uppifrån”.²⁴⁰ Detta kapitel har en illustration av när Nils lyfter tillsammans med gåskarlen – en scen som blivit frekvent illustrerad (se bilaga 69). Däremot är det gården och djuren som står i fokus på denna bild snarare än det Skånska landskapet som man endast skimtar i bakgrunden. Trots att Nils hem inte ses som absolut försvinner ändå mycket av den regionala prägeln från originalet och därmed även en del av Lagerlöfs perspektiv av regionerna i en nationell kontext.

När Nils och gässen kommer till Karlskrona sker inget främmandegörande utan Nils verkar känna igen sig direkt. Däremot kommer ett fokus på krigsskeppen med en gång i och med anekdoten om Nils morfar. Historien om varven finns även med, men inte kommentaren om Nils tårögda stolthet över befolkningens slit för fädernelandets flotta. Hyllningen av galjonsbilderna finns med och här hyllas ”alla som dött för vårt land” snarare än stridit för det – det är således uppoffringen snarare än striden som belyses.²⁴¹ Skeppen och varvet får dock inget fokus i bild då kapitlets enda illustration endast visar statyn och fattigbössan (se bilaga

²³⁹ Lagerlöf 2017, s. 7.

²⁴⁰ Lagerlöf 2017, s. 17.

²⁴¹ Lagerlöf 2017, s. 66.

70). Karlskronas funktion som nationens försvar och nationens historia förmedlas till läsaren men stoltheten över befolkningens flit, och i förlängningen över att tillhöra samma nationella gemenskap försvinner.

I kapitlet om kråkorna finns de våldsamma striderna kvar, men intressant nog går Nils kniv inte längre genom ögat in i hjärnan utan träffar Vind-II i hjärtat. Detta är en medveten ändring av händelseförloppet och därför är det ett intressant val. Kanske anses det vara en mindre groteskt död i en barnbok, och en kniv i hjärtat är kanske en mer vanlig död inom sagolitteraturen och mindre målande. Nils dramatiska kamp med Smirre i stugan får däremot till och med en illustration där Nils tänder eld på räven (se bilaga 71). Detta våld tonas därmed inte ner. Smirre överlever dock denna strid och därför blir det kanske inte lika dramatiskt som om räven hade dött. I detta kapitel har även ändringar skett eftersom Åsa och Mats inte kan komma och öppna dörren för att rädda Nils eftersom de är bortklippta. Istället får kråkan Fumle Drumle överleva och rädda Nils från att antingen brinna upp eller bli uppäten genom att flyga upp med honom genom skorstenen.

Kapitlet om den gamla bondkvinnan finns med och således även hennes död som jämförs med Nils morfar. Även emigrationen till Amerika är med, men i denna utgåva får läsaren veta direkt att det är till Amerika barnen har åkt istället för när Nils i slutet undersöker stugan och ser alla gåvor som kvinnan har fått. Det står också att de specifikt har åkt iväg för att ”bli rika”, vilket gör att deras motiv framstår som girigt och själviskt.²⁴² Dessutom är delen om att kvinnan fått veta att landet går att göra brukbart borttagen vilket gör att framtidstron för nationen försvinner. Även Nils tankegångar om att han gärna önskar att hans föräldrar saknar honom, men att han inte är en person man saknar, är borttagen. Denna del av hans självkritik och växande självinsikt försvinner således. Både berättelsens nations- och moralbyggande drag är således nedtonade i denna utgåva. Denna passage saknar illustration.

Kapitlet om Nils besök på Skansen tituleras Skansen, vilket tar bort fokuset på huvudstaden. I detta kapitel är Klement Larsson omdöpt till Kalle Härdelin, och Kalle köper Nils från fiskaren, men släpper honom direkt utan några motkrav och delen om kungen och han berättelse om Stockholm är borttagen. Således försvinner huvudstaden och dess betydelse för nationen och den nationella gemenskapen. Även Nils moraliska dilemma och ovilja att

²⁴² Lagerlöf 2017, s. 109.

svika sitt ord, vilket är en viktig del i hans personliga utveckling, är borta. Ingen bild finns heller för att visualisera Stockholm eller Skansen.

Kapitlet om Lappland är mycket förkortat och nästan all beskrivning av naturen är borttagen. Det enda som sägs är att Nils tycker att det var ”som om marken och allt som fanns under dem, skog, hus, ängar, älvar, städer och sågverk, sakta drog sig söderut”.²⁴³ Sedan tycker Nils att det är för enformigt, somnar och vaknar sedan i dalen. När han träffar Akka berättar han om att han hjälpte Smirre på Skansen och därför finns en del som är viktig för att visa på Nils utveckling med, vilken saknas i bilderböckerna. Detta kapitel har ingen bild, men en del av det följande kapitlet ”Mot Söder” är av intresse för beskrivningen av Lappland:

Var han än hade kommit hade det varit grant och ståtligt. Han var glad för att han hade fått se det, men han skulle inte vilja bo där. Han höll med Akka, som menade att det här landet kunde nybyggarna gärna lämna ifred och överlåta till björnarna och vargarna och renarna och vildgässen och fjällugglorna och lämlarna och samerna, som var vana vid att leva där.²⁴⁴

Detta är det enda som nämns om samerna som därmed får en väldigt marginell roll i denna utgåva. Här används dock ordet ”samer” snarare än ”lappar” som alla tidigare utgåvor använder. Vidare väljer Norlin att formulera det som att de är vana att leva där snarare än ”skapta”. Detta kapitel har även en bild på Nils, Akka och Gorgo som flyger över ett fjäll, men detta är det enda av den norrländska naturen som läsaren får se (se bilaga 72). Således får nationens nordliga del en väldigt liten roll både när det gäller natur och befolkning i förhållande till skolboken, och får här kanske minst roll av alla de undersökta verken.

Nils hemkomst skiljer sig lite från skolboken. När Nils åker till gården tvekar han inte av någon oro för gåskarlen och talet med Akka om naturen är borttaget. När Nils träffar Majros sägs inget om att han har en respektingivande hållning eller att man blir glad av att se honom. Nils får veta av kon att hans mor inte sörjt gåsen men har sörjt honom och Nils blir mycket rörd. I dialogen mellan föräldrarna får läsaren veta att de inte vill lämna gården för att Nils då inte har ett hem att komma tillbaka till, men delen om att pojken är allt de behöver är borttagen. När gässen blir tagna till slaktbänken tvekar Nils endast mycket kort innan han konfronterar föräldrarna. När Nils sedan har omfamnat sin mor och insett att han är stor igen märker han att det ligger guldmynt på trappstegen som löser alla familjens problem. Detta är ett nytt tillägg som ger ett mer definitivt lyckligt slut för familjen, som samtidigt tar bort budskapet att allt de egentligen behöver är varandra och vikten av gemenskapen och den

²⁴³ Lagerlöf 2017, s. 211.

²⁴⁴ Lagerlöf 2017, s. 215-217.

kärleksfulla relationen mellan föräldrar och barn. Återföreningen illustreras heller inte vilket gör att detta budskap inte heller förstärks visuellt.

Avskedet från gässen är mycket likt skolboken, med ändringen att Nils verkligen önskade att han var Tummetott igen innerst inne, inte bara nästan. Detta gör att det blir en full önskan istället, vilket underminerar allt Nils har lärt sig av sina erfarenheter från resan. Denna del är inte heller illustrerad och läsaren lämnas således utan någon avslutande bild. Detta återknyter till skolboken där de sista två kapitlen inte heller får någon bild utan allt fokus ges till texten i äventyrets upplösning.

Sammanfattning:

Norlin har skapat en bearbetning där den föreställda läsaren är dagens svenska barn som inte anses ta sig igenom den gamla skolboken och inte ha något intresse för den geografiska förankringen med naturbeskrivningar eller sagosägner. För att de ska komma i kontakt med berättelsen är en bearbetning nödvändig. Intressant nog är det inte illustrationerna som väntas fånga intresset då boken är sparsamt illustrerad med gamla illustrationer som kommer från den holländska översättningen. Däremot har man valt att skapa ett omslag i modern seriestil och lägga till en karta över landskapen och Nils resväg. Både på denna karta och i narrativet tappar landets norra del betydelse – Lappland fungerar endast som ett mål och då nästan endast som en mötes- och vändplats. På samma sätt försvinner huvudstaden, vilken också hade stor vikt i skolboken. Berättelsen kontextualiseras både temporalt och geografiskt i det första kapitlet, men både regionernas särart och betydelse i den nationella kontexten är nedtonade och så även betoningen av nationens tillgångar och potential samt stoltheten över den nationella gemenskapen. Förkortningen gör även att resan blir ganska hoppig vilket gör att resans geografiska förankring försvinner i texten, varför det kanske blir viktigare med en kompletterande karta över resvägen. I denna utgåva är det uppenbart att syftet inte är att inlemma den föreställda läsaren i den nationella gemenskapen, snarare ligger fokus på att föra vidare berättelsen om resan och djurberättelsen i klassikern som annars verkar riskera att falla i glömska.

På baksidan står det även att fokus ligger på Nils utveckling, och det är därför intressant att flera viktiga passager för Nils utveckling och självreflexion försvinner. Intressant är även att våldsamma strider och vardagsdöden är tillbaka även om ändringar i kråkans död har gjorts, troligen för att göra den mindre målade och grotesk, och Fumle får överleva.

Nikolajeva pekar på att det medievåld som barn utsätts för idag har skapat en högre tolerans för döden i barnlitteraturen, varför dessa kapitel kanske kan återkomma utan att vara kontroversiella – det är dock intressant att man ändå ändrat kråkans död.²⁴⁵ Däremot förkommer inte sjukdom eller barnadöd. Detta kan förklaras bort med att det är en parallell historia utan vikt för själva resan, men samtidigt gör valet att ta bort Åsa och Mats att man får komma på nödlösningar såsom hur Nils tar sig ut ur stugan. Istället har djurens sidoberättelser prioriteras, såsom den långa passagen om Karr och Gråfäll och om gräsanden Jarro. Dessa sidospår får utrymme och man har valt bort tyngre teman om barns död och begravningar samt den sociala striden och diskussionen kring barns natur och rättigheter. Detta är ett medvetet val och således tycker man att djurberättelserna är av större intresse och viktigare att presentera för den föreställda läsaren. Klassikern ska således föras vidare, men många viktiga delar som för fram Lagerlöfs budskap om bland annat barns position och Nils utveckling till en god medborgare, som är redo att ingå i den nationella gemenskapen, försvinner. Att bygga upp en nationell gemenskap och ge de unga en stolthet över sin nation och dess befolkning, samt en tilltro till dess framtid är inte längre viktigt. Kanske beror detta på att Sverige som nationell gemenskap och identitet anses vara väletablerad. Att den moraliska resan nedtonas har mycket med att de delar där Nils är självkritisk försvinner, även hans skuld kring skolgången är nedtonad. Kanske är den ångest som Nils känner inget som man vill använda som moralisk redskap i en bok för dagens barn då psykisk ohälsa bland barn ökar och pressen på barn anses vara hög, något som Stearns pekar på.²⁴⁶

Den första fullständiga engelska översättningen

År 2013 utgavs den första fullständiga engelska översättningen av *Nils Holgersson* då det tidigare endast funnits förkortade versioner varav de flesta baserade på Howards översättning. Den utkom först i två delar och kom året efter i en samlad volym, vilken här undersöks. Översättaren är Peter Graves, som innan sin pension undervisade svenska vid University of Edinburgh och även har översatt många andra klassiska svenska verk. Han har kritiserat Howards klumpiga översättning och skrivit en artikel om receptionen av Lagerlöf i Storbritannien där Howards kompetens som översättare frekvent ifrågasattes.²⁴⁷ Översättarna

²⁴⁵ Nikolajeva 2017, s. 97.

²⁴⁶ Stearns 2017, s. 171.

²⁴⁷ Graves, Peter, "The Reception of Selma Lagerlöf in Britain" i *Selma Lagerlöf Seen from Abroad*, Vinge Louise (red.), Stockholm: Kungliga Vitterhets Historie & Antikvitets Akademien 1998, s. 9-18.

anses inte ha gjort Lagerlöf rättvisa och den nya översättningen har som syfte att rätta till detta. Graves ger även ett matigt efterord där bakgrund till skolboksprojektet och dess mottagning samt en del av dess centrala teman tas upp. Boken ses som en del i den demokratiska reformutvecklingen som mynnade ut i det moderna Sverige och Graves tar upp hur regionernas egen historia och särprägel skildras och tillsammans bildar nationen. Han menar att Lagerlöf speglar landet utan glorifiering, med sociala problem och samhällskritik, och att Nils utveckling gör honom till en ansvarsfull medborgare. Han pekar även på att den positiva inställningen till läseboken som växte fram och blev dominerande reflekterade en lika radikal ny syn på barndomen vilken vann mark. Graves nämner även de tidigare översättningarna till engelska samt den knappa forskning som utförts kring Nils på engelska. Graves syfte är således att producera en översättning som gör klassikern rättvisa och målet är därför att ligga nära ursprungstexten.

Verket har 20 st nya svartvita illustrationer och en karta av Bea Bonafini i en väldigt modern och grafisk stil som inte liknar några av de tidigare utgåvornas illustrationer. Bonafini har sitt eget efterord där hon förklarar att hon har valt att illustrera de passager som kändes mest visuella – antingen för att de utgör climax i Nils äventyr eller för att de verkade laddade med magi. Hon har valt en annan approach än tidigare illustratörer och vill visa en ny experimentell, frågvis och nyfiken vision av berättelsen. Bonafini vill visa bokens dualitet – mellan barn- och vuxenlitteratur med illustrationer som alla kan ta del av. Bilderna kombinerar teckningar, handritade silhuetter som processeras, med fotografier av Sverige som syns genom silhuetterna. Hon menar att läsaren först ser figurerna och scenerna i silhuetterna för att sedan se vyerna bakom, vilka har en natur som är trogen scenerna samt geografiska platser och byggnader. De ska fungera som ett fönster mot Sverige.

Texten i verket ligger mycket nära den svenska skolboken och så även när det gäller innehållsförteckning, kapitel och inte minst titeln, *Nils Holgersson's Wonderful Journey through Sweden*, som skiljer sig från tidigare översättningar och är en direkt översättning av den svenska titeln och belyser den geografiska förankringen. Jämfört med Howards översättning är språket uppdaterat och mer lättsamt och flytande att läsa – mer likt Lagerlöfs egen stil, vilket ju var syftet. Trots detta är de innehållsmässigt ganska lika, med ett stort undantag för Mats begravning, som finns med i denna översättning och följer den svenska ursprungsversionen. I och med att syftet var att göra en fullständig och trofast översättning

och att vikt har lagts på att Lagerlöfs teman är bevarade kommer stor vikt i denna undersökning att ligga på de nya illustrationerna samt passager där texten är särskilt intressant.

Boken är försedd med en karta över Sveriges landskap och Nils resväg, med vissa av orterna som besöks utmärkta (se bilaga 73). Här förstärks således den geografiska förankringen och den föreställda läsaren får ett visuellt hjälpmedel för att orientera sig i resan. Förutom denna finns även ett antal noter i berättelsen som förklarar vissa Ortsnamn, historiska personer och kulturella företeelser och därmed får den föreställda läsaren hjälp att förstå berättelsens kontext. Eftersom läsaren tillhör en annan tid och kultur än ursprungsverkets föreställda läsare ger dessa tillägg en möjlighet till ökad förståelse för aspekter som anses vara dem främmande. När man går igenom dessa noter inser man dock att svenska läsare idag kunde ha behåll av många av dem då förskjutningen i tid gör att mycket inte längre ingår i allmänbildningen.

Det första kapitlet är i texten lik skolboken och har en illustration av Nils som hänger runt halsen på gåskarlen och ser Skåne nedanför – Skånes åkrar och ängar syns då genom silhuetterna av Nils och gässen (se bilaga 74). Detta är ett ögonblick som Bonafini ser som ikoniskt och som läsaren skulle känna igen direkt. Bonafinis Nils är inte lång och ranglig utan har mer formen av trädgårdstomte – kort och bred med spetsig hatt. Han är därför mer en sagofigur än pojke och det är svårt att avgöra varesig ålder eller utseende.

Även kapitlet om Karlskrona är sig i texten likt, men det får ingen illustration och detta är därmed det enda av de undersökta verken som valt att lämna detta kapitel utan bilder, vilket gör att denna passage inte får fokus i denna utgåva. Kapitlet om kråkorna är däremot intressant eftersom Graves har valt att ligga närmare Lagerlöf och beskriver hur kniven går genom kråkans öga in i hjärnan. Kapitlet får dessutom en illustration där kråkan ses ligga död och Nils gömmer sig i lerkrukan från de övriga kråkorna och genom silhuetterna ses småländsk ljungräve vilket ger scenen en geografisk förankring (se bilaga 75). Här tonas således inte våldet eller döden ner utan förstärks till och med genom att visualiseras.

Kapiteln om den gamla bondkvinnan, om Stockholm och om Västerbotten och Lappland är lika skolboken men saknar illustrationer. Lagerlöfs budskap om den nationella gemenskapen och stoltheten över den, om kärleken och det ömsesidiga ansvaret i relationen mellan barn och föräldrar, om synen på barn som nationens framtid samt om framtidstro för

nationens potential finns därmed bevarade, men förstärks inte genom någon illustration. Även den viktiga norrländska naturen hamnar i skymundan i bild, men den syns dock i illustrationen till kapitlet om samerna.

Kapitlet om Åsa och Mats är skolboken likt och både sjukdomen och begravningen är med och således även Lagerlöfs samhällskritik samt budskap om barns natur, kompetens och rättigheter. I kapitlet där Åsa besöker samerna har Graves bytt ”race” mot det mer neutrala ordet ”people” i sin översättning vilket gör att passagen inte blir lika laddad av motsättningar.²⁴⁸ (Däremot återger Graves Lagerlöfs budskap om att lapparna är skapade för det lappländska klimatet). Kapitlet har även en illustration som visar Åsas besök hos samerna där hon sitter i en båt på väg över sjön med arbetaren och en same står i öppningen till en kåta där en ren står bredvid (se bilaga 76). Genom silhuetterna syns fjällen i bakgrunden som får representera den lappländska naturen. Denna representation blir dock mycket mer enformig än den i texten. Samerna får fokus eftersom de får visuell representation och tillsammans med fjällen ger de en exotisk bild av Norrland. Intressant är att Bonafini inte har valt att illustrera den gripande återföreningen och således ges större vikt till samerna och naturen än till budskapen om relationen mellan barn och föräldrar och idealet om en skyddad barndom.

Nils återförening med sin mor och brytningen av hans förtrollning ges dock visuell representation. På bilden syns hur Nils gradvis går från att vara en skrikande och upprörd pyssling till att vara ett glatt barn i sin mors armar och genom silhuetterna syns en svensk bondgård som ska symbolisera Nils hem (se bilaga 77). Här får Nils en mer proportionell figur, men ser liten ut i jämförelse med sin mamma och yngre än en pojke på omkring femtom år, vilket han är vid sin hemkomst. Detta förstärks även i bokens sista bild som visar Nils avsked med gässen (se bilaga 78). Här är Nils knappt större än gässen och han ser mycket lycklig ut, trots att avskedet i texten är melankoliskt. Genom silhuetterna syns en skånsk strand och det är denna bild läsaren får som avslut – Nils är ett lyckligt och tryggt barn igen och gässen flyger iväg ut ur landet.

Sammanfattning:

Graves har producerat en fullständig översättning där hans ambition är att vara trofast Lagerlöfs skolbok och förmedla hennes budskap, exempelvis om nationell gemenskap, en ny syn på barndomen, nationen som uppbyggd av regional mångfald och Nils utveckling till en

²⁴⁸ Lagerlöf 2014, s. 550.

god medborgare. Texten är intakt, men kan förstås tolkas annorlunda av en nutida brittisk publik, vilket antagligen är anledningen till att man har valt att förklara bokens historiska och geografiska kontext och budskap i ett matigt efterord och dessutom lagt in en sverigekarta och förklarande noter i berättelsen för att öka förståelsen för denna kontext. Således lär inte Lagerlöfs nations- och medborgarbyggande syfte fungera på samma sätt som vid skolbokens utgivning, snarare kanske den får representera sin temporala och geografiska kontext och det samma gäller synen på barndomen. Men det faktum att den fortfarande säljs och reproduceras innebär att boken fortfarande finner en läsarkrets och därmed måste budskapen till en viss grad accepteras idag då boken inte ses som kontroversiell. Översättningen ger intryck av att ha en akademisk ambition, men samtidigt framhålls att berättelsen fängslat både barn och vuxna och att illustrationerna är skapade med en ambition att ge något till läsare av alla åldrar. Dessa illustrationer speglar bokens dubbla syften som undervisande om Sveriges natur och som fängslande saga och äventyr. Boken är sparsmakat illustrerad, men har istället bilder som är menade att vara tankeväckande snarare än enbart dekorativa.

Den engelska nyöversättningen skiljer sig således mycket från den nya svenska bearbetningen och de representerar olika inställningar till adaptationens balansgång – Graves står för trofastheten till originalverket, vilket ges extra kraft av att ingen fullständig översättning till engelska tidigare funnits, medan Norlin, som redan hade ursprungsversionen på sitt språk, står för anpassningen till en föreställd läsare med nya behov som motiverar en ny och mer tillgänglig version. Båda den nya utgåvorna har med mer våld och död än sina respektive föregångare från 1960- och 1980-talet och detta finns representerat visuellt i kapitlet om kråkorna. Den engelska har dock en extra dimension genom att ha med Mats begravning och fokuset på ett oskyldigts barns tragiska död och den symbolik det bär med sig om det romantiska barnet, men även barnets rätt till både en egen röst och en skyddad tillvaro. Graves översättning är dock inte enbart riktad till barn på det sätt som Norlin har anpassat sin efter dagens svenska nioåringar. Istället framhålls dess dualitet och boken får ställningen av en sagoklassiker med en bred läsarkrets.

5 Utvecklingen av synen på barn, barndomen & nationen

Vilken utveckling av synen på barn och barndomen, bilden av nationen samt synen på barndomen i relation till nationen går det då att se i verken, och i vilken grad ligger dessa utvecklingsförlopp i linje med synen på barndomen i Sverige och Västvärlden som tidigare forskning har visat på? Nedan kommer detta att diskuteras dels utifrån hur den föreställda läsaren har förändrats och hur berättelsen anpassats i olika tider när det gäller gestaltningen av barnkaraktärer, inslag av död och våld samt bilden av barns, barndomens och människans natur, dels utifrån vilken bild av nationen, den nationella gemenskapen och en god medborgare som förmedlas till de olika utgåvornas föreställda läsare. Likheter och skillnader mellan de svenska och engelska upplagorna kommer att diskuteras i denna utläggning och sedan kommer utvecklingsförloppen att kopplas till den utveckling som tidigare forskning har skissat.

Den föreställda läsaren har förändrats genom åren och utvecklingen har gått åt olika håll i Sverige och den engelskspråkiga världen. I Sverige har den föreställda läsaren gått från nioåriga folkskolebarn som ska läsa och lära sig om nationens geografi, till en mer nöjesläsande allmänhet med ett större intresse för sagan och berättelsen samt vackra illustrationer än naturbeskrivningar i texten och som inte har ett behov för skildring av den nationella gemenskapen och perspektivet som Thorup Thomsen pekar på med en mångfald av regioner med särskilda särdrag som alla ingår i ett nationellt spektrum. De två senaste bearbetningarna har som syfte att introducera berättelsen, och således bevara den och föra den vidare, för nya generationer och alltså sin tids barn. Detta görs genom förkortade texter med ett större fokus på Nils egna resa, även om denna också kortas ned och mindre fokus ges både till den geografiska förankringen i resan och Nils moraliska utveckling och mognad som hör ihop med hans olika upplevelser. Originalverket finns redan i sin fullständiga version på svenska och även om de svartvita illustrationerna snart blev daterade har fullversioner med Lybecks illustrationer kontinuerligt nytryckts. Hans illustrationer lyfter både sagodragen och den romantiska naturen i en stil som är både detaljerad, realistisk och klassisk – vilket kanske är varför dessa illustrationer kommit att förknippas med boken i Sverige. Då denna version redan finns har bearbetningarna motiverats av en önskan att klassikern ska finna nya läsare och inte falla i glömska när den inte längre tillhör någon obligatorisk läsning och det verkar finnas en syn på att dagens barn inte kan ta till sig ursprungsverket utan behöver en

introduktion genom sållat innehåll, karta över resvägen och fantasitriggande bilder i färg. Intressant är att det verkar som att barnläsarna anses behöva kortare versioner medan det på senare år har kommit bokserier såsom Harry Potter som visar att barn är fullt kapabla att hantera långa och komplexa böcker.

I den engelskspråkiga världen var boken redan från början nöjesläsning varför alla illustrationer varit inriktade på sagan och tonat ned de undervisande och fostrande dragen. Naturen har inte haft en stark ställning i den visuella representationen förutom i bilderboken där illustrationerna är svenskt producerade samt den senaste översättningen som försökt finna en kombination av saga och realism även i illustrationerna som på ett innovativt sätt skildrar både berättelsens scener och Sveriges natur – här handlar det således till stor del om att placera klassikern i sin rätta kontext. Att naturen historiskt har haft en starkare ställning i bild i de svenska illustrationerna kan dels kopplas till det ursprungliga geografiundervisande syftet, men även till det romantiska idealet som Hedenborg menar har varit särskilt starkt i Norden varför skildringar av den svenska naturen varit vanliga i svensk barnlitteratur. Intressantare är därför kanske snarast att naturen får en sådan marginell ställning i den senaste svenska bearbetningen. De engelska utgåvorna har gått från en anpassad och förkortad amerikansk översättning till bearbetade versioner av denna översättning samt översättningen av den svenska bilderboken till att slutligen få en fullständig översättning. Syftet för den första utgåvan var att introducera berättelsen i den engelskspråkiga världen varför viss anpassning ansågs behövas, såsom borttagningen av begravningen. Sedan har berättelsen gjorts än mer tillgänglig genom redigering av översättningen, nya illustrationer och bilderboken med den väldigt breda målgruppen. Det som har saknats har således varit en trofast och fullständig översättning som gör Lagerlöf rättvisa – denna handlar om att bevara klassikern och samtidigt placera den i sin temporala och geografiska kontext genom noter, efterord och illustrationer som fångar de dubbla kvalitéerna.

De svenska utgåvorna har således gått mot mer anpassning och bearbetning medan den engelska utgåvorna mynnat ut i en översättning som ska vara så lik skolbokstexten som möjligt. Den engelska föreställda läsaren anses således vara redo att ta sig an klassikern i trogen form, medan den svenska föreställda läsaren anses behöva anpassade versioner för att klassikern ska bli läst och inte falla i glömska.

När det gäller skildringen av Nils samt Åsa och Mats har man i Sverige gått från att endast ha en bild på Nils som Tummetott sett bakifrån till Lybecks detaljerade illustrationer, där Nils syns på de flesta bilder både i sin naturliga storlek och som Tummetott och Åsa och Mats får representation i bild. I denna utgåva får barnkaraktärerna större uppmärksamhet och den romantiska synen på barndomen syns i realistiska illustrationer av barn med oskuldsfulla ansikten och barn som ser små ut i sina föräldrars skyddande armar. I bilderboken från 1960-talet fortsätter den realistiska skildringen av Nils och hans syns i både naturlig storlek och som tummetott. Nils blir yngre och skildras på bilder som oskuldsfull i slutet som skyddad av sina föräldrar. I bilderboken från 1980-talet blir skildringen mer tecknad och sagoinriktad, men även här visas Nils både i full storlek och som Tummetott, och mot slutet avbildas Nils som en liten pojke när han återgår till sin skyddade barndom. I den senaste bearbetningen är bilderna inriktad på sagan och scenerna. Nils ses endast som Tummetott och får därför mer en sagokaraktär än som en realistisk pojke, därför försvinner lite av den romantiserande barndomssynen till fördel för nostalgisk sagoporträttering. Dessutom finns ingen återförening skildrad i bild i denna version, vilket tonar ned det romantiska budskapet om den skyddade barndomen. Sagodraget förstärks även av det lyckliga slutet som lagts till.

Skildringen av Nils och syskonen i de engelska översättningarna ser lite annorlunda ut. I den första översättningen visas Nils endast som Tummetott, precis som i skolboken, men i översättningen syns Nils på de allra flesta bilder då de fokuserar på berättelsen snarare än den svenska naturen. Gestaltningen av Nils varierar dock i denna upplaga mellan alvliknande sagofigur till liten oskuldsfull pojke. Här framträder således även en romantisk syn då Nils porträtteras som en liten oskuldsfull pojke trots att han beskrivs som fjorton år gammal. I bilderboken kommer den realistiska skildringen av Nils där hans syns i både naturlig storlek och som tummetott, men görs till en yngre pojke med bilder som talar för en romantisk syn på barndomen som oskuldsfull och skyddad. I bearbetningen från 1980-talet finns både Nils och smålandssyskonen skildrade i bild. Även här är barnen oskuldsfullt skildrade och Nils ser ut som en liten pojke som ser betydligt yngre ut än fjorton år. Återföreningen mellan Åsa och Jon förstärker även synen på den romantiska skyddade barndomen. I den nya översättningen är Nils till största del skildrad likt en sagotomte, men i slutet med hans återförening med modern finns bilden av den skyddade barndomen representerad och på bokens sista bild ser Nils väldigt liten och oskuldsfull ut.

När det gäller skildringen av Nils i text är det intressant att se att lydnad som ett önskat drag försvinner i böckerna från 1960-talet för att sedan komma tillbaka på 1980-talet, vilket går att koppla till Holmdahl som menar att lydnad sågs som problematiskt efter andra världskriget, men att mer gränsdragning och lydnad kom tillbaka senare då barnen igen ansågs behöva gränser. I den senaste svenska bearbetningen har beskrivningen av Nils och hans självkritik mildrats och mindre skuld läggs på honom som person, vilket kan kopplas till det Graves pekar på om den ökade psykiska ohälsan bland barn och upplevelsen av högt ställda krav på dagens barn, varför det kanske inte anses att den typen av moraliserande skuld känslor behöver läggas på den föreställda barnläsaren.

Utvecklingen av död och våld i verken följer till stor del Nikolajevas beskrivning av utvecklingen av inslag av död i barnlitteraturen, men vissa saker sticker ut. Tydligt är begravningar, barns död och sjukdom mer tabu redan i början av 1900-talet i Amerika än i Sverige, där temat till och med förstärks i bild i Lybecks bilder från 1931. Detta kan hänga ihop med den stora satsningen på att hålla barnen vid liv och den större distansen till död med följande amerikanska rekommendationer att hålla barn borta från sorg och begravningar som Stearns pekar på, men detta drag visar sig i så fall tidigare än 1920-talet. Efter andra världskriget försvinner kapiteln med de dramatiska dödsfallen, sjukdomen och begravningen i bilderböckerna. Detta kan hänga ihop med den lägre dödligheten, barns större distans till döden och minnet från kriget som enligt Nikolajeva gjorde att döden länge ansågs som mindre passande i barnlitteraturen, men hon pekar samtidigt på att inslag av död återkom på 1960- och 1970-talet, även om det än idag anses vara tabu i många länder. Intressant är därför att se att bilderböckerna från 1960-talet, men även bearbetningarna från 1980-talet, har tonat ner inslagen av död och våld i berättelsen. Det är således fortfarande på 1980-talet inget som ansågs passande för de föreställda barnläsarna. Döden återkommer dock i den senaste bearbetningen och översättningen, vilket kan kopplas till att barn utsätts mer för våld i media vilket även ökar toleransen för skildringar av död. Den engelska översättningen är även en fullständig översättning och ska som sådan ta hänsyn till ursprungsverkets hela innehåll. Detta måste dock innebära att tiden anses vara mogen för att introducera en översättning där Mats begravning finns med, således bör inställningarna till denna typ av passage ha förändrats. Intressant är också att begravningen inte finns med i den svenska versionen utan har prioriterats bort till förmån för djurhistorierna, som anses vara av större intresse för de

föreställda läsarna, och samtidigt har Vind-Ils död förändrats och gjorts mindre grotesk och Fumle får överleva. Döden har således trots allt tonats ned. Samtidigt har även denna utgåva givits ett mer tydligt gott slut där familjens problem löses med magiska guldmünt vilket ger mer ett sagoslut än ett argument för familjen som det viktigaste för att finna lycka.

Som visats ovan är den romantiska synen på en skyddad och oskuldsfull barndom stark i de olika utgåvornas illustrationer (även om det tonas ned i den senaste svenska utgåvan), men diskussionen om barndomens natur sker mest i kapitlet om Åsa och Mats. Lagerlöf ger i denna passage bilden av att en ”riktig” och god barndom innebär att barnen har en vuxen att ty sig till som ger dem skydd, men även att barn är kompetenta aktörer och förtjänar att göra sin röst hörd. Delen om barns rättigheter som aktörer försvinner när begravningen tas bort, vilket innebär att det främst är i de första två svenska verken samt i den senaste engelska översättningen som denna diskussion förekommer. I övrigt dominerar endast bilden av att barnen som oskuldsfulla och med rätt till en skyddad tillvaro och en relation mellan föräldrar och barn karaktäriserad av kärlek, respekt och ömsesidigt ansvar. Detta kan kopplas till att den romantiska synen på att barn har rätt till en skyddad tillvaro inte var en kontroversiell idé utan rätt populär redan vid skolbokens utgivning, även om idealet inte alltid reflekterade verkligheten. Rätten till självständigt agerande och respekt är dock något som historiskt har varit en splittrande fråga enligt Stearns, vilket kan vara en anledning till att delen inte togs med i de engelska översättningarna. Samtidigt kom barns rättigheter att alltmer vinna mark och en sådan diskussion kanske därför ansågs överflödigt mot senare delen av 1900-talet, varför passagen inte finns med i vissa utgåvor. Samtidigt har barns rättigheter nu slagits fast i Barnkonventionen, vilket innebär att det inte längre är ett kontroversiellt budskap och att det utan problem kan tas med i den nya översättningen – trots att USA ännu inte har ratificerat konventionen.

Lagerlöfs bild av nationen och den nationella gemenskapen har genomgått en intressant utveckling. När boken först översattes anpassades inte Lagerlöfs skildring av den svenska föreställda gemenskapen, regionernas särdrag och funktion i den nationella kontexten för att bli mer allmängiltig. Istället behölls den specifika och något exotiska skildringen, antagligen för att den ansågs kunna gå hem hos den amerikanska föreställda läsaren. Detta går att koppla till Smedberg Bondessons poäng om att *Nils Holgersson* skapar en universell fantasiföreställning som kan ta sig många uttryck, tolkas på många sätt och bidrar till en

fredlig, universell och transnationell föreställd nationsgemenskap tack vare verkets imaginationskraft och anpassningsbarhet. Det Lagerlöf framför är en fantasibild av ett sagolikt Sverige där regionerna, som Thorup Thomsen framhåller, har sin särställning men samtidigt ingår i ett integrerat nationellt spektrum och den bild hon ger av nationen är, som Sundmark framhåller, inkluderande och fredlig och uppbyggd av befolkningen som utgör den nationella gemenskapen. Att man valde att inte förändra den stärker dessa argument eftersom berättelsen och dess nationella perspektiv uppenbarligen gick hem både i USA och andra länder.

I de engelska verken från 1960- och 1980-talet försvinner dock mycket av regionernas funktion för nationen och dess inramning av den nationella gemenskapen, vilket förstärks av att passager som kommenterar befolkningen och den nationella gemenskapen tonas ned eller försvinner. Större fokus ges till sagan och den beskrivning av naturen och landet som återstår blir mer som ett vykort av Sverige än som ett formerande av en nationell gemenskap. I den senaste översättningen återkommer dock alla Lagerlöfs budskap, inklusive bilden av nationen, dess befolkning och den föreställda nationella gemenskapen och ses inte som något kontroversiellt drag. Detta pekar på Smedborg Bondessons, Sundmarks och Thorup Thomsens argument om föreställningens universala potential, men samtidigt har det inte alltid varit en prioriterad del i bearbetningarna. I den nya översättningen placeras även Lagerlöfs budskap mer i sin kontext varför historien kring verket får starkare betydelse, vilket till viss del motverkar det universella draget då berättelsen framställs som kontextbunden. Denna utveckling visar således att barndomen inte lika starkt kopplas till någon universell idé kring nationen och den nationella gemenskapen.

I de svenska bearbetningarna tonas stoltheten över nationen och dess befolkning ner och så även regionernas särdrag samt deras funktion och plats i den nationella kontexten. Det blir således mindre fokus på den nationella gemenskapen och på nationsbyggande drag. Varför försvinner Lagerlöfs budskap om den nationella gemenskapen och bild av nationen? Kanske är den nationella ramen och den svenska identiteten självklar och det finns således inte ett behov av att inlemma den föreställda barnläsaren i den nationella gemenskapen. Vidare har det efter erfarenheten med problematisk nationalism under 1900-talet blivit kontroversiellt med nationell stolthet inte minst i Sverige, där patriotism och nationalism lätt kopplas till högerextrema strömningar. Sverige har länge haft en ursäktande inställning till sin egen

historia, vilket inte minst kan exemplifieras av att man på 1990-talet bad om ursäkt för agerandet under andra världskriget – ett krig som man faktiskt inte officiellt deltog i. Därför kanske även en sådan fredlig stolthet och en nationsidé präglad av mångfald kan bli problematisk då den trots allt står för nationella idéer från en annan tid. Det kan vara på grund av detta som man har valt att historisera den senaste svenska bearbetningen då berättelsen sätts i sin kontext och företeelser förklaras på ett sådant sätt som inte förekommer i originalet. Snarare än görs till något allmängiltigt binds narrativet till sin tid på ett tydligare sätt och vissa delar tas bort helt. Ett mindre fokus på gemenskapen kanske även kan relateras till den individualism som kommit att karaktärisera samhället efter folkhemmet. Större fokus läggs på Nils som individ och ett liknande fokus har även kommit på barn som individer, vilket Stearns pekar på, snarare än delar i den stora samhällsgemenskapen. Därmed tonas även barndomens starka koppling till idén kring nationen ned. Dock är det även värt att poängtera att *Nils Holgersson* i sig har blivit en symbol för Sverige varför den nationella identiteten inte längre behöver skrivas ut explicit eller berättelsen förankras i en lika tydlig geografisk kontext – den är numera ett kulturarv och tillhör mer historien än framtidssyften.

Ovan har visats att berättelsen omförhandlas i alla tider och att utgåvorna får nya föreställda läsare med nya intressen varpå bearbetningarna och översättningarna anpassas efter sina kulturella, geografiska och temporala kontexter. Smedberg Bondessons argument om berättelsens anpassningsbarhet och imaginationskraft bekräftas i alla de olika former som berättelsen om Nils Holgersson har tagit. Att den består av så olika delar med olika teman har gjort att översättare och bearbetare har kunnat välja vilket av bokens alla drag man vill framhäva vilket leder till att verket med varje ny version får en ny karaktär. Man kan dra en koppling till Thorup Thomsens beskrivning av skolboken som en utvecklingsroman på tre nivåer, där man i bearbetningar och översättningar inte alltid fokuserat på alla de tre nivåerna utan valt inriktning beroende på vad som anses vara av störst intresse för den föreställda läsaren.

På samma sätt som berättelsen hela tiden förändras och anpassas, förändras synen på barn och barndomen ständigt, likt Österberg har hävdad. Dock finns ett tydligt inflytande av den romantiska synen på barndomen, vars inflytande både Cunningham och Hedenborg har pekat på. Den moderna modellen av barndomen som Stearns skriver om har funnits med redan sedan bokens författande som en vision och ett reellt syfte med barns skolgång samt

barnet som ett central fokus och ett intresse för barndomen från staten. Detta tidiga engagemang i en svensk kontext har även påpekats av Hedenborg som särskilt utmärkande. Några av den moderna barndomens konsekvenser som Stearns visat på, såsom större fixering vid underhållning, glädje och större rädsla för sorg och död syns i de upplagor som tonar ned inslagen av död och sorg och det stora fokus som kommer på engagerande illustrationer som introduktion till berättelsen för nya generationer. En annan koppling kan dras till Stearns argument om större oro för psykisk ohälsa bland barn i den senaste svenska bearbetningen av *Nils Holgersson* där självkritiken och skulden har tonats ned.

Samtidigt som det finns likheter mellan utvecklingarna i de båda kulturernas verk som tyder på gemensamma trender likt de som forskarna har pekat på visar de skillnader som finns på olika förutsättningar i de olika länderna när det gäller bilden av den nationella gemenskapen och synen på barn och barndomen. Detta gäller exempelvis stoltheten över den nationella gemenskapen, det regionala-nationella perspektivet, inslagen av död och begravning samt diskussionen om barns natur och rättigheter som tagit olika riktningar och inte alltid stämt överens med en utveckling som forskarna har skissat. Utvecklingen i de båda kulturerna är komplex och en analys som kombinerar begreppen *den föreställda läsaren* med *den föreställda gemenskapen* har bidragit till att visa på hur barndomen föreställs i olika temporala och geografiska kontexter och kontinuerligt omförhandlas. Det framgår därför tydligt att barndomen, likt läsaren och den nationella gemenskapen är ett föreställt fenomen som förtjänar fler och djupare studier.

6 Avslutning & vidare forskning

Slutsatserna i denna uppsats är tentativa, men de belyser komplexiteten i barndomens historia och potentialen i barnboken som källa för historiska studier. Synen på barn går inte att reducera till trender inom stora delar av världen eller begränsas till en nationell ram eftersom man då inte kommer åt komplexiteten i likheter och skillnader mellan olika områden. Denna studie ämnar att öppna upp för vidare studier. Jag har i denna uppsats även konstaterat den enorma rikedom som ett verk som *Nils Holgersson* ger för en historisk analys av olika aspekter av barndomen. På grund av begränsningen av masteruppsatsens ramar har jag fått röra mig på ett övergripande plan i verken och avgränsa mig från ett djupare detaljstudium och inkorporering av fler teman. Verken kan dock användas för antingen mer detaljerade studier eller för att undersöka andra teman, och andra liknande verk kan med all säkerhet erbjuda intressanta undersökningar. Vidare visar denna studie att översättningar har stor potential för att öppna upp för komparationer mellan olika kulturer i historiska studier och här finns det egentligen ingen gräns för de teman man kan tänkas undersöka i en sådan komparation. Slutligen visar uppsatsen på att barnet och barndomen, likt läsaren och den nationella gemenskapen, är föreställda koncept som ständigt omförhandlas i en allt ökande takt vilket skapar ett behov av fler studier om synen på barndomen, inte minst i modern tid. De svenska barndomshistoriska studierna har oftast varit begränsade till vissa områden såsom skola, omsorg och socioekonomiska aspekter, men det finns många andra områden att undersöka, och här är barnlitteraturen en källa med en potential som sällan har nyttjats i historiska studier.

6 Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

- Lagerlöf, Selma, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige (1)*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag 1907
- Lagerlöf, Selma, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige (2)*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag 1908
- Lagerlöf, Selma, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, illustrerad av Bertil Lybeck, Stockholm: Albert Bonniers Förlag 1931
- Lagerlöf, Selma, *Nils Holgerssons underbara resa*, berättad i bild av Hans Malmberg, text redigerad av Tage och Kathrine Aurell, Stockholm: Albert Bonniers Förlag 1962 (ny upplaga 1969)
- Lagerlöf, Selma, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, förkortad version av Tage och Kathrine Aurell (1962), bearbetad och redigerad av Rebecca Alsberg, illustrerad av Lars Klinting, Bonniers juniorförlag 1989
- Lagerlöf, Selma, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, bearbetning av Arne Norlin, illustrationer av Anton Pieck, Lindco 2017
- Lagerlöf, Selma, *The Wonderful Adventures of Nils*, translated by Velma Swanston Howard, decorations by Harold Heartt, New York: Doubleday, Page & company 1910
- Lagerlöf, Selma, *Further Adventures of Nils*, translated by Velma Swanston Howard, illustrations by Astri Heiberg, New York: Doubleday, Page & company 1911
- Lagerlöf, Selma, *The Wonderful Adventures of Nils*, narrated in pictures by Hans Malmberg, text edited by Tage och Kathrine Aurell, translated by Richard E. Oldenburg, Stockholm: Bonniers 1967
- Lagerlöf, Selma, *The Wonderful Adventures of Nils and The Further Adventures of Nils*, translated by Velma Swanston Howard, illustrated by Hans Baumhauer, London & Melbourne: Dent & Sons 1984
- Lagerlöf, Selma, *Nils Holgersson's Wonderful Journey through Sweden*, translated by Peter Graves, illustrated by Bea Bonafini, London: Norvik Press 2014

Film

- *Nils Holgerssons underbara resa*, DVD, regisserad av Kenne Fant, Nordisk Tonefilm, Sverige 1962

Litteratur

- Aries, Philippe, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris: Plon 1960
- Ahlström, Gunnar, *Den underbara resan*, Stockholm: Bonniers 1942
- Anderson, Benedict, *Imagined Communities*, London & New York: Verso 1991
- Bäckström, Elin, *Translation Norms, Strategies and Solutions in Lagerlöf's The Further Adventures of Nils (1911): A Comparative Analysis of Proper Nouns and Lexical Items for Natural Phenomena*, Stockholm University HT 2009
- Cabanel, Patrick, (översatt av Cynthia Johnson), "Book, School & Nation: Sweden in the Wonderful Adventures of Nils Holgersson (1906-1907)", *Nordic Historical Review*, 2007:3, s. 93-112
- Cunningham, Hugh, *Children and Childhood in Western Society Since 1500*, 2:a uppl., London & New York: Routledge 2014
- Dickens, Charles, *The Old Curiosity Shop*, Oxford: Oxford University Press 2008
- Edström, Vivi, *Uppdrag läsebok: Nils Holgersson*, Falun: Rabén & Sjögren Bokförlag 1995
- Elenius, Lars, "En skåning besöker Lappland" i *Bilden av det samiska: Samerna och det samiska i skönlitteratur, forskning och debatt*, Umeå: Umeå universitet 2000
- *Från Sörgården till Lop-nor: Klassiska läseböcker i ny belysning*, Ollén, Bo (red.), Stockholm: Carlsson Bokförlag 1996
- Hedenborg, Susanna, "Barns villkor och uppfattningar om barn i Sverige" i Heywood, Colin, *Barndomshistoria*, översatt av Sven-Erik Torhell, med tillägg av Susanna Hedenborg, Lund: Studentlitteratur 2018
- Holmdahl, Barbro, *Tusen år i det svenska barnets historia*, Lund: Studentlitteratur 2000
- Hutcheon, Linda, *A Theory of Adaptation*, New York & London: Routledge 2006
- Lathey, Gillian, *Translating Children's Literature*, London & New York: Routledge 2016

- Lässig, Simone, ”The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda”, *Bulletin of the German Historical Institute* 2016, s. 29-58
- Natov, Roni, *The Poetics of Childhood*, New York & London: Routledge 2003
- Nikolajeva, Maria, *Barnbokens byggklossar*, Lund: Studentlitteratur 2017
- Nikolajeva, Maria, *Bilderbokens pusselbitar*, Lund: Studentlitteratur 2000
- Nikolajeva, Maria, ”Children’s literature” i *The Routledge History of Childhood in the Western World*, Fass, Paula S. (ed.), London & New York: Routledge 2013
- Nikolajeva, Maria, *Selma Lagerlöf ur ryskt perspektiv*, Selma Lagerlöf Sällskapet: Lagerlöfstudier 1991
- Nils Holgersson – *En illustrerad resa*, Lundqvist, Lars (red.), Stiftelsen SAF 2008
- Sandin, Bengt, ”Barndomens omvandling – från särart till likart” i *Barnets bästa: en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*, Sandin, Bengt & Halldén, Gunilla (red.), Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion 2003, s. 221-240
- *Selma Lagerlöf ur franskt perspektiv*, Clason, Synnöve (red.), Selma Lagerlöf Sällskapet: Lagerlöfstudier 1994
- *Selma Lagerlöf Seen from Abroad*, Vinge Louise (red.), Stockholm: Kungliga Vitterhets Historie & Antikvitets Akademien 1998
- Smedberg Bondesson, Anna, ”Nils Holgerssons resa genom seklet & runt jordklotet” i *Barnlitteraturens värden & värderingar*, Kärrholm, Sara & Tenngart, Paul (red.), Lund: Studentlitteratur 2012, s. 135-146
- Stearns, Peter N., *Childhood in World History*, 3:e uppl., New York & London: Routledge 2017
- Sundkvist, Maria, ”Bilderboken som källa i barndomshistorisk forskning” i *Historien, barnen och barndomarna*, Lind, Judith, Lindgren, Cecilia, Sjöberg, Mats & Zetterqvist Nelson, Karin (red.), Linköping: Linköpings universitet 2009, s. 371-390
- Sundmark, Björn, ”’But the Story Itself Is Intact’ (Or Is It?): The Case of the English Translations of The Further Adventures of Nils” i *Northern Lights – Translation in the Nordic Countries*, Epstein B. J. (ed.), Bern: Peter Lang 2009, s. 167-180
- Sundmark, Björn, ”Citizenship and Children’s Identity in The Wonderful Adventures of Nils and Scouting for Boys”, *Children’s Literature in Education*, 2009:40, s. 109-119

- Sundmark, Björn, ”’Dear Selma’ – ’Dear Velma’” i *Re-Mapping Lagerlöf*, Forsås-Scott, Stenberg, Lisbeth & Thorup Thomsen, Bjarne (ed.), Lund: Nordic Academic Press 2014, s. 296
- Sundmark, Björn, ”Lagerlöf’s Legacy: A Hundred Years of Writing the Nation”, *Bookbird*, 2008:3, s.14-21
- Sundmark, Björn, ”Of Nils and Nation”, *International Research in Children’s Literature*, 1:2 2011, s. 168-186
- Sundmark, Björn, ”Selma Lagerlöf’s Translation Instructions to Velma Swanston Howard” i *Authorial and Editorial Voices in Translation*, Jansen, Hanne & Wegener, Anna (ed.), Montréal: Vita Traductiva 2013, s. 165-182
- Thorup Thomsen, Bjarne, *Lagerlöfs litterære landvinding*, Amsterdam: Scandinavisch Instituut 2007
- Thorup Thomsen, Bjarne, ”Nils Holgersson og grænselandet”, *Kritik*, 33:146 2000, s. 56-62
- Vinge, Louise, ”Nils Holgersson – Hundra år efteråt”, *Nordisk Tidskrift* 82:2 2006, s. 108-111
- Vinge, Louise, ”Nils Holgerssons uppgift: att bli människa igen”, *Selma Lagerlöf-sällskapets småskrifter* 1999
- Wall, Barbara, *The Narrator’s Voice: the Dilemma of Children’s Fiction*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan 1991
- Watson, Jennifer, *Selma Lagerlöf ur tyskt perspektiv*, översatt av Vinge, Louise, Selma Lagerlöf Sällskapet: Lagerlöfstudier 2002
- Österberg, Eva, *De små då: Perspektiv på barn i historien*, Stockholm: Natur & Kultur 2016

7 Bilagor

Bilder från skolboken 1906-1907

Bilaga 1

DEN KRISTLIGA DAGVISAN.

Den signade dag, som vi nu här se
av himmelen till oss nedkomma,
han blive oss säll, han låte sig te
oss alla till glädje och fromma!
Ja, Herren, den högste, oss alla i dag
för synder och sorger bevare!

Men såsom en fågel mot himmelens höjd
sig lyfter på lediga vingar,
han lovar sin Gud, är glad och förnöjd,
när han över jorden sig svingar:
så lyfter sig själen i hjärtelig fröjd
till himlen med lovsång och böner.

Ack, låtom oss lova och bedja vår Gud,
när stunderna växla och skrida,
så skola vi stärkas att hålla hans bud
och vaka och tåligen lida.
Ja, låtom oss verka med allvar och flit,
så länge oss dagen förunnas!

Sv. Ps. 424: 1, 5, 6.

249

²⁴⁹ "Den kristliga dagvisan", Lagerlöf 1906, s. 5.

SVERIGES KARTA.

Jag ser från skolans dar en bild,
av fingrar märkt, med plumpar spilld,
på kalkad vägg i prima,
en karta, klistrad upp på lärft,
utav den svenska jord vi ärvt,
vårt land från fordomtima.

Där låg det mellan fjäll och sjö
på Skandnaviens halva ö,
som, när den sågs från sidan,
för vår primanska fantasi
ett utsträckt lejon kunde bli
i vila och förbidan.

På kartan stirrade vi små,
och tanken hisnade att gå
den ändlöst långa vägen
från Ystad uppåt Torneå, —
den nötte man ut järnskor på
som i den gamla sägen.

Än tänker jag mig var provins
i samma färger, som jag minns
från kartans bjärta gränser:
ett Skåne gult som skördefält,
ett Sörmland grönt som björkens tält,
då Värmland stålblått glänser.

Längst upp i norr ett blodrött snitt;
där vidtog Ryssland tomt och vitt,
och blicken återvände
till Sveas bygd med berg och slätt,
små städer liksom smultron tätt
och strömmar utan ände.

De runno här, de flöto där,
och det var vånada och besvär
att hålla hop dem alla;
i klassens mummel, läxors sus
jag hörde deras fjärran brus
för mina öron svalla.

Ur minnet gledo namnen hän
så snabbt som några timmerträn
på Västerbottens älver,
och barnatårars salta tåg
förente sig med varje våg,
som genom Norrland välver.

Men liksom Engelbrekt med mod
från stad till stad, från flod till flod
vi fram till målet lände.
Erövringen var lång och svår,
men nu var fosterjorden vår,
nu, då dess drag vi kände. —

Där förr vi sutto, du och jag,
ett släkte sitter nu i dag,
som kan vad vi ej visste.
Den, som hos oss var främst i led,
bland denna ungdom sjönke ned
kanhända till den siste.

Nu böjas över kartans blad
de huvun små i lockig rad,
som efter oss ta arvet.
Vad oss synts långt, för dem syns kort,
och alla avstånd svinna bort
i järnvägstidevarvet.

De läsa på det svarta nät,
som korsar älvens blåa fjät
och genom fjället spränger.
Lokomotivets gälla sus
i flodsystemets dova brus
på kartan in sig mängder.

Men säg, vad tänker du därvid,
du unga ätt i ångans tid,
vars kinder kunskap bleker?
Har väl i brinnande termin
du dörren stängt för fantasin,
som skimrar och som leker?

Nej, än mot gossens skolpulpet
hon lutar sig i hemlighet,
vår barndoms tröstarinna.
Med hennes trollglas i sin hand
i läxans torra ökensand
skall liv och färg han finna.

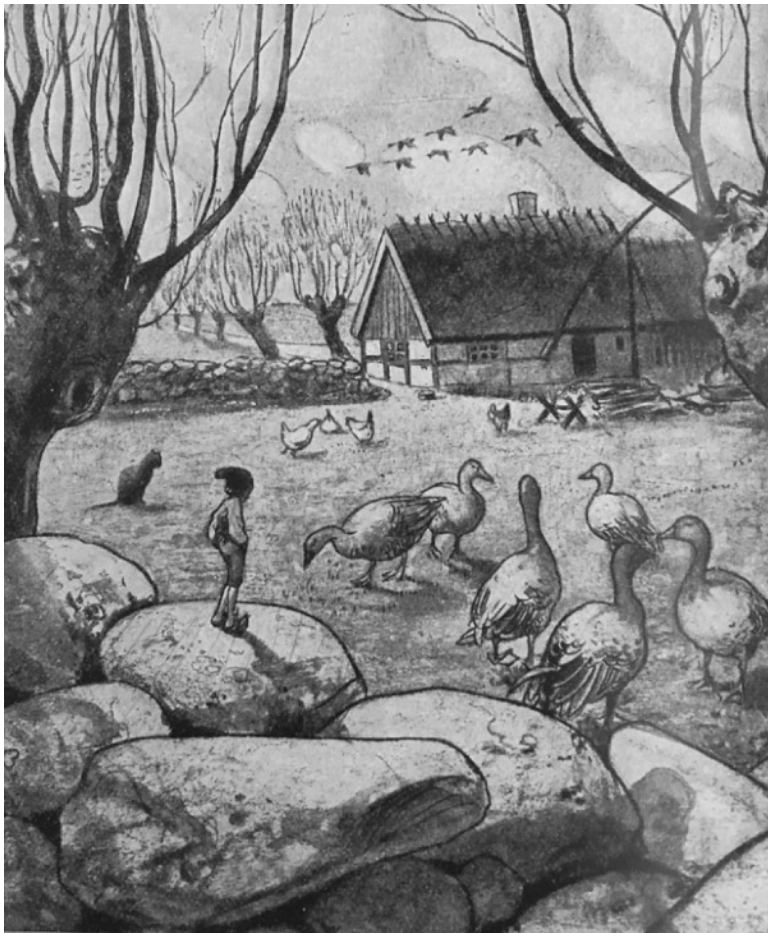
Du hulda fe, du barnens vän,
i bokens bräddar måla än
din bildvärld för de unga!
Åt hemmets skog och fjäll och älv,
åt järnets döda massa själ
giv så en själ, en tunga!

SVERIGES KARTA

Och präglade levande och varm
en Sveriges bild i barnets barm,
som mannen skall bevara,
som han skall ägna glad en gång
sin levnads gärning eller sång
och dö för att försvara!

Carl Snoilsky.

Bilaga 3

251

Bilaga 4

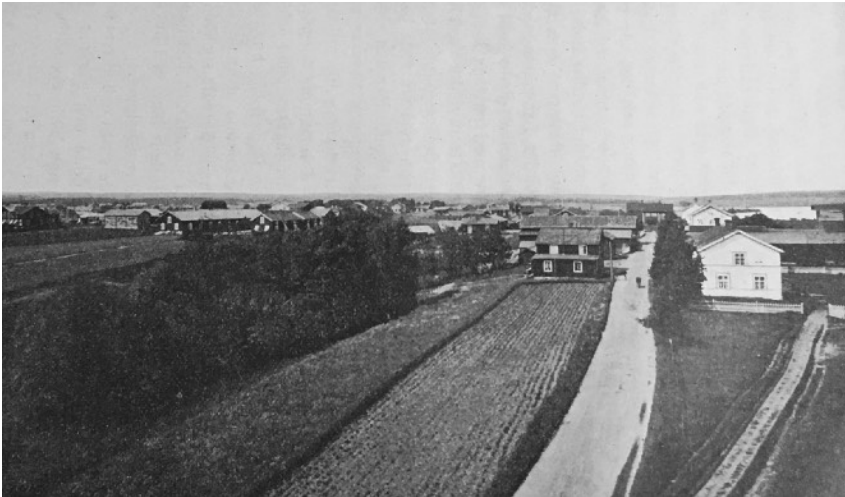

252

251 John Bauers teckning av Tummetott (efter att han hade förminskats från första skissen på önskemål av Lagerlöf), *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* 1906, s. 21.

252 Fotografi "Karlskrona" av Karl Karlson i Lagerlöf 1907, s. 127.

Bilaga 5

253

Bilaga 6

254

Bilaga 7

255

253 Fotografi "Kyrkoby på Västerbottens slättland" av N. G. Nilsson i Lagerlöf 1908, s. 545.

254 Fotografi "Skogslandskap vid Lule älv" av H. G. Blomqvist i Lagerlöf 1908, s. 549.

255 Fotografi "Kebnekajse" av B. Mesch i Lagerlöf 1908, s. 555.

Bilaga 8

256

Bilaga 9

257

256 Fotografi "Lappkåta bland fjällbjörkar" av B. Mesch i Lagerlöf 1908, s. 581.

257 Fotografi "Renkorna mjölkas" av N. Thomasson i Lagerlöf 1908, s. 587.

Bilder från Velma Swanston Howards översättning 1907 & 1911

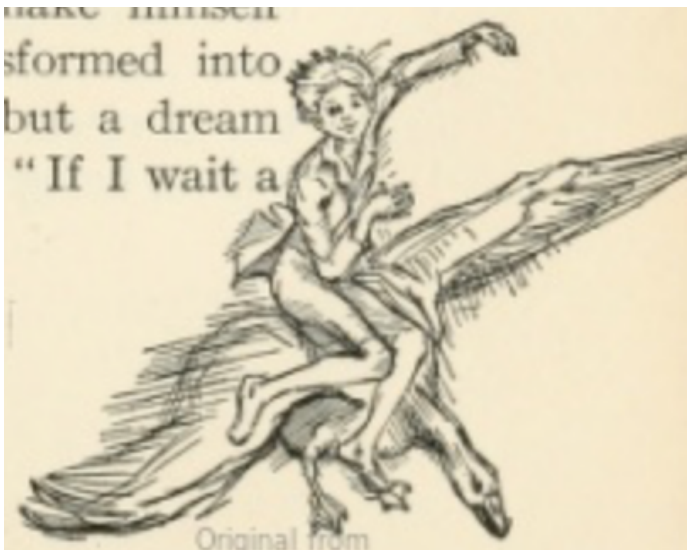
Bilaga 10

258

258 Lagerlöf 1910, försättsblad.

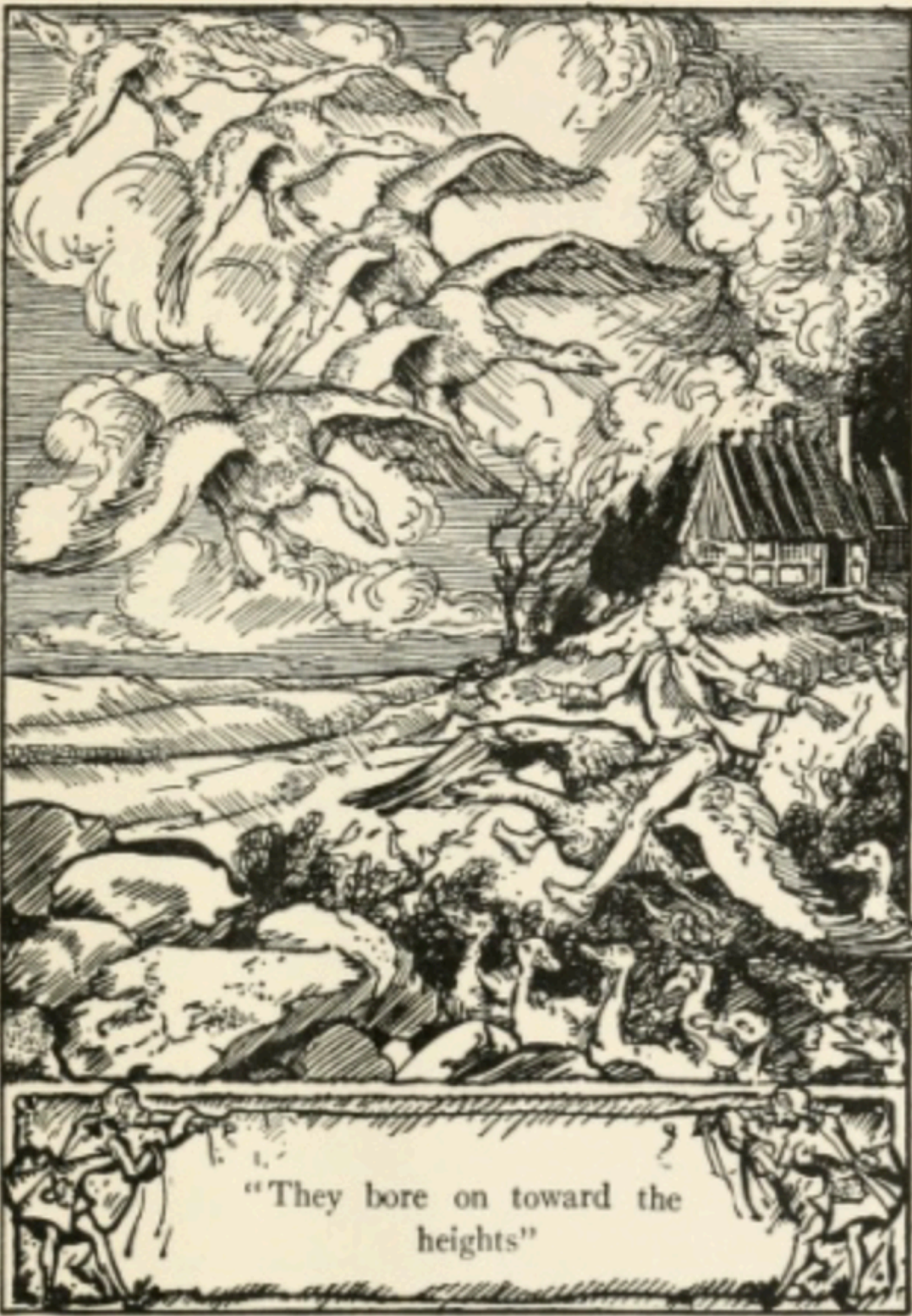
Bilaga 11, 12 & 13

259

²⁵⁹ Lagerlöf 1910, s. 8, 15 & 20.

Bilaga 14

260

²⁶⁰ Lagerlöf 1910, egen sida mellan s. 28 och 29.

Bilaga 15

261

²⁶¹ Lagerlöf 1910, egen sida mellan 198 och 199.

Bilaga 16

"While Ola Serka deliberated, Osa, the goose girl, and Aslak, the young Lap boy. . . sat on the ground in front of the tent and chatted"

262

²⁶² Lagerlöf 1911, egen sida mellan s. 258-259.

Bilaga 17

“Go to sleep, Thumbietot!” he cried. . . Although the boy hung in this uncomfortable position, he actually dozed and dreamed”

263

²⁶³ Lagerlöf 1911, egen sida mellan s. 230 och 231.

APPENDIX

TABLE OF PRONUNCIATION

The final *e* is sounded in Skåne, Sirle, Gripe, etc.

The *å* in Skane and Småland is pronounced like *o* in ore.

j is like the English *y*. Nuolja, Oviks-fjällen, Sjangeli, Jarro, etc., should sound as if they were spelled like this: Nuolya, Oviksyellen, Syang[one syllable]elee, Yarro, etc.

g, when followed by *e*, *i*, *y*, *ä*, *ö*, is also like *y*. Example, Göta is pronounced Yöta.

When *g* is followed by *a*, *o*, *u*, or *å*, it is hard, as in go.

k in Norrköping, Linköping, Kivik (pronounced Cheeveek), etc., is like *ch* in cheer.

k is hard when it precedes *a*, *o*, *u*, or *å*. Example, Kaksi, Kolmi, etc.

ä is pronounced like *ä* in fare. Example, Färs.

There is no sound in the English language

which corresponds to the Swedish *ö*. It is like the French *eu* in *jeu*.

Gripe is pronounced Greep-e.

In *Sirle*, the first syllable has the same sound as *sir*, in *sirup*.

The names which Miss Lagerlöf has given to the animals are descriptive.

Smirre Fox, is cunning fox.

Sirle Squirrel, is graceful, or nimble squirrel.

Gripe Otter, means grabbing or clutching otter.

Mons is a pet name applied to cats; like our *tommy* and *pussy*. *Monsie house-cat* is equivalent to *Tommy house-cat*.

Mårten gåskarl (*Morten Goosie-gander*) is a pet name for a tame gander, just as we use *Dickie-bird* for a pet bird.

Fru is the Swedish for *Mrs.* This title is usually applied to gentlewomen only. The author has used this meaning of "*fru*."

A *Goa-Nisse* is an elf-king, and corresponds to the English *Puck* or *Robin Goodfellow*.

VELMA SWANSTON HOWARD.

Lybecks illustrationer 1931

Bilaga 19

²⁶⁵ Bertil Lybecks illustration av Nils hemma på gården i Västra Vemmenhög som inleder boken, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* 1931, onummerat försättsblad.

Bilaga 20

Bilaga 21

²⁶⁶ Bertil Lybecks illustration av Nils förvandlad till Tummetott i Västra Vemmenhög, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* 1931, s. 1.

²⁶⁷ Bertil Lybecks illustration av Nils återförening med sin mor, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* 1931, s. 636.

Bilaga 22

268

Bilaga 23

269

²⁶⁸ Bertil Lybecks illustration av Åsa gåsapigas samtal med disponenten, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* 1931, s. 533.

²⁶⁹ Bertil Lybecks illustration av Åsa gåsapigas återförening med sin far, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* 1931, s. 545.

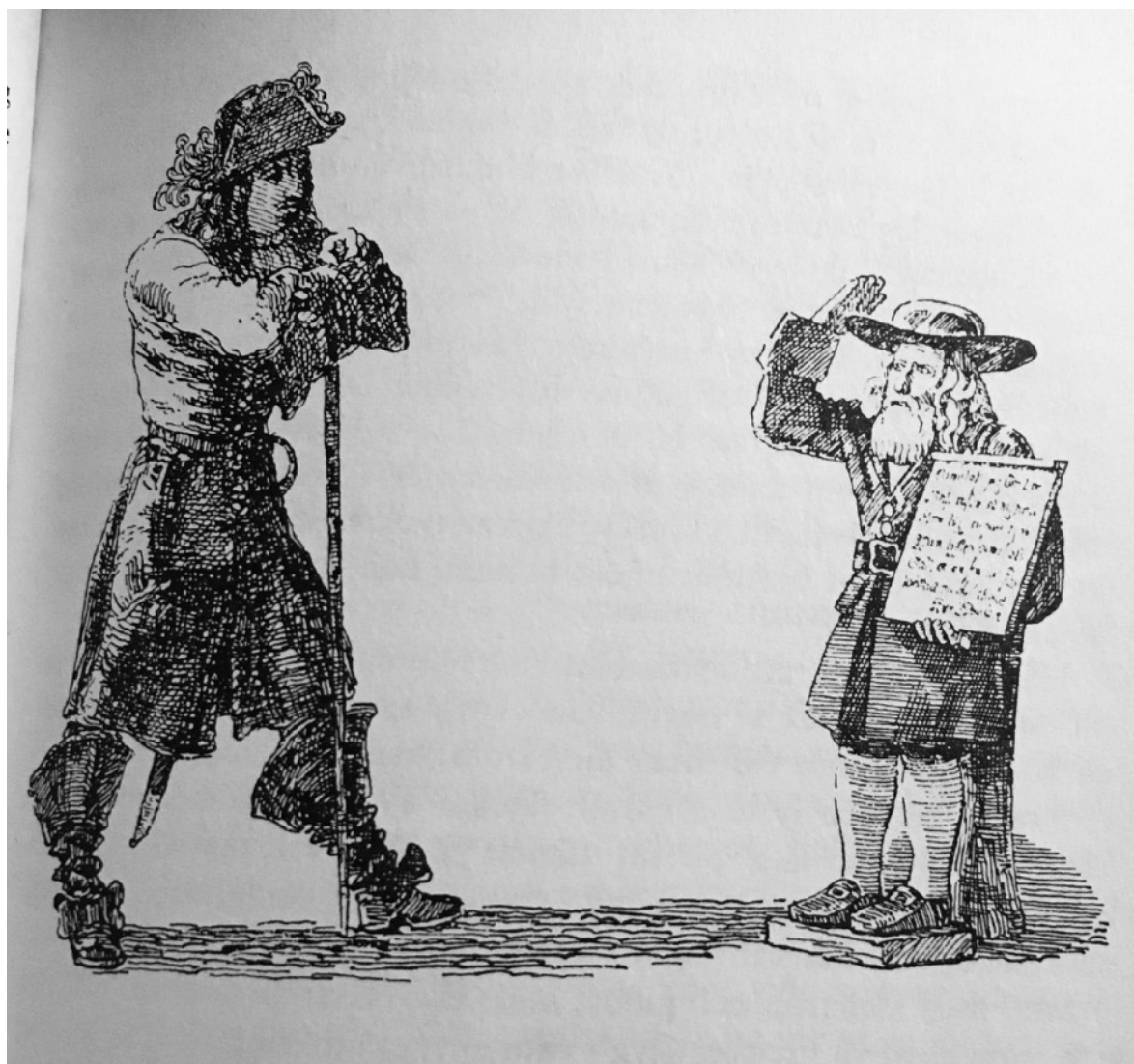
Bilaga 24

270

270 Lagerlöf 1931, s. 17.

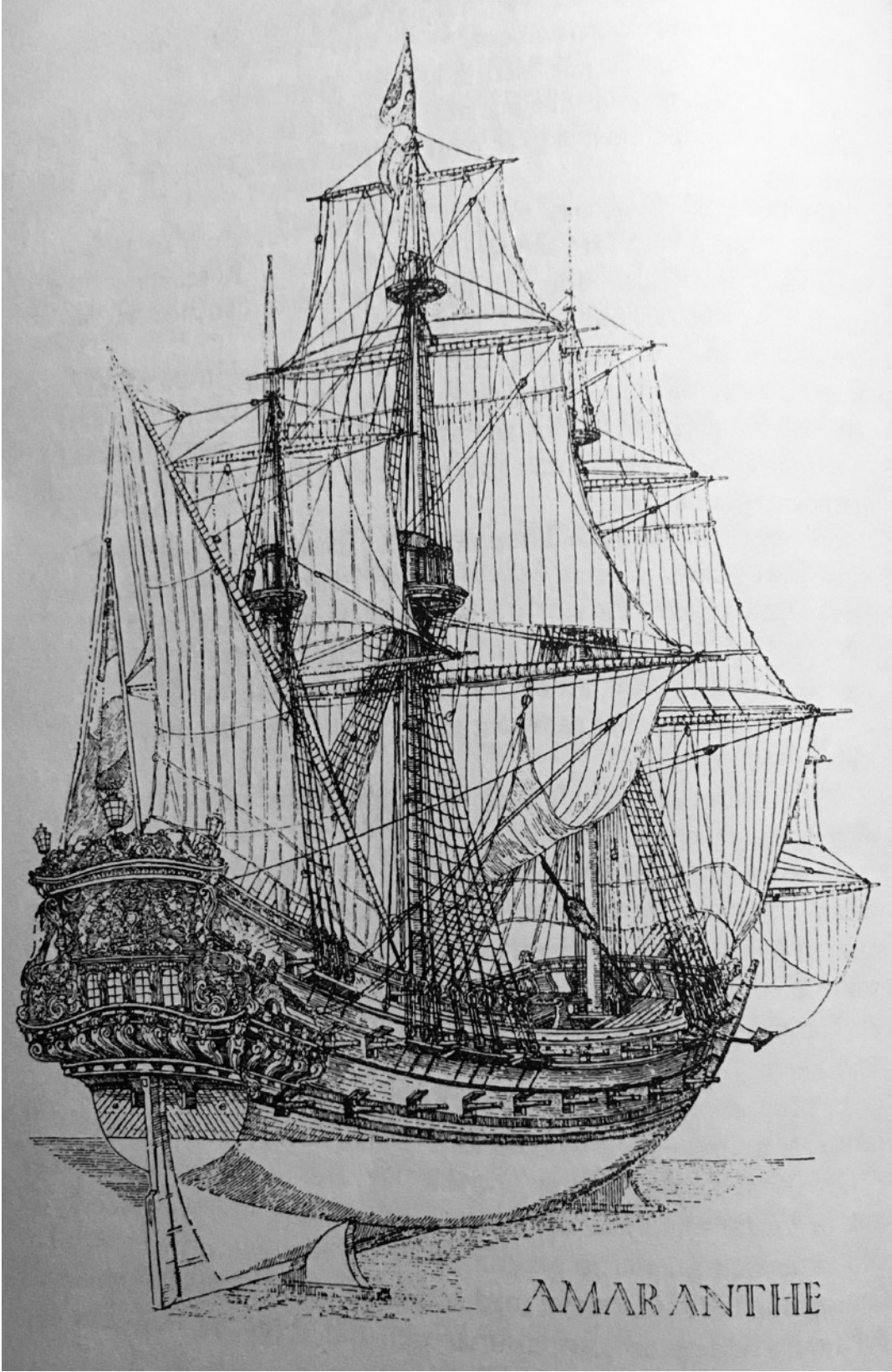
Bilaga 25

271

²⁷¹ Lagerlöf 1932, s. 111.

Bilaga 26

272

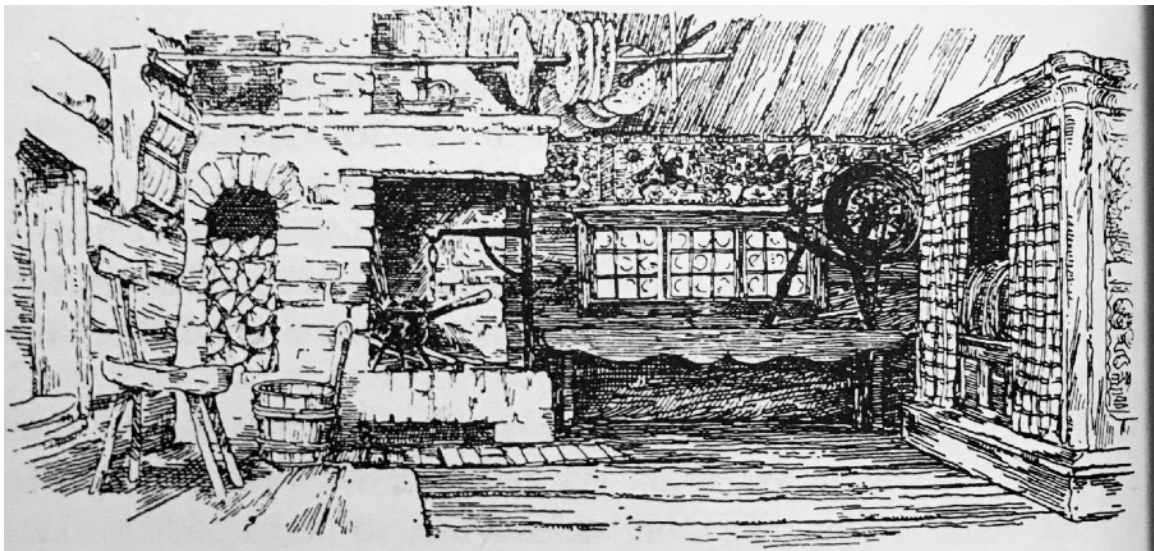
272 Lagerlöf 1931, s. 119.

Bilaga 27

273

Bilaga 28

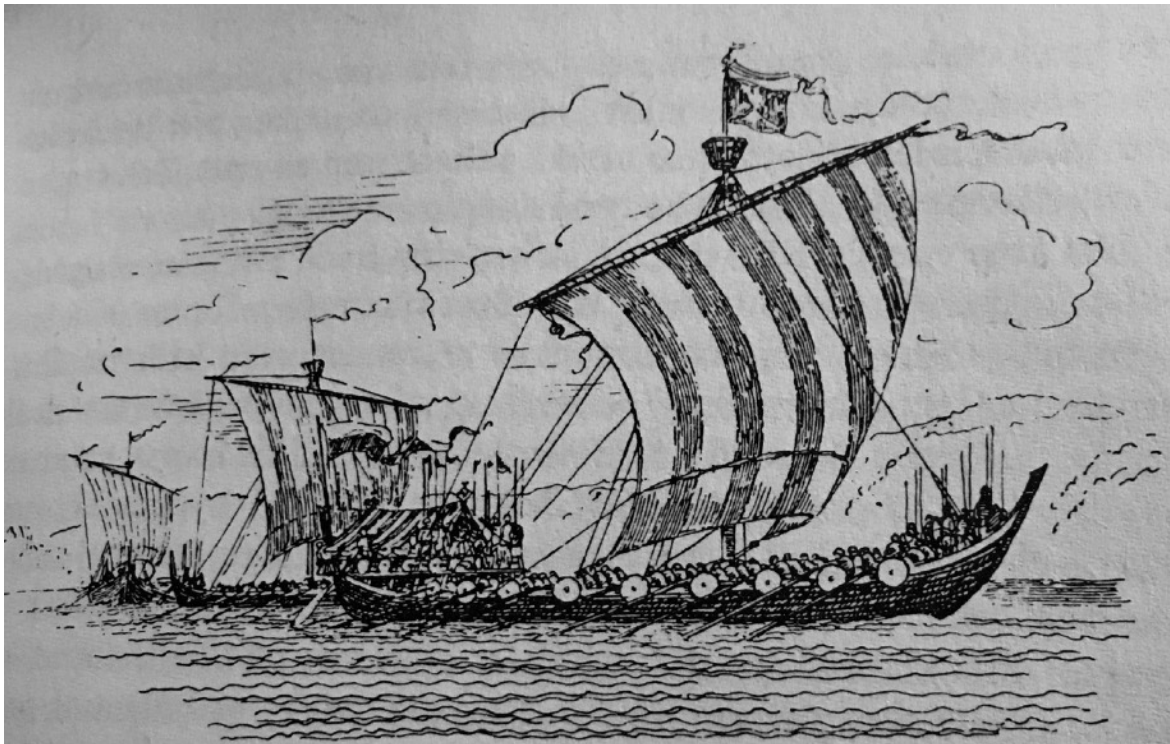

274

273 Lagerlöf 1931, s. 181.

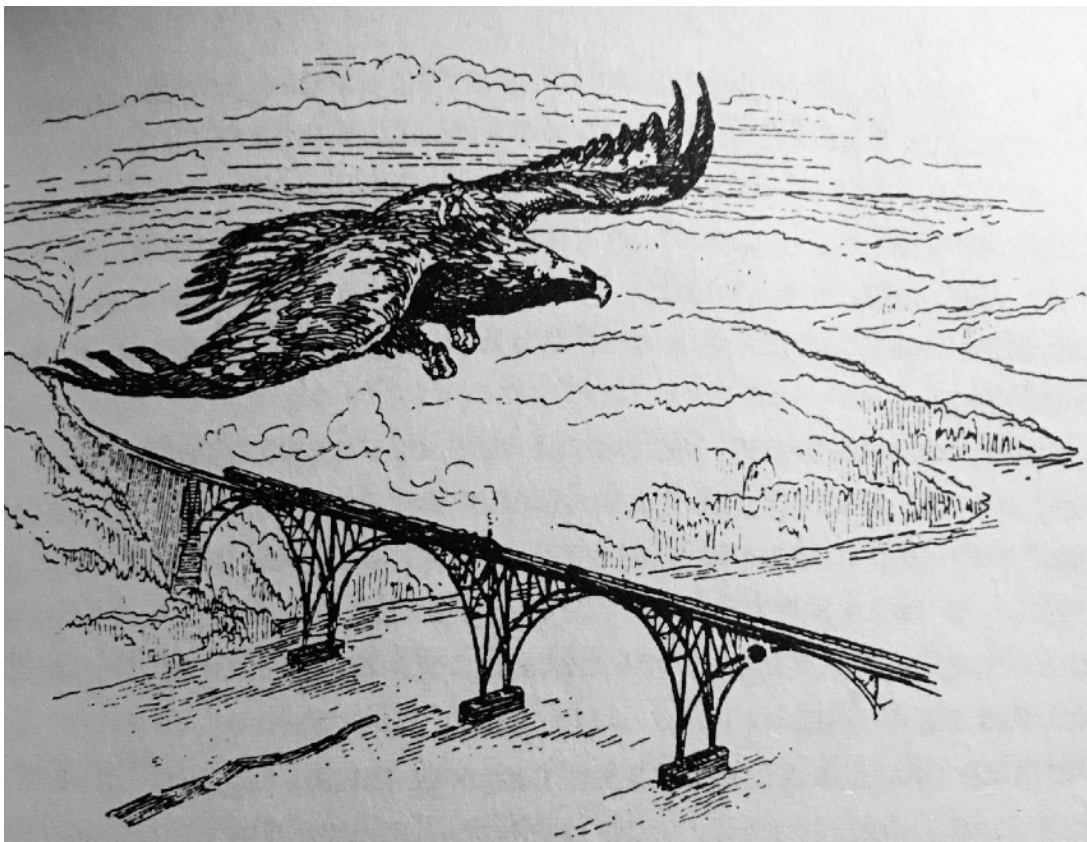
274 Lagerlöf 1931, s. 191.

Bilaga 29

275

Bilaga 30

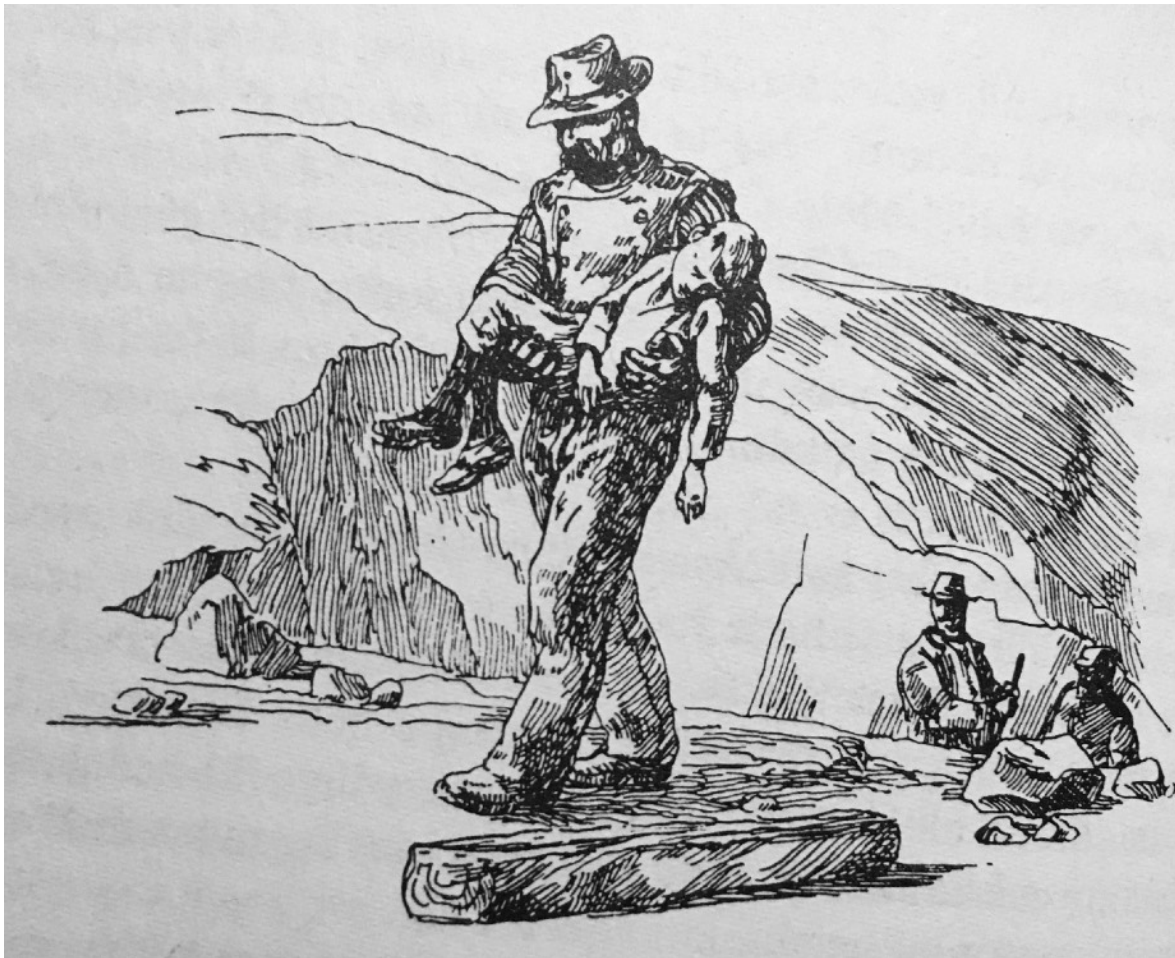

276

275 Lagerlöf 1931, s. 439.

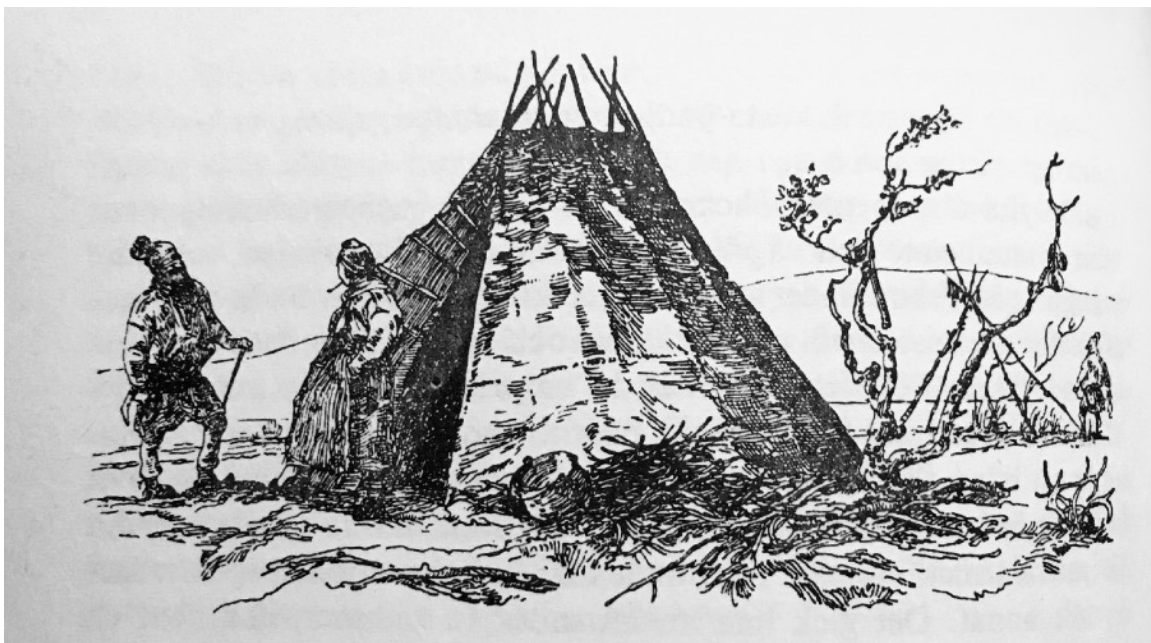
276 Lagerlöf 1931, s. 505.

Bilaga 31

277

Bilaga 32

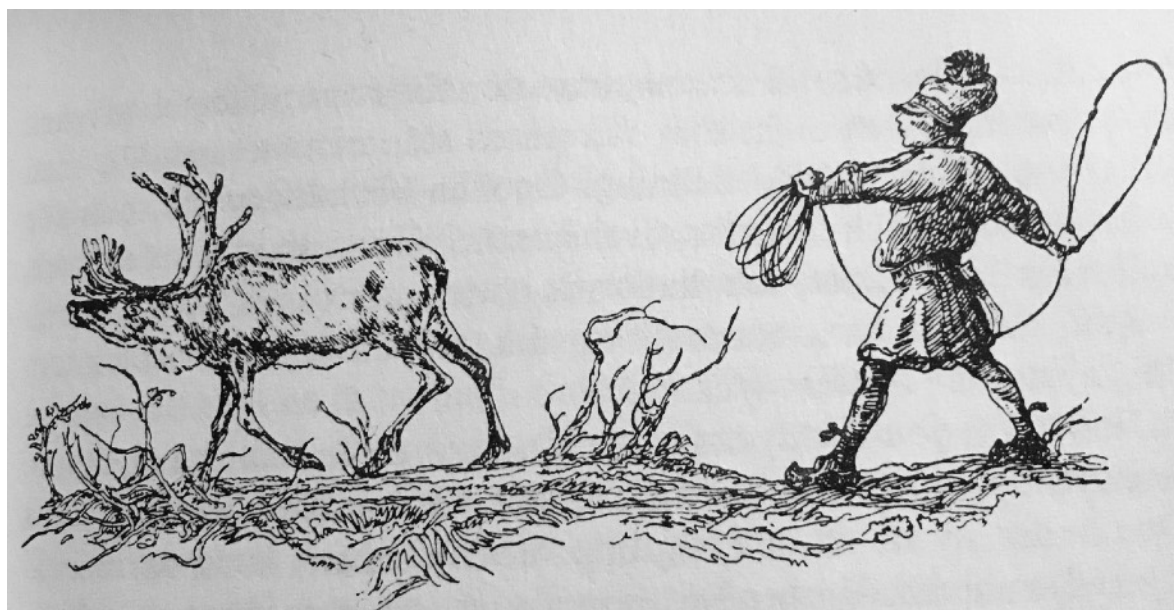

278

277 Lagerlöf 1931, s. 525.

278 Lagerlöf 1931, s. 534.

Bilaga 33

279

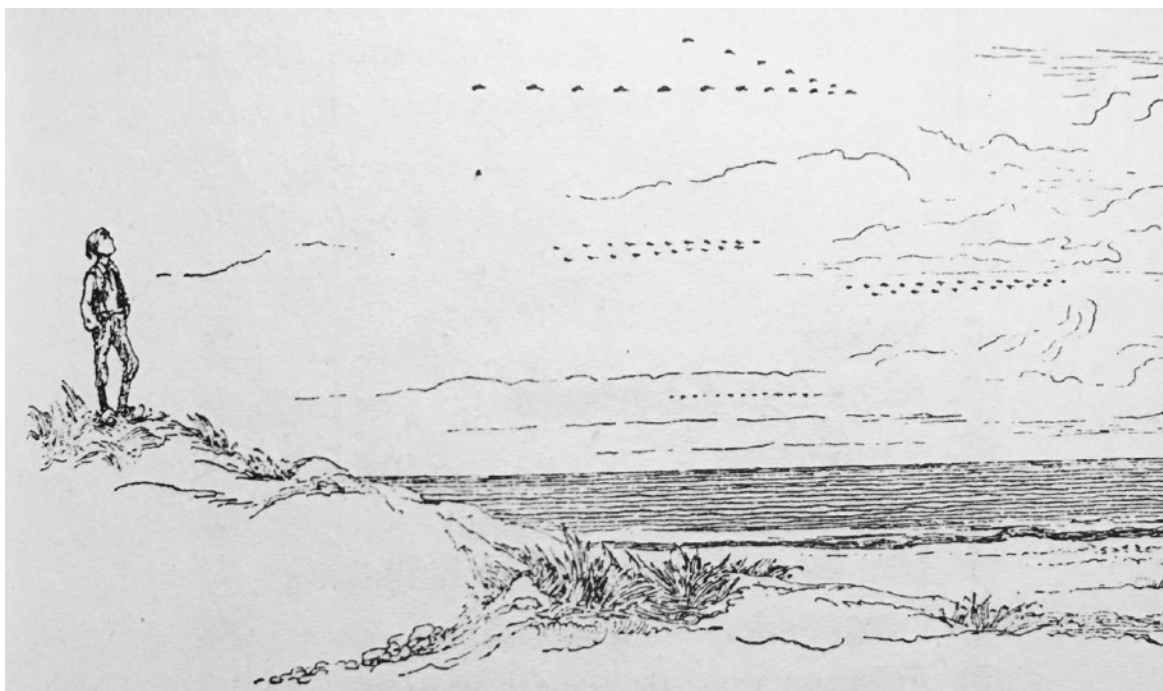
²⁷⁹ Lagerlöf 1931, s. 541.

Bilaga 34

280

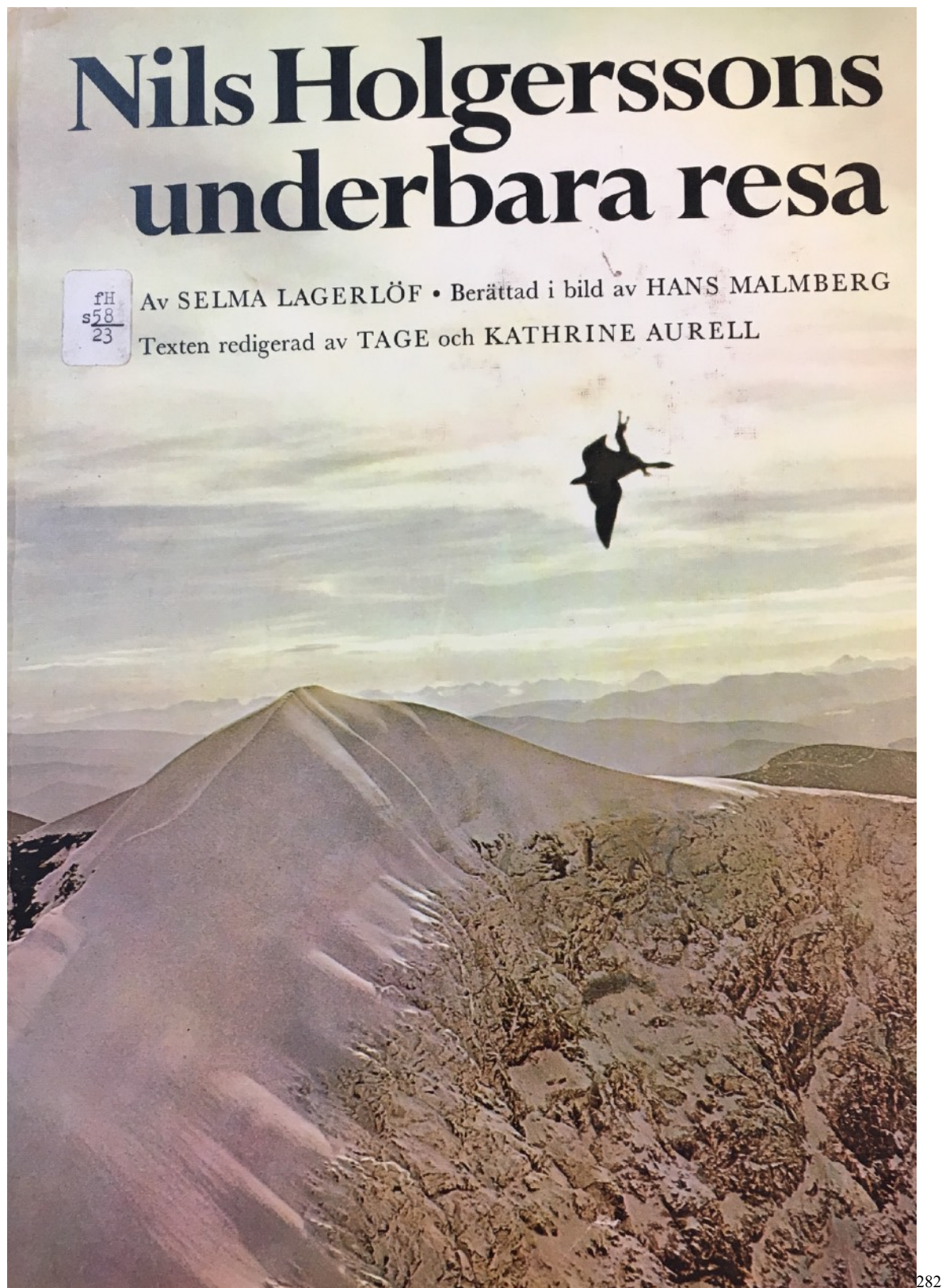
Bilaga 35

281

280 Lagerlöf 1931, s. 638.

281 Lagerlöf 1931, s. 641.

²⁸² Framsidan till den svenska bilderboken, Lagerlöf 1969.

Bilaga 37

BILDERBOKEN OM NILS HOLGERSSON

Selma Lagerlöfs odödliga saga berättad för hela världen och för alla åldrar med en rikedom av färgrika och fantasieggande bilder.

Fotograferad av Hans Malmberg i anslutning till inspelningen av den berömda filmen om Nils Holgerssons underbara äventyr.

BONNIERS

Inb. 13:75

283

²⁸³ Baksidan till den svenska bilderboken, Lagerlöf 1969.

Bilaga 38

Bilaga 39

284 Lagerlöf 1969, titelsida.

285 Lagerlöf 1969, s. 58.

Bilaga 40

286

²⁸⁶ Lagerlöf 1969, s. 27.

Bilaga 41

287

²⁸⁷ Lagerlöf 1969, s. 73.

Bilaga 42

288

²⁸⁸ Lagerlöf 1969, s. 70.

Bilaga 43

289

²⁸⁹ Lagerlöf 1969, s. 90.

Bilaga 44

290

²⁹⁰ Lagerlöf 1969, s. 92.

The Wonderful Adventures of Nils

By Selma Lagerlöf • Narrated in pictures by Hans Malmberg

291

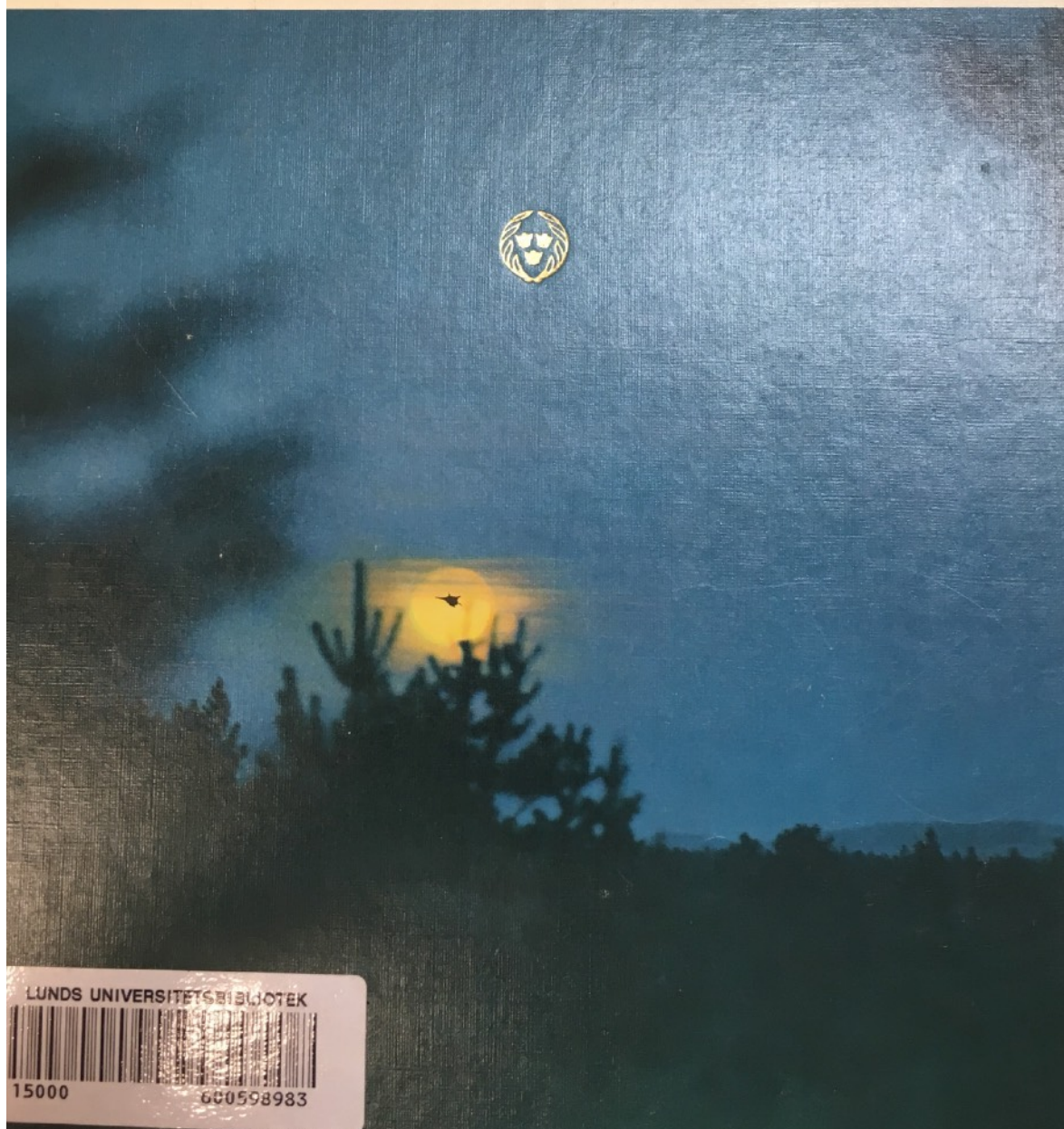
²⁹¹ Framsida till den engelska bilderboken, Lagerlöf 1967.

Bilaga 46

THE WONDERFUL ADVENTURES OF NILS

Unforgettable tale by Nobel prizewinning Swedish authoress Selma Lagerlöf, for readers of all ages, with an array of colourful and stimulating pictures. Photographs by Hans Malmberg, taken on location while the film of the book was being made.

BONNIERS Importbokhandeln i distribution

²⁹² Baksida till den engelska bilderboken, Lagerlöf 1967.

Bilaga 47

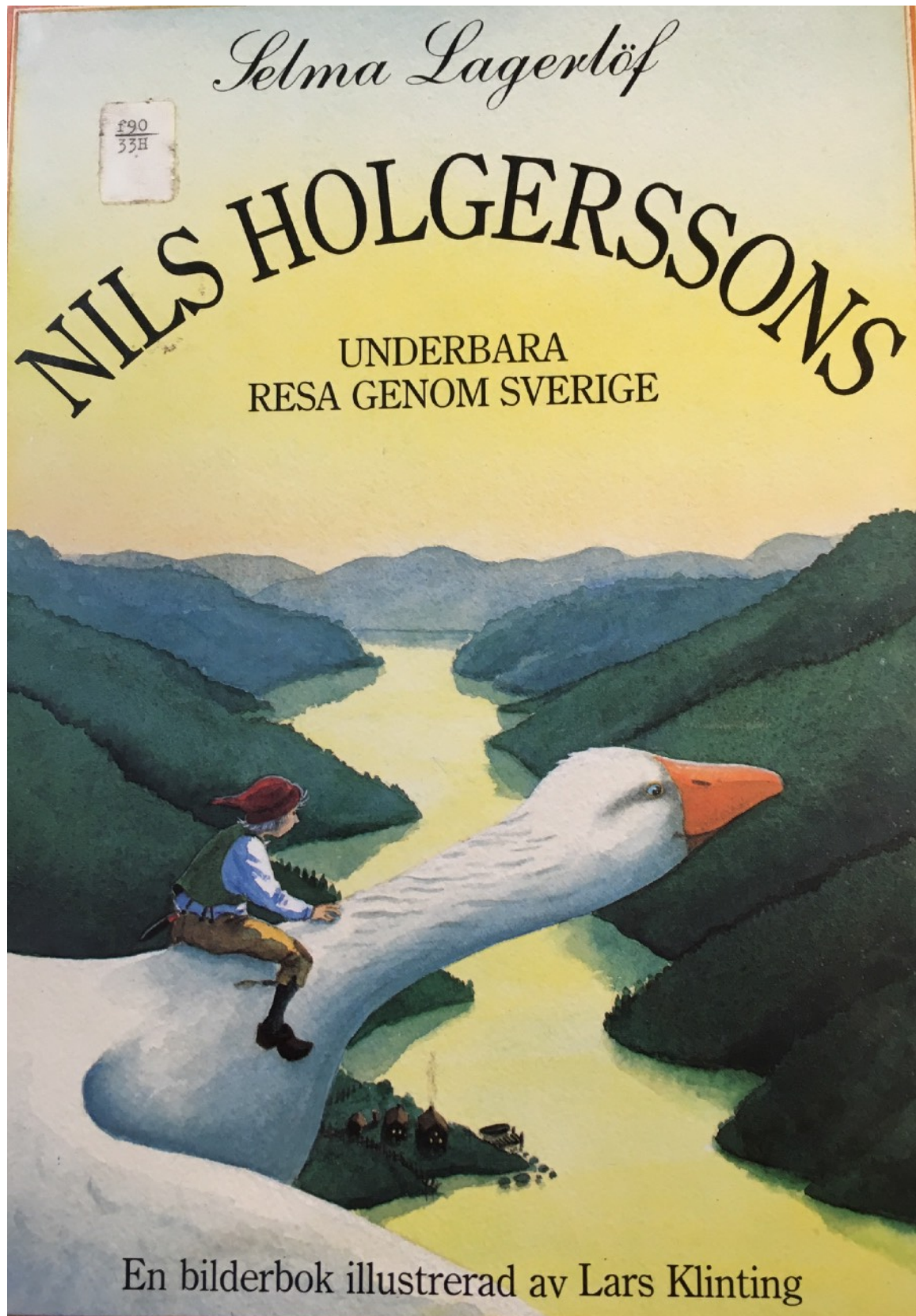

293

²⁹³ Lagerlöf 1967, karta på insidan av pärmen i den engelska översättningen.

Bilder från den bearbetade bilderboken 1989

Bilaga 48

294

²⁹⁴ Framsida till den bearbetade bilderboken, Lagerlöf 1989.

Selma Lagerlöf

NILS HOLGERSSONS

UNDERBARA
RESA GENOM SVERIGE

En liten okänd läsare som skrev till Selma Lagerlöf efter publiceringen av *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* fick ett tackkort som löd:

"Skånepojken på sin resa möter många farligheter, markens djur och himlens fåglar kunna honom knappast skydda. Jag, som sände ut den stackarn, gläder mig åt varje liten vän som ger honom en fristad, gömmer honom i sitt hjärta."

Nils Holgersson har under årens lopp vunnit en plats i otaliga läsares hjärtan, pojken som blev förvandlad till Tummetott och upplevde fantastiska äventyr på sin resa med vildgässen.

Nu kan nya generationer lära sig älska pojken och följa honom på hans färd tack vare Lars Klintings kärleksfulla bilder, lika mättade av ljus, luft och rörelse som Selma Lagerlöfs saga.

S UNIVERSITETSBIBLIOTEK

SBN 91-48-51678-3

601076943

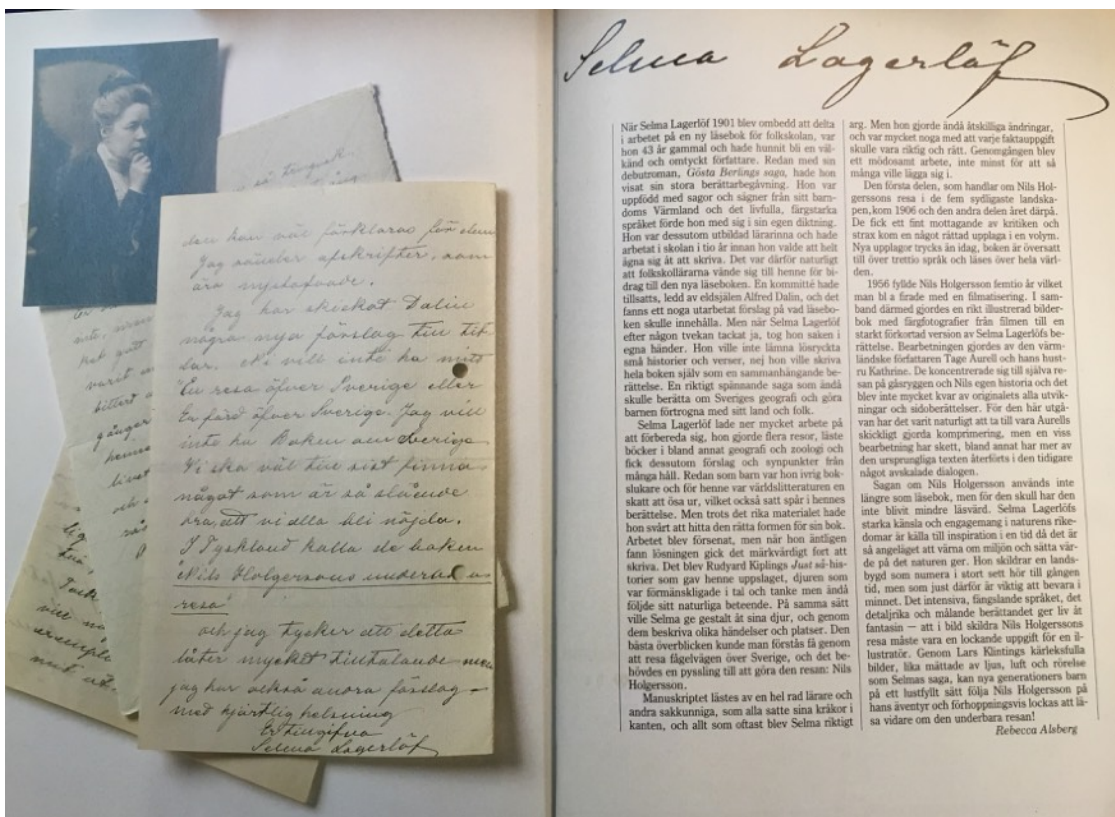
295

Bilaga 50

296

Bilaga 51

297

296 Lagerlöf 1989, karta från insidan av bokens pärmar.

297 Lagerlöf 1989, efterord, s. 94-95.

Det var en gång en pojke. Inte stort dög han till, han hade mest lust att sova och äta och ställa till odygd.

Nu var det söndagsmorgon och pojkens föräldrar skulle gå till kyrkan. Skönt, tänkte pojken, då kan jag skjuta med fars bössa, utan att någon lägger sig i.

Men far gissade nog hans tankar. "Vill du inte följa med till kyrkan så får du läsa predikan hemma", sa han. Mor kom med postillan och slog upp den.

"Fjorton och en halv sida", sa hon, "och far ska förhöra dig på varenda en. Så börja nu om du ska hinna allt."

298

Bilaga 53

299

²⁹⁹ Lagerlöf 1989, s. 90.

Bilaga 54

300

Bilaga 55

301

³⁰⁰ Lagerlöf 1989, s. 26.

³⁰¹ Lagerlöf 1989, s. 56.

Bilaga 56

302

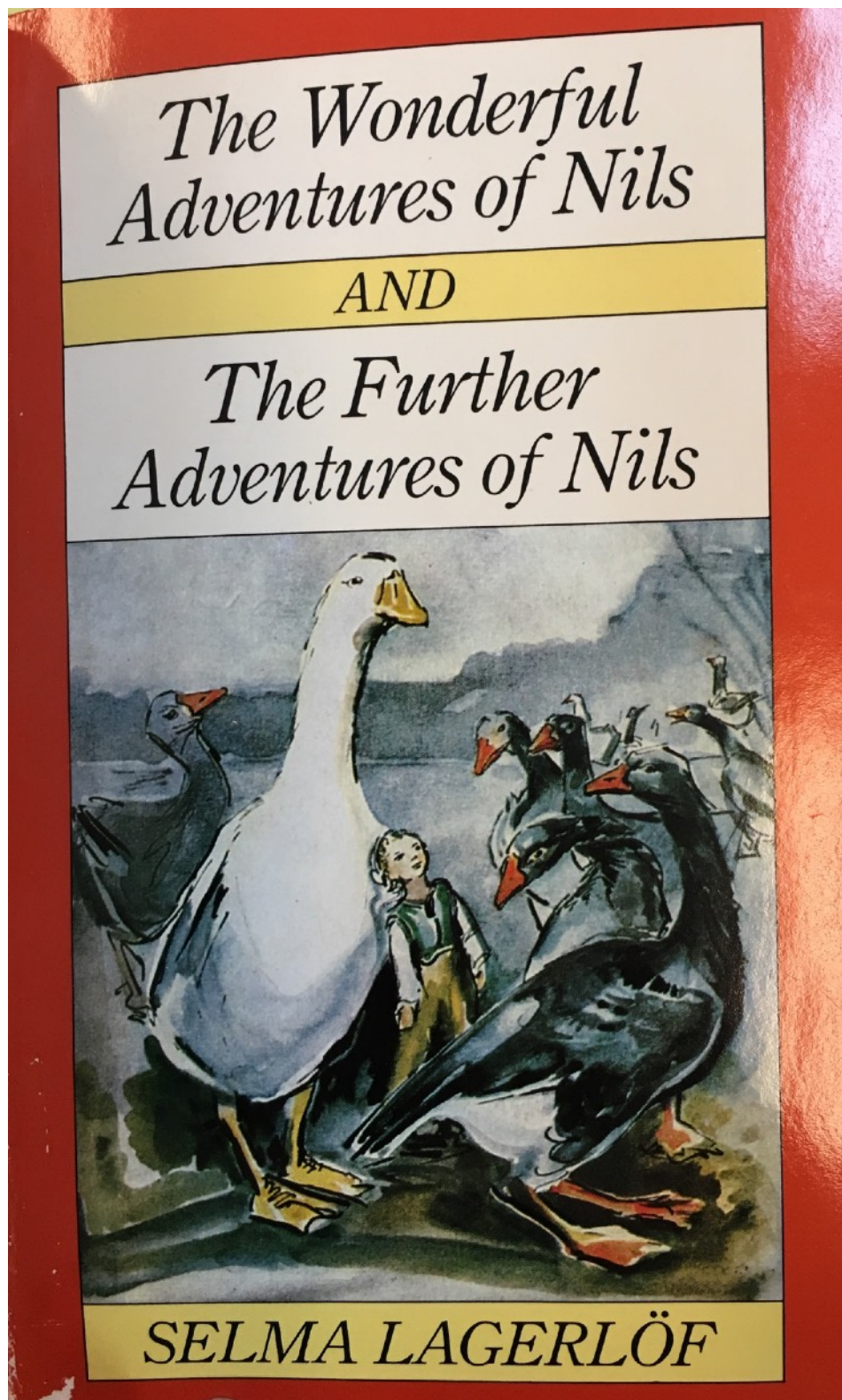
Bilaga 57

303

³⁰² Lagerlöf 1989, s. 69.

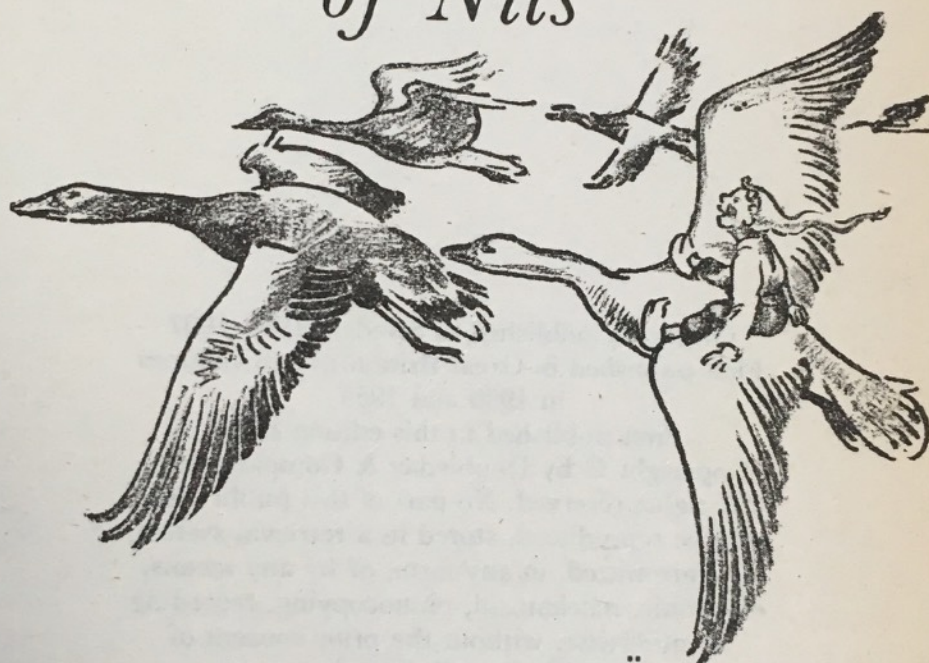
³⁰³ Lagerlöf 1989, s. 88.

304

³⁰⁴ Lagerlöf 1984, framsida.

*The Wonderful
Adventures of Nils
and
The Further Adventures
of Nils*

SELMA LAGERLÖF

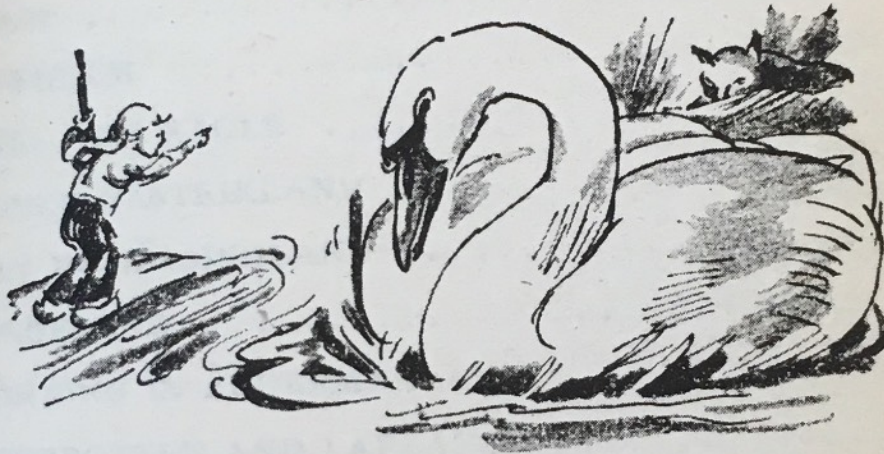
Translated by Velma Swanston Howard

Illustrated by
HANS BAUMHAUER

J. M. Dent & Sons Ltd
London & Melbourne

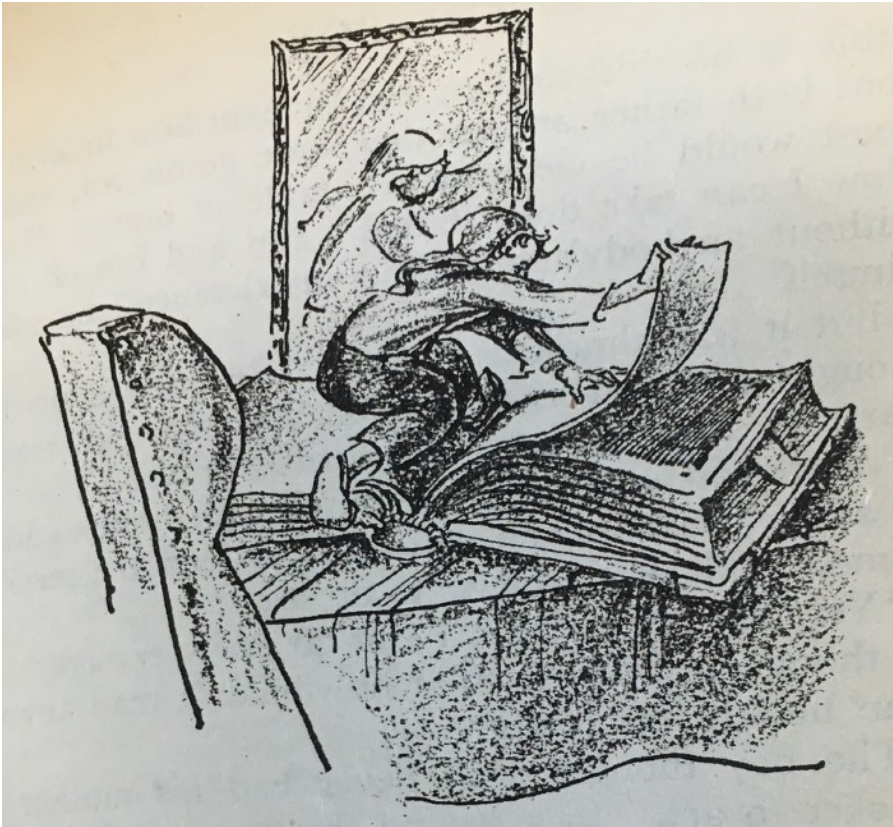
305

The Further Adventures of Nils

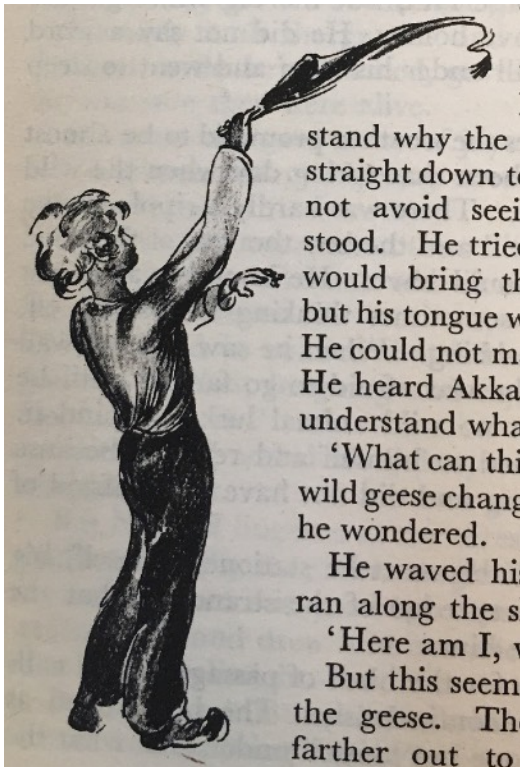
306

Bilaga 61

307

Bilaga 62

308

³⁰⁷ Lagerlöf 1984, del 1, s. 1.

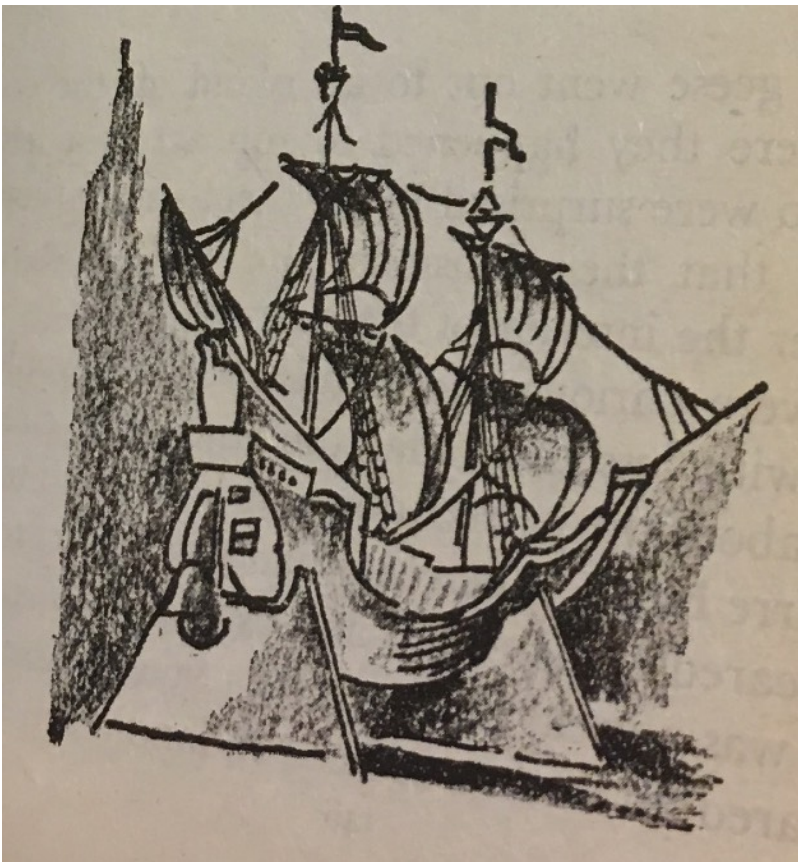
³⁰⁸ Lagerlöf 1984, del 2, s. 244.

Bilaga 63

309

Bilaga 64

310

³⁰⁹ Lagerlöf 1984, del 2, s. 246.

³¹⁰ Lagerlöf 1984, del 1, s.145.

Bilaga 65

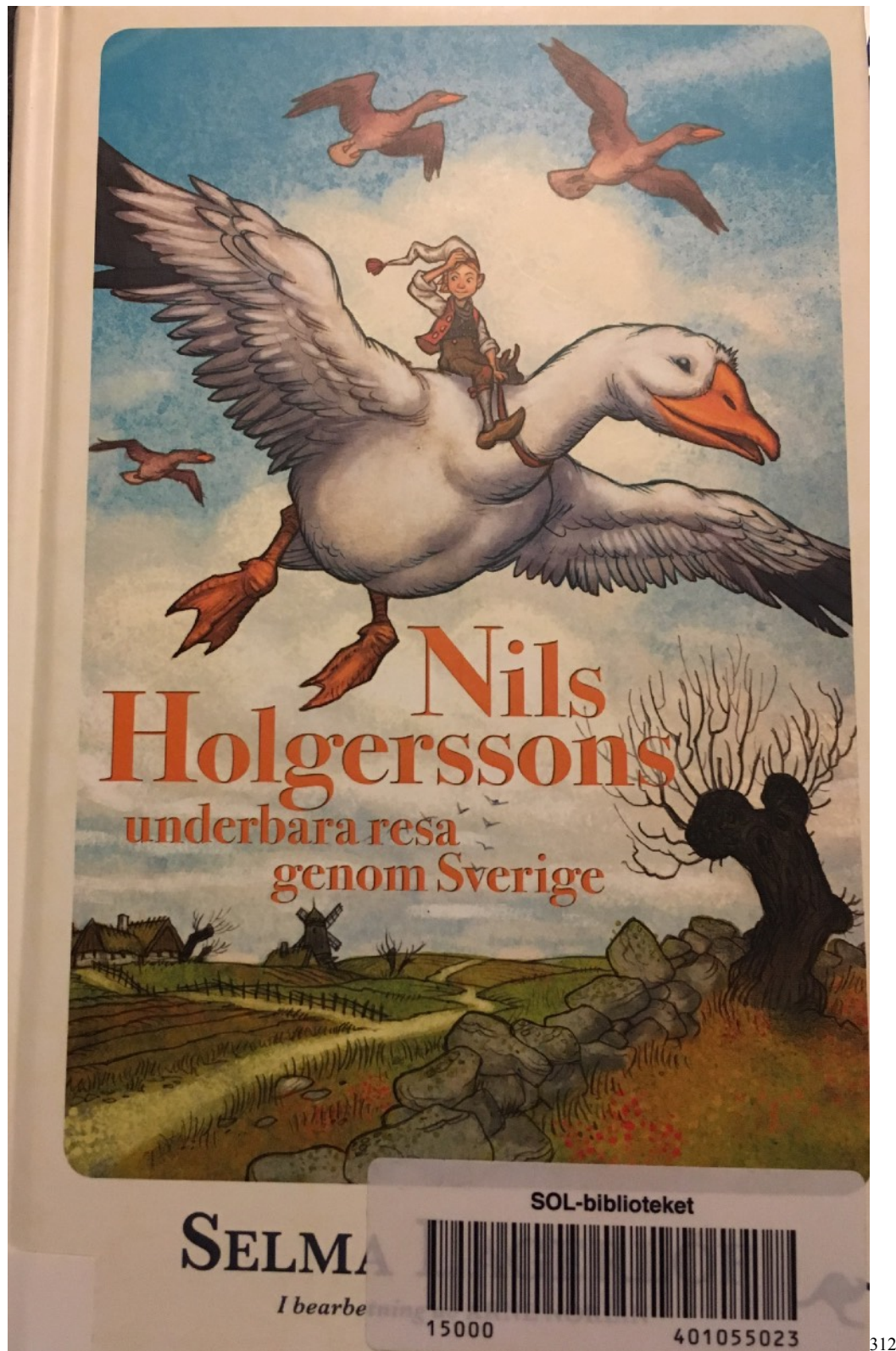

311

³¹¹ Lagerlöf 1984, del 2, s. 184.

Bilder från den senaste svenska bearbetningen 2017

Bilaga 66

³¹² Framsida till Lagerlöf 2017.

Bilaga 67

313

³¹³ Lagerlöf 2017, försättsblad.

314

Bilaga 69

315

Bilaga 70

316

³¹⁶ Lagerlöf 2017, s. 64.

Bilaga 71

317

³¹⁷ Lagerlöf 2017, s. 102.

318

³¹⁸ Lagerlöf 2017, s. 216.

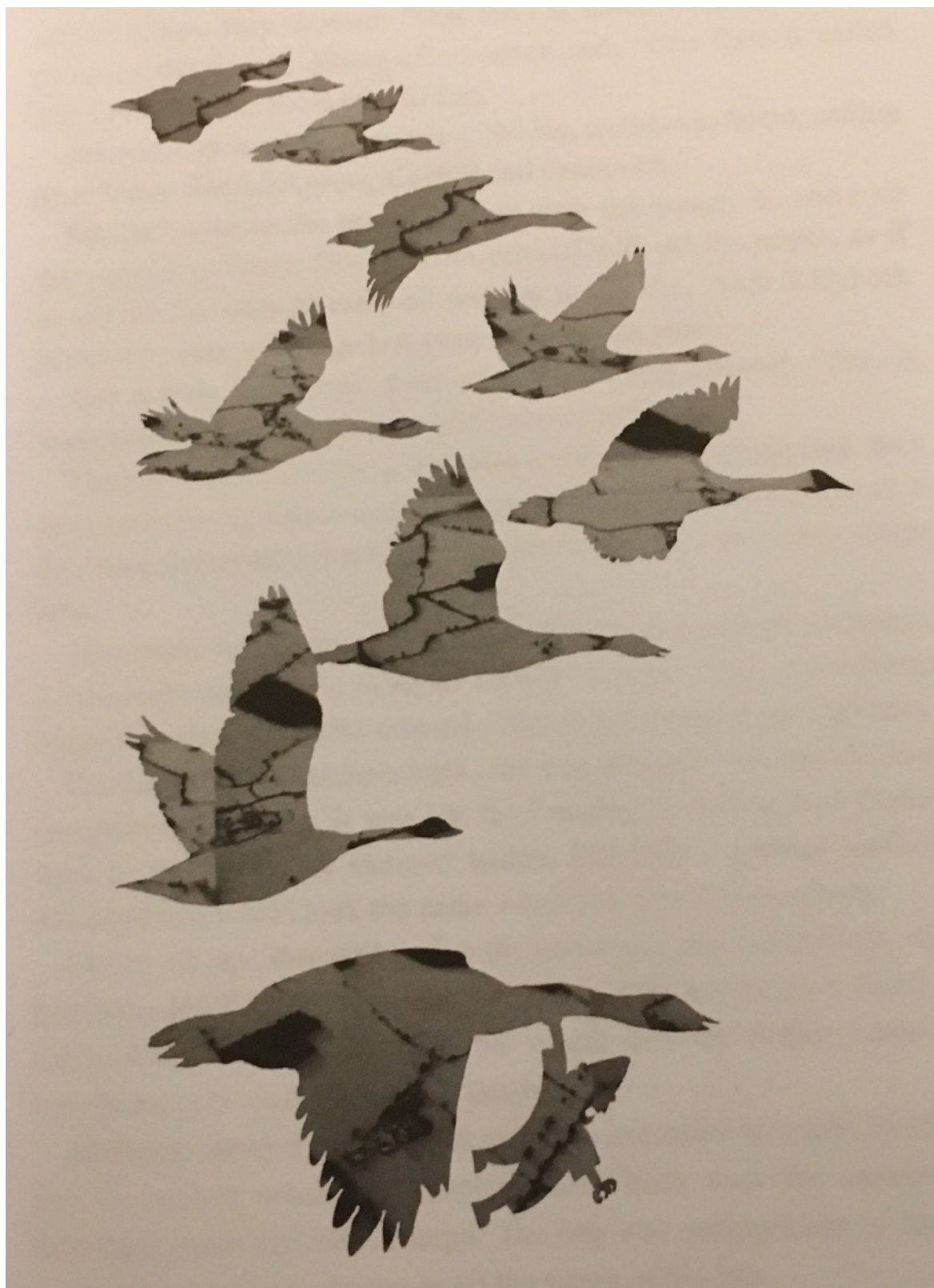
Bilder från den fullständiga översättningen 2014

Bilaga 73

319

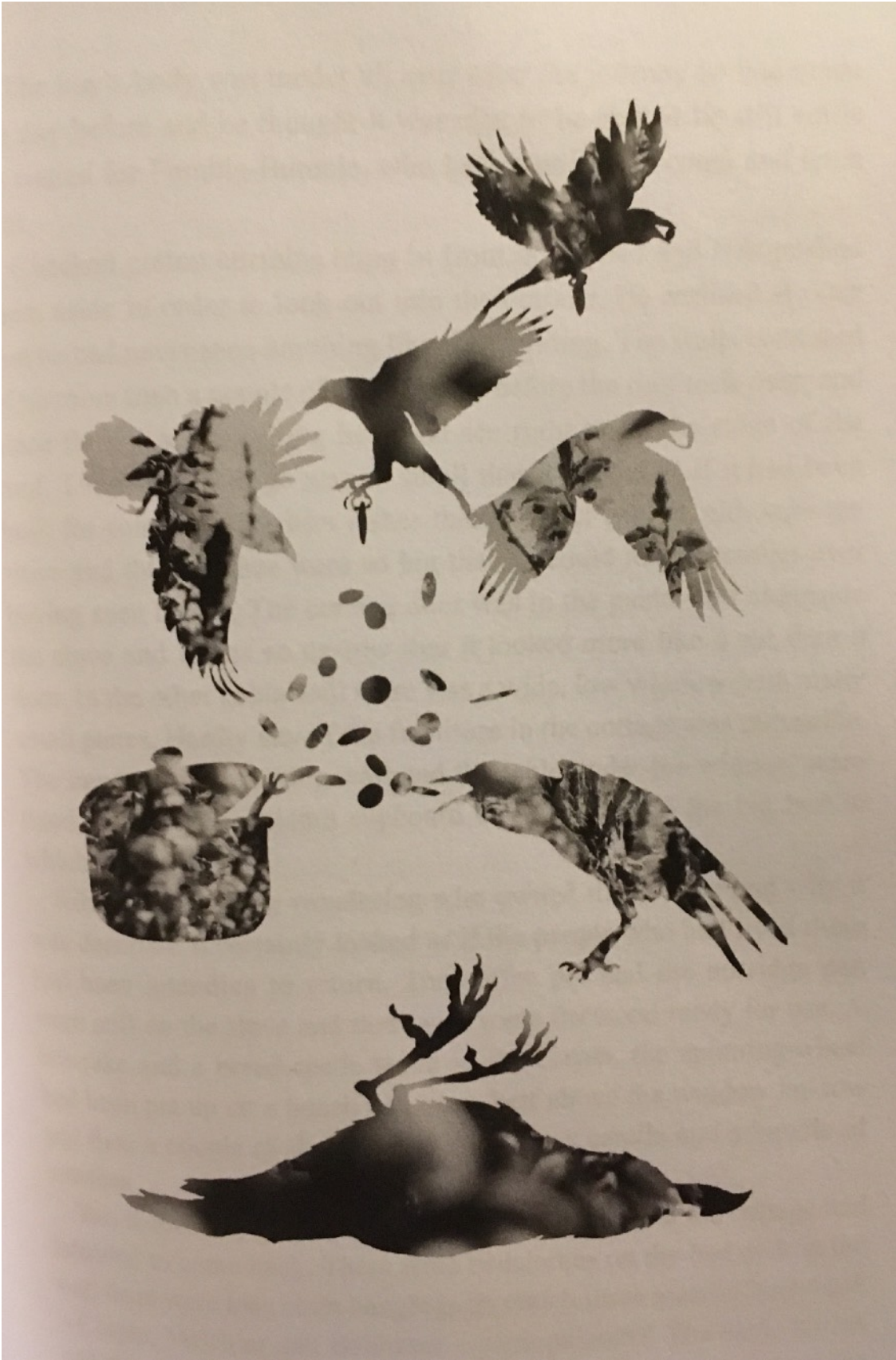
Bilaga 74

320

³²⁰ Lagerlöf 2014, s. 31.

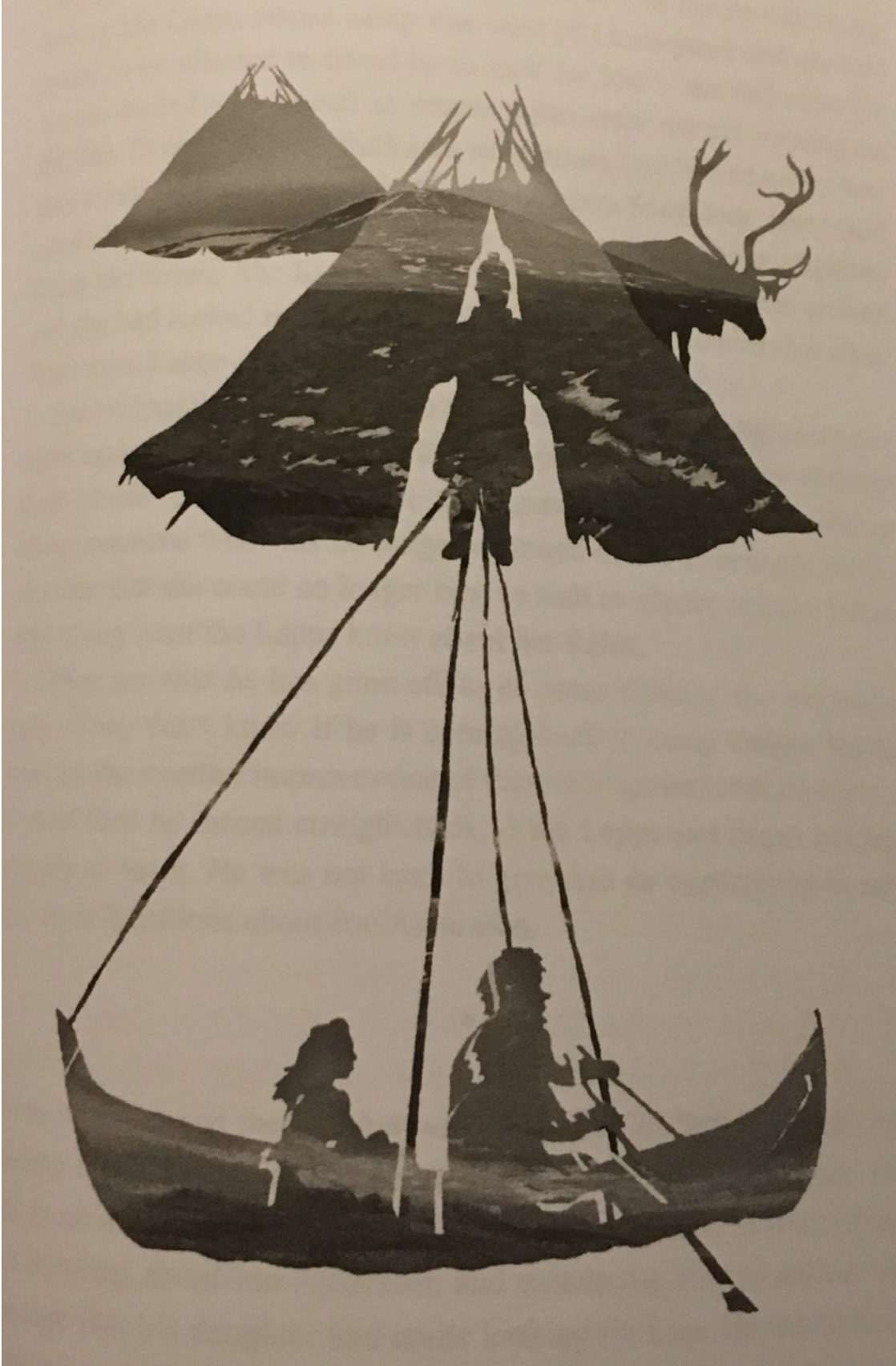
Bilaga 75

321

³²¹ Lagerlöf 2014, s. 199.

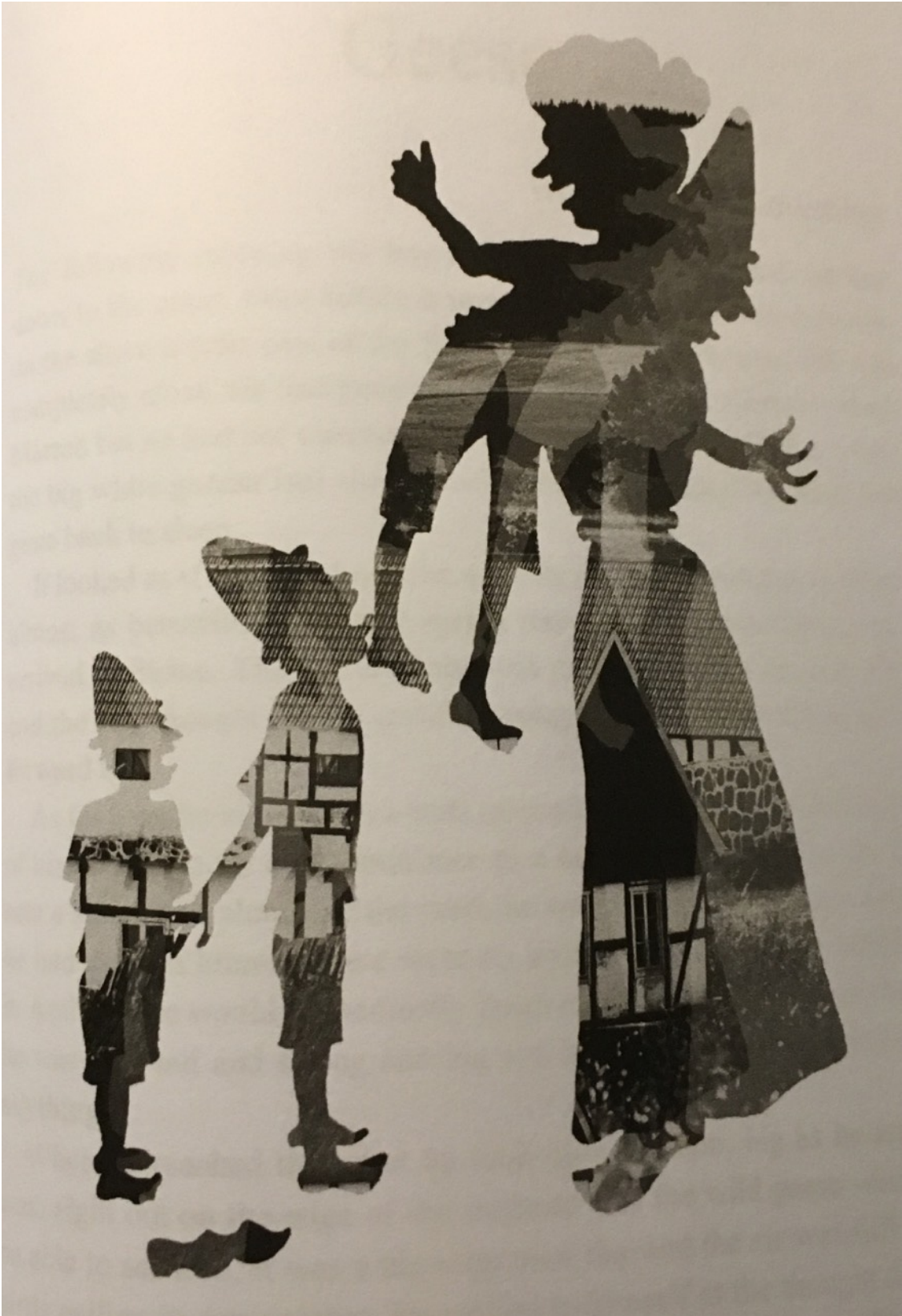
Bilaga 76

322

322 Lagerlöf 2014, s. 595.

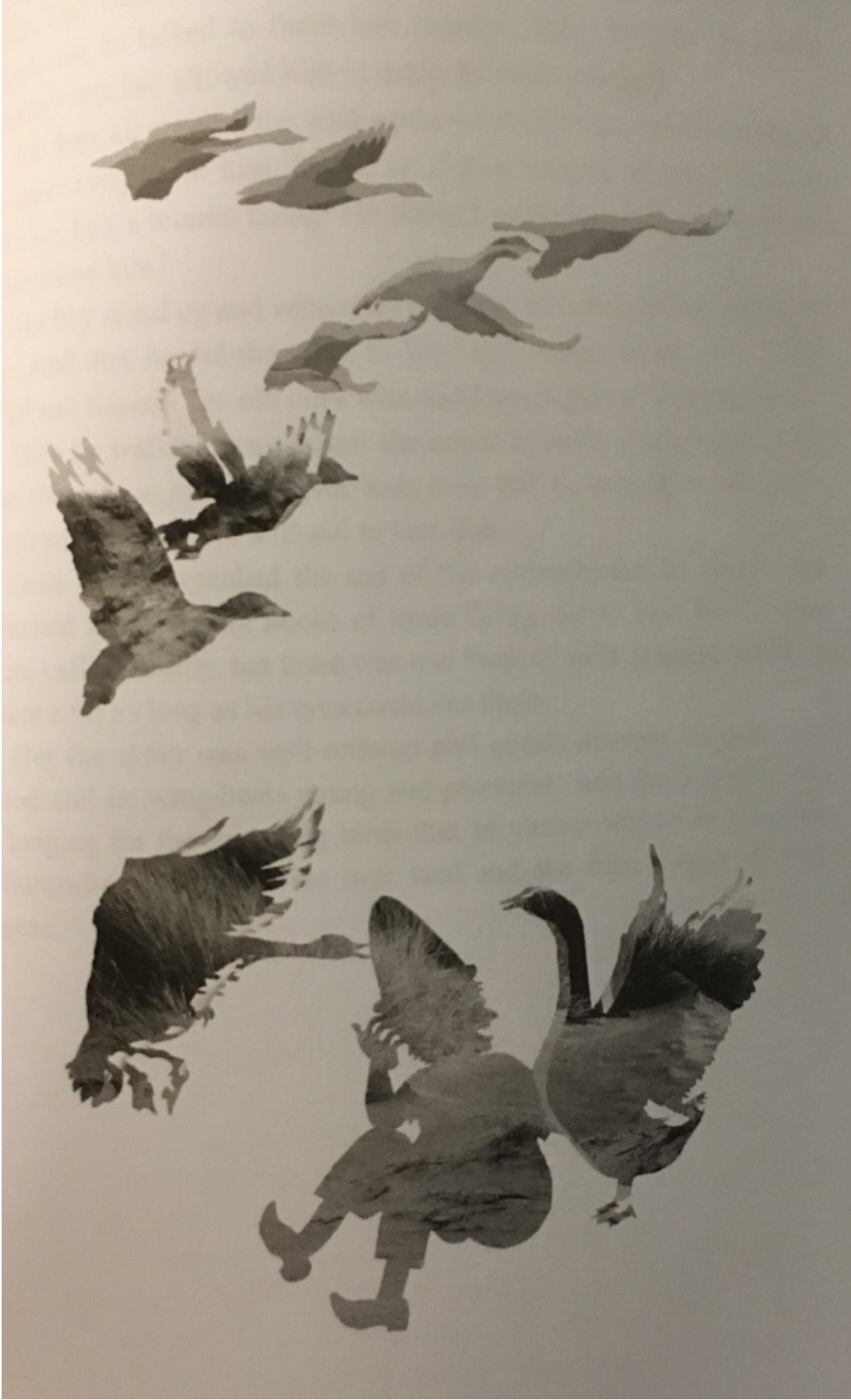
Bilaga 77

323

323 Lagerlöf 2014, s. 645.

Bilaga 78

324

³²⁴ Lagerlöf 2014, s. 649.